

**Aitziber Lekuona
Ilundain**

Olazabalgo San Salvatore monasterioaren dohaintzak lurraldea zehazteko eta ulertzeko proposamena

Juan José Larrea Conde Dk. jaunak (Euskal Herriko Unibertsitateko Erdi Aroko Historiako irakasle titularra) onetsitako historia ikerketa. Lan honek Gipuzkoako Foru Aldundiaren Gipuzkoari buruzko ikerketa historikoak egiteko bekak programaren barruan 2013. urtean beka jaso zuen.

Trabajo de investigación histórica avalado por el Dr. D. Juan José Larrea Conde (profesor titular de Historia Medieval de la Universidad del País Vasco), becado en 2013 dentro del programa de Becas de investigación histórica sobre Gipuzkoa de la Diputación Foral de Gipuzkoa.

San Sebastián, 2021

**Gipuzkoako
Foru Aldundia**
Kultura, Lankidetzatza, Gazteria
eta Kirol Departamentua

Diputación Foral
de Gipuzkoa
Departamento de Cultura,
Cooperación, Juventud y Deportes

ARCHIVO GENERAL
DE GIPUZKOAKO
ARTXIBO OROKORRA

Bekak / Becas saila Gipuzkoako Artxibo Orokorren bilidumetako bat da eta Gipuzkoari buruzko ikerketa historikoak egiteko Gipuzkoako Foru Aldundiak ematen dituen bekekin burututako lanak.

Bekak / Becas es una de las colecciones del Archivo General de Gipuzkoa, que reúne trabajos realizados con las becas de investigación histórica sobre Gipuzkoa concedidas por la Diputación Foral de Gipuzkoa.

Erreferentzia bibliografiko gomendatua (ISO 690-2):

LEKUONA ILUNDAIN, Aitziber. *Olazabalgo San Salvatore monasterioaren dohaintzako lurraldea zehazteko eta ulertzeko proposamena* [linean]. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia, 2021 [kontsulta: urtea-hilabetea-eguna]. World Wide Weben eskuragarri:

<<http://www.artxibogipuzkoa.gipuzkoakultura.net/libros-e-liburuak/bekak-becas12.pdf>>.

Referencia bibliográfica recomendada (ISO 690-2):

LEKUONA ILUNDAIN, Aitziber. *Olazabalgo San Salvatore monasterioaren dohaintzako lurraldea zehazteko eta ulertzeko proposamena* [en línea]. San Sebastián: Diputación Foral de Gipuzkoa, 2021 [consulta: año-mes-día]. Disponible en World Wide Web:

<<http://www.artxibogipuzkoa.gipuzkoakultura.net/libros-e-liburuak/bekak-becas12.pdf>>.

Liburu hau hurrengo **Creative Commons** lizentziaren mende dago:

[Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa \(CC BY-NC-ND 4.0\)](#)

Lizentzia honek obra partekatu, birbanatu edozein bitarteko edo formatutan eta kopiaatzeko aukera ematen du, baldintza hauek betez:

- **Aitortu** — Aitortza egokia egin behar duzu, lizentziaren esteka eman behar duzu eta aldaketak egin diren adierazi behar duzu.
- **Ez Komertziala** — Materiala ezin duzu erabili merkataritza-xedeetarako.
- **Lan Eratorririk Gabe** — Materiala nahasten, eraldatzen edo horretan oinarrituz sortzen baduzu, ezin izango duzu aldatutako materiala banatu.

Este libro está bajo la siguiente licencia **Creative Commons**:

[Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Internacional \(CC BY-NC-ND 4.0\)](#)

que permite compartir, copiar y redistribuir el material en cualquier medio o formato, bajo las siguientes condiciones:

- **Reconocimiento** — Debe reconocer adecuadamente la autoría, proporcionar un enlace a la licencia e indicar si se han realizado e indicar si se han realizado cambios.
- **No Comercial** — No puede utilizar el material para una finalidad comercial.
- **Sin Obra Derivada** — Si remezcla, transforma o crea a partir del material, no puede difundir el material modificado.

Argitalpena / Edita:

Gipuzkoako Foru Aldundia / Diputación Foral de Gipuzkoa

Kultura, Lankidetzeta, Gazteria eta Kirol Departamentua / Departamento de Cultura, Cooperación, Juventud y Deportes

Gipuzkoako Artxibo Orokorra / Archivo General de Gipuzkoa

<http://www.artxibogipuzkoa.gipuzkoakultura.net/libros-e-liburuak/index.php>

<http://www.artxibogipuzkoa.gipuzkoakultura.net/libros-e-liburuak/index-es.php>

Maketazioa / Maquetación: ACC

**OLAZABALGO SAN SALBATORE
MONASTERIOAREN DOHAINTZAKO
LURRALDEA ZEHAZTEKO ETA ULERTZEKO
PROPOSAMENA**

GIPUZKOAKO ARTXIBOEN ERABILERA-METODO
BATEN PROPOSAMENA, GOI ERDI AROKO
ERREALITATERA HURBILTZEA HELBURU DUENA

Aitziber Lekuona Ilundain

2013-2014

Juan José Larrea Conde Erdi Aroko irakasleak (UPV-EHU)

zuzendutako ikerketa

AURKIBIDE OROKORRA

0. IRUDI ETA TAULEN AURKIBIDEA.....	3
1. SARRERA.....	6
2. SAN SALVATORE MONASTERIOAREN DOHAINTZA DOKUMENTUA.....	9
2.1 Olazabalgo dohaintza dokumentuaren kopiak.....	9
2.2. Olazabalgo monasterioaren inguruko kopiak.....	10
2.2.1. <i>Lakidaingo Santiago monasterioaren dohaintza</i>	10
2.2.2. <i>Binieseko Santa Eufemiaren inguruko auzia</i>	10
2.2.3. <i>Agoncillo herriaren dohaintza</i>	12
2.3. Data.....	12
2.4. Kontestu historikora egin diren hurbilketak.....	13
2.5. Dokumentuaren interpretazioa.....	14
2.6. Proposatutako transkribapenak.....	19
2.7. Toponimoen identifikazioa.....	25
3. AGIRIEN HUSTUKETA TOPONIMIKOA ETA IDENTIFIKAZIO POSIBLEAK.....	29
3.1. Gaharraga.....	29
3.2. Orerurte.....	34
3.3. Lascuren.....	35
3.4. Uzturre.....	40
3.5. Ainarte de Areiznabar.....	43
3.5.1. <i>Areiznabar</i>	43
3.5.2. <i>Areiz</i>	46
3.5.3. <i>Arayz ibaia</i>	48
3.5.4. <i>Arnabar</i>	50
3.5.5. <i>Ainarte edo Amatre</i>	51
3.6. Arzagudum.....	51
3.7. Verasibia.....	56
3.7.1. <i>Berazubi baserriak</i>	56
3.7.2. <i>Tolosako Berazubi auzoa</i>	57
3.7.3. <i>Tolosako Berasibia etxea</i>	59
3.8. Haralarre.....	62
3.9. Hezizazual alia Hezizaray.....	63
3.10. Arrandari Sansoiz.....	69
3.11. Ugarte.....	70
3.12. Zuhaznabar.....	73
3.13. Otsabio.....	75
3.14. Haya et Elcanno.....	76
3.15. Ezquiaga.....	79
3.16. Iturrioz.....	81
3.17. Gurtia.....	85
4. MONASTERIOAREN LURRALDE LOGIKA.....	87
4.1. Monasterioaren lurraldealdearen zedarritzea.....	88
4.2. Aralarreko ondasunak.....	96

4.3. San Salvatore inguruko lursailak.....	99
4.4. Semeen dohaintzak.....	102
4.5. Monasterioaren lurraldea eta inguruko lursailak.....	108
5. ALTZOKO OLAZABAL LEINUA ETA SAN SALBATORE PARROKIAREN PATRONATUA.....	112
5.1. Altzoko errotak.....	112
5.2. Olazabalgo patronatua.....	114
5.3. XII-XIII mendeetako Olazabal: toponimia ala leinuaren adierazle?...	119
6. ONDORIOAK.....	123
7. ERABILITAKO DOKUMENTUAK.....	127
8. BIBLIOGRAFIA.....	130
9. ERANSKINAK.....	134

0. IRUDI ETA TAULEN AURKIBIEA

IRUDIAK

1go IRUDIA. Toponimoen kokapen posiblea eta hauek transhumantzia bidearekin izan dezaketen harremana.....	17
2 IRUDIA. Toponimoen kokapena, Múgica eta Arocenaren proposamena.....	25
3. IRUDIA. Galarraga toponimoaren kokapena Lizartzan.....	31
4. IRUDIA. Araxes ibaiaren ibildidea.....	32
5. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserriaren antzinako argazkia.....	33
6. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserriaren kokapena.....	33
7. IRUDIA. Belauntzaren gertutasuna Berasivia, Lascuren eta Uzturre toponimoekiko.....	34
8. IRUDIA. Lascuren toponimoa Liburu Gotikoan jasotako kopian.....	35
9. IRUDIA. Tolosako San Frantzisko komentuariaren kokapena.....	38
10. IRUDIA. Lascoaineko lurak 1802ko plano batean.....	39
11. IRUDIA. Albiztur eta Altzo herrien arteko distantzia.....	40
12. IRUDIA. “Haya et Helcano” erreferentzia Liburu Gotikoan jasotako kopian....	41
13. IRUDIA. Liburu Gotikoan jasotako kopian agertzen diren hainbat termino....	41
14. IRUDIA. Uzturre mendia, Tolosako herrigunearen ipar-ekialdean.....	42
15. IRUDIA. Leaburuko “Aznabar” toponimoa eta inguruko baserriak.....	44
16. IRUDIA. Leaburuko “Aznabar” toponimoaren lursaila.....	46
17. IRUDIA. 1417an aipatzen diren Altzoko etxeak dagozkien kolazioen arabera sailkatuak.....	53
18. IRUDIA. “Arçagudum” abizena XVI mendeko dokumentu batean.....	54
19. IRUDIA. San Salvatore eliza Ollagon mendiaren magalean.....	55
20. IRUDIA. Alegia eta Tolosako Berazubi baserriak.....	56
21. IRUDIA. Berazubi baserrien eta Altzoazpiren arteko distantzia.....	57
22. IRUDIA. Iurramendi muinoa Berazubi auzoaren ondoan.....	58
23. IRUDIA. “Lascuren” toponimoaren proposamena eta Berazubi auzoa.....	61
24. IRUDIA. Zabalegi saroia eta Aralarreko beste hainbat toponimo.....	66
25. IRUDIA. Etitzegi parajearen kokapena (Enirio-Aralar).....	67
26. IRUDIA. Altzoko Ugarbesaiets parajea.....	71
27. IRUDIA. Ugarbe ibaiaren ibilbidea (Altzo).....	72
28. IRUDIA. Altzoko Zuaznabar baserriak.....	73
29. IRUDIA. Zuaznabar aldea (Altzo).....	74
30. IRUDIA. Zuaznabar aldea eta Ollagon mendia.....	74
31. IRUDIA. Zuaznabar aldea, nekazal lurrez osatutako eremua.....	76
32. IRUDIA. Liburu Gotikoan jasotako “haya ethelcano” terminoa.....	77
33. IRUDIA. Aia eta Elkaroneran arteko distantzia.....	78
34. IRUDIA. Ikaztegietako Ezkiaga terminoaren kokapena.....	79
35. IRUDIA. Lizartzako Ezkiaga toponimoa.....	80

36. IRUDIA. Ezkiagaene baserria (Gaztelu).....	80
37. IRUDIA. Ibarako Zubiaurre eta etxea Leaburuko Gurreaga baserria.....	85
38. IRUDIA. Gurriaga terminoaren kokapenea Leaburun.....	86
39. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserria.....	89
40. IRUDIA. San Salvatoreko dokumentuan agertzen diren hainbat toponimoren kokapen posiblea.....	90
41. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren iparraldeko muga posiblea.....	91
42. IRUDIA. Leaburuko Aznabar mendi eremua.....	92
43. IRUDIA. Leaburuko Aznabar terminoa Baratzerreka ibaiaren ondoan.....	92
44. IRUDIA. Baratzerreka ibaia, Araxes ibaiaren ibaiadarra.....	93
45. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren hegoaldeko muga posiblea.....	94
46. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren hegoaldeko mugaren jarraipena.....	95
47. IRUDIA. Aralar mendiko Etitzegi eta Zabalegi parajeak.....	97
48. IRUDIA. Aralarreko Etitzegi eta Zabalegitik San Salvatore rainoko distantzia...	97
49. IRUDIA. Ugarbesaiets mendi-eremua (Altzo).....	99
50. IRUDIA. Altzoko Zuaznabar auzoko etheen kokapena.....	100
51. IRUDIA. Otsabio mendiaren bista orokorra.....	101
52. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren inguruko lurrak.....	102
53. IRUDIA. Liburu Gotikoan gortzen den kopian jasotzen den “VI bakas” aipua..	103
54. IRUDIA. Aznabar parajea (Leaburu) eta Ezkiagaenea baserria (Gaztelu).....	104
55. IRUDIA: Ezkiagaenea baserriko (Gaztelu) mendi ingurua.....	104
56. IRUDIA. “Iturrioz de Gurtia”-ren kokapen-proposamena.....	106
57. IRUDIA. Semeek dohaintzan emandako lurrak.....	107
58. IRUDIA. San Salvatore dokumentuko toponimoen kokapen-proposamena eta monasterioaren zedarritze posiblea.....	108
59. IRUDIA. Gartzia Azenarizen sagastiak eta Iturrioz de Gurtiako lursailak osatzen duten eremuaren zedarritzea.....	109
60. IRUDIA. “Molinos de Alzo” izenburua daraman liburua, Altzoko patronaturen inguruko XV eta XVI mendeko dokumentuak gordetzen dituen.....	113
61. IRUDIA. Olazabalgo patronatuaren inguruko XV mendeko dokumentuetan agertzen diren eliztarren etxeak.....	115
62. IRUDIA. San Salvatore eliza, Olazabal Haundi etxea eta Borda izeneko eraikuntza.....	120
63. IRUDIA. Olazabalgo parajea aurkitzen den harrobia.....	121
64. IRUDIA. Olazabalburu terminoa (Altzo).....	122
65. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren bi proposamenen alderaketa.....	123
66. IRUDIA. Monasterioaren menpeko lurren egitura espaziala.....	125

TAULAK

1go. TAULA. Argitalpen ezberdinetan jasotako toponimoen aldaerak	20
2. TAULA. Lan ezberdinetan jasotako toponimoen identifikazio proposamenak.....	28
3. TAULA. Lascuren toponimoaren aldaerak XIV eta XVI. mendeko dokumentuetan.....	36
4. TAULA. Amezketako leinuak XV. mendean Aralarren zituen ondasunak.....	64
5. TAULA. Amezketako koalizioak XV. mendean Aralarren zituen ondasunak.....	64
6. TAULA. Aralarreko toponimoen eboluzioa XV eta XVI mendeetako bi dokumneturen alderaketan oinarrituz.....	68

1. SARRERA

Goi Erdi Aroko eta Lehen Aro Feudaleko gizarteez diharduen historiagile orok ondo dakien bezala, badago Mendebaldeko lurralde guztietan tarte kritiko bat eskura dauden informazioen esparruan, Antzinatetik datozen iturri kronistiko eta literarioen eta Erdi Aroak sortu dituen iturri diplomatikoen artekoa, hain zuzen ere. Tarte horren luzera aldagarria da oso. Gipuzkoa –Ingalaterrako eta Eskoziako hainbat lurralde bezala, adibidez– iturri idatzietan hutsune luzeena pairatzen duten espazioen artean dago. Zentzu honetan, tradizio klasikotik datorkigun azken aipua Hidazioren kronikan jasotzen dena da, bertan Heruloek 456 urtean Varduliako kosta erasotu zutela kontatzen da. Orduetik, isilune dokumental erabatekoan sartuko da gure lurraldea, XI. mendean inguruko monasterioetan idatzitako agirietan espazio honen lehen aipuak azaltzen diren arte.

Hutsune honek, jakina, zeharo baldintzatu du XI.-XII. mendeetako testuen azterketa. Gehienetan historiagileek testu urri horiek gure garaiko paisaiatik eta azken mendeetako usadioetatik (abeltzantzan adibidez) izan dira analizatuak. Guk ordea uste dugu Gipuzkoako Artxiboen aberastasuna baliatu dezakegula hurbiltze-metodo sendoago bat proposatzeko: XI.-XII. mendeetako gizarteak halabeharrez oinatzak, aztarnak, izenak, norabideak e.a. utzi ditu Behe Erdi Aroko eta lehen Aro Modernoko agirietan. Hortaz, artxibo hauen arakatzeko eta ustiatzeak abantaila bikoitza dauka: bata, errazen ikusten dena, kronologikoa da, hurbil geratzen direlako errealitate zaharragoetatik. Bigarrena, agian garrantzitsuagoa, gizartearen logikari dagokio: kategoria sozial, ekonomiko eta paisajistiko gehienak, funtsean, berdinak dira –edo logika berean murgiltzen dira– XII. eta XV. mendeetan. Ez da oraindik gertatu modernitateak ekarriko duen hausturarik. Harrobi hau ezin zitekeen luzaroago alde batera utzi.

Gogoeta orokor hauei bi aspektu praktiko gehitu behar zaizkie. Batetik, gaurko Interneten bidezko tresna kartografikoek gure aurreko historiagileek ametsetan ere ez zituzten tresnak eskaintzen dizkigute. Bestetik, zentzu berean, artxiboetako funtsetara iristeko erraztasunek, gure kasuan Gipuzkoakoetara, zeharo aldatzen ari dira, eta sakonkiago aldatu beharko dute, historiagileen lana. José Ignacio Tellechea Idígoras bekak sustatu duen ikerlan hau koordinatu hauetan kokatzen da, artxiboetako lanaren metodoaren inguruko hausnarketa eta problematika zehatz bat uztartu nahi dituela.

Gure lan honek beraz hau proposatzen du: 1) Olazabalgo San Salvatoreren inguruko historiografia aurkeztu eta aztertu 2) 1025ko dohaintzako agiriak aurkeztu eta aztertu 3) Gipuzkoako artxiboetako informazioa baliatu 1025eko agiriaren lurralde-logika ulertzeko 4) Honen guztiaren ondorio gisa, orain arteko errepresentazio espaziala zeharo aldatzen duen proposamen berri bat aurkeztu.

Olazabalgo San Salvatore

Olazabalgo San Salvatore dokumentua, Gipuzkoako historiari dagokionean, agiri ezagunenetakoen artean sar genezake zalantza handirik gabe. 1025eko urtea izanik historialarien gehiengoak onartutako data, Gipuzkoako lurraldearen lehengo agiria bezala kontsideratua izan da. Dokumentuan bertan *Ipuzcoa* hitza agertzeak baieztapen hau indartzen du¹.

Dokumentuaren muina jaun Gartzea Azenarizek eta andre Gailak, San Juan de la Peñako monasterioari egindako dohaintza bat da, honen bitartez Olazabalgo San Salvatore monasterioa eta honen inguruko lurak zein beste hainbat ondasun ere ematen dizkiotelarik. Komeni da hemen hau gogoratzea: Mendebalde osoan arrunta den dinamika bati jarraiki, Iruñeko erreinuko agintariek honelako dohaintzen bitartez harreman sareak trinkotzen dituzte (PEREZ DE CIRIZA: 2005, 191-252; LARREA: 1998, 461-467, LARREA: 2007, 69-119) sare hauen giltzarri politiko, sozial eta ekonomikoak erreinuko monasterio handiak direla: Leireko San Salvatore, Iratxeko Andre Maria, Donemiliaga Kukula eta San Juan de la Peña.

Dokumentuan aipatzen diren ondasunek Aiatik Aralarrera doan espazio bat hartzen dutela kontsideratu izan da tradizionaliki; S. Múgica eta F. Arocenak termino hauen identifikaziorako 1931ean proposatu zuten mapa onartua izan baita gaia aztertu duten historialarien artean, proposamena luzatu zutenek planteamenduaren behin behinekotasuna azpimarratu bazuten ere.

Zergatik da garrantzitsua lurraldea identifikatzea? Bata, San Salvatore garaiko monasterioen eskalan kokatzen gaituelako; nolabait, konparatzeko elementu bat ematen digu. Bigarrena, agintarien familia baten eragin-esparruaren neurria ematen digu. Hirugarrena, artikulazio ekonomikoaz hitz egiten digulako. Eta azkena, agiriak deskribatzen duen lurraldean populazioa dagoelako, eta beraz gizarte eta dominazio sinboliko zein ekonomiko harremanak gauzatzen dira.

Toponimo hauen identifikazio lana berez konplikatua suertatzen bada, are konplexuagoa bihurtzen da agiri honen kopia oinarritzat hartuz argitaratu diren transkribapen kopurua kontutan hartzen badugu. Aurrerago sakonago aztertuko dugun modura, termino batzuentzat proposatzen diren aldaerak ezberdinak izan daitezke transkribapen batetik bestera eta, honez gain, zaila izaten da maiz bata

¹ Donemiliaga Kukulako kartularioko dokumentu labur batean, 943 urtean idatzia, *Gipuzare* toponimoa agertzen da, antza Burgoseko eskualdea den Montes de Oca-n aurkitzen zen kokaleku txiki bati erreferentzia eginez; Gipuzkoatik etorritako jendea izango zen hau fundatu zuena edo bertan bizi zena. Honek 80 urte aurreratuko luke koronimoaren agerpena (PETERSON: 2004, 597-608).

bestearen segidan datozen bi terminok bi hitz ala bakarra osatzen duten zehaztea, egile bakoitzak bere hautua egiten duelarik.

Agiriaren edukiaren azterketari dagokionean, dokumentu honek gorde ditzakeen aspektu politikoak aztertu izan dira bereziki, hala nola, jaun Azenarizen jatorria edo Gipuzkoako tenentziaren presentzia, baita bi pertsonai hauen ezkontzak izan zezakeen eragin politikoa ere. E. Barrenak, 1989an bere tesia argitaratu zuenean, agiri hau beste ikuspuntu batetik aztertu zuen, lurralde honen gizarte zein espazio antolamendua ikertuz.

Gizarte gentilizio baten eta transhumantzia oinarritutako ekonomiaren isla identifikatu zuen dokumentuan. Baina azken interpretazio hauek ere hasieran planteatutako identifikazio toponimikoaren gainean egin ziren, Aralerretik Aiarraino doan eremu zabal hori erabiliz oinarri bezala.

Ez dira gutxi gaia dagoeneko aztertuta dagoela eta toponimoen identifikazioak modu egokian burutuak daudela kontsideratzen dutenak; edo, bestela, identifikazio hauek modu zehatzago batean finkatzea ezinezko lana dela pentsatzen dutenak. Baina ezin dugu ahaztu dokumentu hau Gipuzkoako XI mendeko monasterio baten lurralde-logika ulertzeko bide bakarra dela eta hau, ondo justifikatutako identifikazioen gainean baino ezin dela egin. Arrazoi nahikoa iruditzen zaigu helburu horretan saiatzeko.

Orain arte proposatu diren identifikazioek egungo toponimia izan dute oinarri eta, gehienetan, baserri izenak izan dira abiapuntua. Proposamen berriak aurkitzeko lan-metodologia aldatzea berebiziko aspektua iruditu zaigu. Erabili dugun lan-erreminta berria Gipuzkoako artxiboetako agirien hustuketa toponimikoa izan da, bereziki Gipuzkoako Artxibo Orokorrean kontserbatzen direnak izan zaizkigularik baliagarri. XV mendetik hasi eta XIX mende bitartera doazen hainbat dokumentu kontsultatu ditugu, izaera ezberdineko agiriak, eta, horietatik, Olazabalgo dokumentuarekin harremana izan zezaketenak jaso ditugu.

Lanaren emaitzak erabat aldatu du orain arte Olazabalgo San Salvatore monasterioaren ondasunen inguruan genuen kontzeptua, batez ere hedadurari dagokionean, modu oso nabarmenean murriztu baitu monasterioaren inguruko espazioa.

Hemen aurkezten dugun lanak ez du behin betikoa izateko asmoa, etorkizuneko ikerlariarentzat interesgarriak izan daitezkeen hainbat ideia zein proposamen berri haien eskura jartzea izan da helburu nagusia. Izan ere, agiri honen inguruan asko

esan den arren, aztertu ez diren zantzu txiki eta planteamendu ezberdinek ikerketa-lerro berriak irekitzea posible egiten dute oraindik ere.

2. SAN SALBATORE MONASTERIOAREN DOHAINTZA DOKUMENTUA

2.1. Olazabalgo dohaintza dokumentuaren kopiak

Ez daukagu San Salvatore monasterioaren jatorrizko dohaintza-agiria. XIX. mendetik aurrera, San Juan de la Peñako artxiboen zatiketak bi tokitara eraman ditu dauzkagun dokumentuaren bertsio biak.. Dokumentu hau ziurrenik 1025.az geroko konposaketa bat da (ez halabeharrez faltsutasunaren zentzuan, baizik eta, ohikoa den legez, jatorrizko agiri bat baino gehiago pergamino bakar batean bildua izan zelako).

Aipatu bi tokiak hauek dira. Bertsio zaharrena San Juan de la Peñako Liburu Gotikoan dago. Hau monasterioko kartulariorik zaharrena da, eta XI.-XV. mende bitarteko dokumentuak jasotzen ditu. Olazabalgo dokumentua XII mende bukaerako edo XIII mende hasierako kopia da (75v-76r), idazkera karolinoan idatzia (eranskineko 1go dokumentua). Bestea pergamino solte batean dago eta Madrileko Artxibo Historiko Nazionalean (695 karp., 8. zbk) gordetzen da egun. Egile batzuk bigarren agiri hau, idazkera gotikoan idatzia, XII-XIII (UBIETO: 1962, 114-117) edo XIII. mendean (MARTÍNEZ DÍEZ: 1975, 33), kokatzen badute ere XIII. edo XIV. mendean burutua izan zela esan dezakegu².

Desamortizazioaren ondoren, San Juan de la Peñako artxiboko fondoak bertatik atera ziren, Liburu Gotikoa Jakako Beneditarren komentuan agertu zen eta AHN-ra 1270 pergamino (828-1793 urteak) eta 22 paper-sorta eramanak izan ziren. (AGUD: 1969, 331). M. Agudek ez du uste AHN-ko kopia Liburu Gotikoa oinarritzat hartuz egin zenik, erreferentzi bezala beste kopia bat erabili zutela kontsideratzen du.

La copia conservada en el AHN no ha sido hecha evidentemente a pesar de su cronología, sobre el Libro Gótico, sino sobre algún otro ejemplar. ¿Copiaron los dos de la misma fuente? No inclinamos a suponer otra intermedia... (AGUD: 1969, 332)

² José Angel Lema Pueyo irakasleari eskertu nahi diogu aspektu paleografikoen azterketari dagokionean emandako laguntza.

2.2. Olazabalgo monasterioaren inguruko beste kopiak

Dohaintzaren dokumentuaz gain, Olazabalgo San Salvatore monasterioaren inguruko erreferentziak jasotzen dituzten beste hiru dokumentu kontserbatu dira.

2.2.1 Lakidaingo Santiago monasterioaren dohaintza

Aztertu beharreko hurrengo dokumentua -irizpide kronologikoa jarraituz- 1048 urtean kokatu behar dugu³. Dokumentu honetan⁴, andre Gaila alargun bezala agertzen zaigu eta Lakidaingo Santiago monasterioan, bere guraso eta anaietatik jasoa⁵, dago erretiratua. Galgak monasterio hau bera emango dio dohaintzan San Juan de la Peñakoari. Antza, andre Gaila bere bizitzaren bukaeran aurkitzen zen dohaintza hau egiteko unean, urte bat beranduago idatzi zen dokumentu batean (jarraian aztertuko duguna) hilda zegoela aipatzen baita (MARTÍNEZ DÍEZ: 1975, 40).

2.2.2. Binieseko Santa Eufemiaren inguruko auzia

1049ko hirugarren dokumentu honek⁶, hainbat elementu interesgarri gordetzen ditu. Jakina da garai hauetan emaileek ez zituztela dohaintzan emandako ondasunen gaineko eskubide guztiak galtzen, eta dokumentu hau praktika honen adibide garbia da.

Si algo no supone la donación a las grandes abadías, es la enajenación del monasterio vizcaíno o guipuzcoano por quienes dicen darlo. No sólo porque encontramos cláusulas bien conocidas en otras regiones, en virtud de las

³ AHN, San Juan de la Peña. Karp. 695, 9. zbk. (eranskineko 2. dokumentua).

⁴ Liburu Gotikoan (41v.-42r.) XI-XII mendeetako kopia kontserbatzen den bitartean, AHN-an (698 karp., 9. zbk.), dokumentuaren originala edo kopia garaikidea kontserbatzen da (UBIETO: 1963, 78)

⁵ E. Barrenak beste irakurketa bat planteatzen du (1989, 70): *No creemos acertada la traducción de estos "parentes mei et germani mei" por "mis padre y mis hermanos", tal y como ha solido hacerse. La anterior referencia del mismo texto a "parentum meorum vivorum ac defunctorum" indica su equivalencia por "parientes" y no "padres". En esta misma concepción de los ascendientes, se inserta la referencia expresa a "germani" –hermanos consanguíneos, naturales, y no a "frates". Doña Gayla dispone, en consecuencia, de los bienes que le han sido reconocidos por un "consejo de familia".*

⁶ Liburu Gotikoan (15r.-15v.) kontserbatzen da kopiarik zaharrena, XI-XII mendeetan zehar burutua. Beste bi kopia kontserbatzen dira AHN-an (698 karpetako 12 eta 13 zenbakiak). Aipatzekoa Liburu Gotikoan eta AHN-ko kopietako batean (karp. 698, 12 zbk) *"Sancti Salvatoris de Ippuzka"* aipatzen den bitartean, AHN-an kontserbatzen den bigarren kopian ez dela *"de Ippuzka"* agertzen (karp. 698, 13 zbk).

cuáles una familia se reserva a perpetuidad el derecho de vigilar el respesto a las condiciones de la donación y de proteger la supervivencia del monasterio cedido. En la vecina Guipúzcoa encontramos un ejemplo manifiesto de control absoluto por parte de los retóricos donantes que sin duda es aplicable a Vizcaya (LARREA: 2007, 86).

Edukiaren muinari erreparatzen badiogu, andre Gailak San Juan de la Peñako abadeari monje bat bidaltzea eskatzen dio, Binieseko Sancho, San Salvatoreko monasterioaren kargu egiteko. Honek, San Juan de la Peñako goi-karguei inongo baimenik eskatu gabe bere burua Olazabalgo San Salvatoreko abade izendatzen du eta monasterio honi eliza propio bat gehitzen dio, Binieseko Santa Eufemia (Huesca). Damutu eta, azken monasterio honen barkamena eskuratzeko asmoarekin, San Juan de la Peñari itzuli zion berriro ere Binieseko monasterioa. Galgaren heriotzaren ondoren, Blasquitak Santa Eufemiaren gaineko jabetza berreskuratu nahi izan zuen. Monasterioak eskaera hau onartuko du baina bizirik dauden bitartean soilik, ondoren San Juan de la Peñara itzuliko den baldintzarekin.

Que Sancho de Biniés es un hombre de los patronos del monasterio queda fuera de toda duda: el documento que nos da noticia de todo esto recoge el acuerdo por el que Santa Eufemia es tenuta por la hija de Gailla, *pro manu abatte*, durante su vida y se compromete a devolverla a su muerte. Para el abad pinatense, no perder todo el derecho sobre la iglesia de Biniés ya es suficiente: difícilmente puede esperar ejercer un ápice de autoridad en Olazábal. Es más, una expresión del redactor del documento –Mortua est et suprafata domina Galga, et succesit in loco eius fillia illius domna Blasquita et senior Sancio Fertungonis suus vir- parece insinuar una especie de reconocimiento de, digamos, un “abadiato laico” sobre San Salvador de Olazábal” (*Ibid.* 86-87 or).

Baina istorioa ez zen hemen amaitu. Dokumentu honi atxikita bigarren pasarte bat jasotzen da, datarik gabea. Bertan, Blasquitak, San Juan de la Peñaria Santa Eufemia itzultzen dio.

Dohaintza hauen atzean interesak daudela begibistakoa da. Hau agerian geratzen da dokumentuak jasotzen duen *traditi* edo *traditi et amici* –dokumentuaren bertsioaren arabera- esamoldean. Honekin Blasquita eta bere senarra San Juan de la Peñaren “lagunak” direla kontsideratzen da, hau da, laguntza eta babes harremanak finkatzen dituzte monasterioarekiko, guzti hau, noski, denboraldi baterako egiten dituzten dohaintzen truke (*Ibid.* 87 or.)

2.2.3. Agoncillo herriaren dohaintza

Azken dokumentuan⁷ Sancho Fortuñones eta Blasquitak Agoncillo herria⁸, eta beste hainbat ondasun, ematen dizkiote dohaintzan San Juan de la Peñako monasterioari, horien artean *illos palazos quos comparavimus in Luquiange*. Hauez gain, dokumentu honetan San Salvatore monasterioaren dohaintza berresten da.

Et ego Blasquita, filia de domna Galga et de senior Garcia Azenarez, confirmo et auctoritatem pono ad istum locum Sancti Iohannis de monasterio Sancti Salvatoris de Ipuzka de nostra propria hereditate, ut quomodo dimiserunt eum meus pater et mater (...)

Aipagarria da batetik, dokumentuaren barne-egiturari dagokionean, berrespen hau gainontzeko dohaintzetatik desberdintzen dela eta Blasquitak egiten duela bere izenean, ez senar-emaztearenean.

2.3. Data

Olazabalgo dokumentuarentzat proposatu eta gehiengo batek onartu duen data 1025 urtea da –dokumentuan *era MLXIII*-. Antonio Ubietok (1963) aldiz, arrazoi paleografikoak medio, 1055 urtea proposatu zuen. Idazkera bisigotikoan –Olazabalgo dohaintza dokumentuaren originala idazteko erabiliko zena- “X”-aren aldaera berezi bat erabiltzen zen XXXX zenbakia adierazteko. A. Ubietoren ustez, kopistak ez zuen jakin zeinu hau identifikatzen eta MLXXXXIII irakurri behar zuen lekuan MLXIII ikusi zuela kontsideratzen du. Baina teoria hau indartuko duen beste argudiorik ezean, eta originala galdu denez, zaila suertatzen da hipotesi honi eustea. Gaia ikertu duten historialarien gehiengoak ez du proposamen hau ontzat hartzen. M. Agudek, adibidez, bere desadostasuna agertu zuen teoria honen aurrean:

La fecha dada por Ubieto al doc. que nos ocupa (nº 117 de su edición, pg. 114), que coincide con la dada de Usón-Canellas (1. c.) no responde a las de

⁷ Liburu Gotikoan (41 r.) XI-XII mendeetako kopia bat kontserbatzen da eta AHN-an (699 karp., 7. zbk) XIII mendeko traslado bat. (UBIETO: 1963, 175). Eranskineko 4. dokumentua.

⁸ Dokumentu honen ez du datarik. 1056an Sancho Fortuniones eta Blasquitak Antso Peñalengoari Villanueva eta Agoncillo (Errioxa) herriak erosi zizkionenez, urte hau erabiltzen da *ante quem* data modura.

sus herederos, pues el citado sería de 1055 y aquellos ya aparecen en 1048 (AGUD: 1969, 336).

Aztertu ez den beste aspektu bat, eta testuaren data zehazteko berebizikoa dena, dokumentuaren barne-egitura da. Garai hartan ohikoa zen bezala, hemen ere dokumentua hainbat agiri ezberdinetako pasarteak kopiatuz egin zela argia dirudi. Hau horrela izango balitz, azterketa paleografiko sakonago bat eskatuko luke, posible litzatekeelako doahintzaren pasarte eta datazioarena agiri ezberdinetakoak izatea eta, hortaz, 1025eko datak monasterioaren inguruko deskribapenarekin bat ez egitea.

2.4. Kontestu historikora egin diren hurbilketak

Testuinguruari dagokionean, G. de Balparda (1923) eta G. Martínez Díez (1975) izan dira aspektu hau gehien landu duten egileak, betiere ikuspegi politiko zurrun batetik. Kasu honetan, gure ikerketa lanean aurrera egiteko lagungarri izan daitezkeen datuak soilik bildu ditugu, monasterioaren lurralde-logika ulertzeko baliagarri direnak.

Dohaintza burutzen duten senar-emazteen inguruko azterketetan, erabateko adostasuna jaso du andre Gailaren senarrak jatorri aragoiarra duelako iritziak. Andre Gaila ordea Gipuzkoartzat hartua izan da tradizionalki.

...diremos que la originaria y raigada en Guipúzcoa era Doña Galga, mientras su marido García Aznar era aragonés de origen y gobernador o "senior" de la tierra "sub imperio" o bajo la soberanía de Sancho el Mayor de Navarra (MARTÍNEZ DÍEZ, 1975: 37).

Hipotesi hau, baina, izenetan soilik oinarritzen da eta kontuan izan behar dugu Gartzeta eta Aznar oso izen arruntak direla garai hartan, ez dutelarik zertan Aragoikoak izan. Ildo honetan, hainbat egilek Gartzeta Azenarizen leinua aztertzeo saiakerak egin dituzte, baina kasu guztietan agerian geratu da aurreko belaunaldiak segurtasunez finkatzeko ezintasuna, izen eta abizen bera daramaten pertsonaiak ugariak direlako dokumentazioan.

Oso gutxi dakigu, VIII, IX eta X mendeetan zehar Gipuzkoak bizi zuen errealitateaz. Bestela esanda, ez dakigu Gipuzkoako agintariak nolako harremanak zituzten ingurukoekin, bereziki Iruñekoekin (baina baita ere Baztangoekin edo Bizkaikoekin zein Arabakoekin), erreinurako integrazioa formalizatu zen arte.

Hainbat egileren ustez, Olazabalgo dokumentuak Nafarroak erreinu honetan zuen presentziaz hitz egiten digu, egoera hau noiztik ematen zen finkatzea ezinezkoa baldin bazaigu ere. Argudio dokumentalak medio, botere hau ez zela lurralde osora zabaltzen planteatzen da, baina Nafarroako boterearen eragina noraino iristen zen zehaztea zaila litzateke. Monasterioaren inguruko lurraldearen identifikazio egoki baten beharra agerian geratzen da berriro ere, dokumentu honetan oinarrituz, *Ipuzcoako senior*-aren presentzia Zarautz eta Aralar bitartean aurkitzen den eremuan finkatzen zela kontsideratu izan baita. Gainera, jakin badakigu mekanismo mota ugari daudela Goi Erdi Aroan harremanak gauzatzeko (izan ere, haietako bat San Salvatorek erakusten du): azalpenak ezin daitezke alternatiba sinple anakroniko batean bilatu: edo erreinu barruan edo erreinu kanpoan.

G. Martínez Díezek, dokumentu honetan Gipuzkoako lurraldearekiko lotura agerian uzten duten hainbat elementu identifikatu daitezkeela kontsideratzen du, hala nola, Gartzea Acenarizen ezkontza lurralde honetakoa den emakume batekin, bere semeek lurraldean ondasunak izatea, Gartzea Acenarizen izenean dagoen jabetza baten aipamena... Egile honen iritziz, honek guztiak Gartzea Azenariz *senior*-aren presentzia Gipuzkoan lehenagotik zetorrela frogatuko luke. Teoria hau indartuz, ez Arabako apezpikutzak ezta, geroago, Calahorrakoak ere, ez zutela lurralde honen gaineko eskubiderik aldarrikatu gaineratzen du (*Ibid.*, 38). Baina kontuan hartu behar dugu Bizkaian ere ez duela autoritaterik Arabako apezpikutzak XI.eko lehen erdialdean. Martínez Díezen ahaleginak geografia politiko eta eklesiastiko bat egiteko, geroko logika politiko baten iraganerako projekzioak baino ez dira behin baino gehiagotan.

2.5. Dokumentuaren interpretazioa

Aurreko atalean dokumentu hau ikuspegi politiko batetik aztertu duten egileak mintzagai izan baditugu, oraingoan Olazabalgo dokumentuaren atzean ezkutatzen den espazio eta giza antolamenduaren inguruan egin diren proposamenak jasoko ditugu.

Zentzu honetan Elena Barrenaren lana da aipagarria. Egile honek planteatzen duen dokumentuaren interpretazioak bat egiten du Gipuzkoako sorreraren inguruan bere *La formación histórica de Guipúzcoa: transformaciones en la organización social de un territorio cantábrico durante la época altomedieval* lanean (1989), planteatzen duen hipotesiarekin. Lan honetan, bere tesi zuzendari izan zen J.A. García de Cortazarrek hasitako ikerketa-lerroan sakondu zuen.

E. Barrenak, XI. mende aurreko “Gipuzkoa” aztertzen du, errealitate espazial honen sorrera baita bere ikergai nagusia. Horrela, Goi Erdi Aroan lurralde hau okupatzen zutenen antolamendu sistemak gizarte gentilizioaren ezaugarriak zituela planteatzen du, famili harremanak izanik erlazio hauen funtsa. Honekin batera, eta gizarte honen oinarri ekonomiko modura, transhumantziaren idea garatzen du, bereziki artzaintzari lotua egongo zena.

Pixkanaka, XI-XII. mendeetan Nafarroatik iritsitako eragin feudalek, espazioarekiko harremana aldatu zutela proposatzen du, lurraldetasunaren ideia indartuz eta giza-talde hauek gune zehatzetan modu iraunkorrean finkatzera bultzatuz. Hipotesi hauek, gizarte gentilizioarena eta transhumantziaren nagusitasunarena, Olazabalgo San Salvatore monasterioaren inguruko dokumentuetan isla dutela kontsideratzen du egileak.

Hasteko, gizarte gentilizioaren hipotesian sakontzeko, *Ipuzcoa* eta *Ipuça* kontzeptuak hartzen ditu abiapuntutzat. *Ipuzcoa* hitza, jaun Azenarizekin erlazionatzen du, baita bere tenentziarekin ere, Olazabalgo dohaintzan bertan irakurri baitaiteke *senior Garsia Acenariz de Ipuzcua*. Egilearen ustez, Nafarroako erregearen aginduetara zegoen jaun honek, lurralde hartatik zetozen ideia eta eragin feudalak islatzen ditu bere pertsonan, eta arrazoi honegatik erabiltzen du *Ipuzcoa* terminoa, hitz honek lurraldearekiko atxikimenduarekin izango lukeelako erlazioa eta ez taldekako antolamenduarekin:

Por ello, recién iniciado el milenio se hacen presentes una serie de transformaciones que quedan encerradas en la formación del nombre “Ipuscua”, aquél que utiliza García Acenáriz para referirse al espacio del que es “senior” (BARRENA: 1989, 56)

Bigarren kontzeptua, aldiz, 1048ko dokumentuan jasotzen da, bertan andre Gaila San Juan de la Peñako abadeari *Ego humillima Galga de Ipuçcha* bezala aurkezten baitzaio. E. Barrenak, argudio linguistikoak oinarri, *Iputzak* talde bati erreferentzia egiten diola kontsideratzen du eta, hortaz, lurraldearen antolamendu gentilizioari.

En nuestro caso, al añadirse este morfema de plural a un nombre propio, el compuesto origina el nombre de un colectivo animado, el grupo de “los de ipu”, “Ipuçcha”, que es la denominación de origen que utiliza doña Galga, pues las grafías “-ç” y “ch” no parecen ser más que una innecesaria duplicidad de la partícula de pluralidad “-tza” ... (*Ibid.*, 56)

Argudio hau indartuz beste hainbat dokumentutako pasarteak jasotzen ditu, horietan ere *Ipuzcha* terminoa agertzen delarik.

XII mende erdialderako badirudi *Iputzak* errelitate zabalago bati egiten diola erreferentzia, 1150ean Gartzia Ramiritzek bere burua izendatzeko momentuan *rege Garsia in Pampilona et in tota Navarra, in Ipuzcha et in Alava* bezala egingo baitu. Modu berean burutuko du bere izendapena Antso Jakitunak urte horretan bertan tronua eskuratzen duenean: *domino Sancio dominante in Navarra et in Ipuza et in Alava*. XII. mende bukaeratik aurrera Nafarroako dokumentazioan, *Ipucha*, izen zein abizen modura aurkituko dugu hainbatetan (*Ibid.*, 57).

Aipatzekoa da 1049 urtean, Galgak bere burua *Ego humillima Galga de Ipuçcha* izendatu eta urtebetera, honen alabak amari erreferentzia egiten dionean *domna Galga ex regione Ipuzka* esamoldea erabiltzen duela. E. Barrenaren ustez, bigarren zehaztapen honek ez luke zentzurik izango, ez litzateke beharrezkoa izango, lehenengoak espazio konkretu bati erreferentzia egingo balio.

Todos estos indicios apuntan a la primera mitad del siglo XI como el período en el que se están dando los primeros pasos firmes en la utilización de un nuevo compuesto de “Ipu”, “Ipuscua” o “el lugar de los Ipu”, formado sobre el anterior sustantivo “Iputza” (*Ibid.*, 58).

Bigarren aspektuari dagokionean, transhumantziarena, Olazabalgo dokumentuan agertzen diren toponimoen identifikazioa hartzen du oinarritzat eta, behin mapa osatuta, Aralarretik kostaraino doan transhumantzia bidearekin izan ditzakeen antzekotasunak aztertzen ditu. Termino hauek identifikatzeko orduan, S. Múgica eta F. Arocenak proposatutako mapa hartzen du abiapuntutzat eta, identifikazio batzuen behin behinekotasuna gogora ekartzen badu ere, proposamen hauek aldatu gabe erabiltzen ditu.

1931ean S. Múgica eta F. Arocenak planteatutako mapan adierazten diren ondasunak bere osotasunean hartuta, Aralar mendizerratik Urola eta Debaren behe ibilguraino doan espazio laukizuzen bat irudikatzen da (*Ibid.*, 76), beheko mapan ikus dezakegun modura. Eremu hau, bertatik igarotzen den abeltzaintza bidearekin jartzen du erlazioan, artzaiek Aralarretik kostaraino, eta alderantziz, ardiak eramateko erabiltzen dutenarekin.

Bestetik, dokumentuaren idazkera eta esamoldeetan sakonduz gero, San Juan de la Peñari dohaintzan emandako ondasunen artean hiru talde bereiz daitezkeela ondorioztatzen du (*Ibid.*, 80):

Ikusi dugunez, egileak toponimo hauek mapan kokatzeko orduan S. Múgica eta F. Arocenak egindako proposamenak jarraitzen ditu, azken hauek planteatutako identifikazio batzuk barne hartzen ez baditu ere. Aukeraketa hau egiteko orduan, ez da azaltzen azken toponimo hauek kontuan ez hartzearen arrazoia. Toponimoen identifikazioen egokitasunaren inguruko baloraziorik ere ez da egiten.

E. Barrenaren ustez, lehenengo bi taldeek, monasterioaren lurak osatuko lituzkete. Espazio hau transhumantzia bidearen ondoan kokatuko litzateke, baina, agerian geratuz, bi eremuek, abeltzainak eta monasterialak, beraien artean ez lituzketela antzekotasun gutxi batzuk baino izango. Lehenengo espazioak laukizuzen itxurako eremu bat osatuko lukeen bitartean, menditik kostarako lurak hartuz, bigarrenak espazio erdi-zirkular bat irudikatuko luke monasterioaren inguruan (*Ibid.*, 80).

Monasterioarena propioa den eremu honek, baina, hedadura handia hartzen du; egileak berak adierazten duen modura, espazio honetan urrunen aurkitzen diren puntuek –*Gaharraga, Lascuren* eta *Aralar*– hamar bat kilometroko distantzian aurkitzen dira monasterioarekiko. E. Barrenaren ustez, honek agerian utziko luke *más que la fuerza centrífuga de este polo de colonización agraria, la escasa transformación del área guipuzcoana* (*Ibid.*, 81).

Hirugarren taldeko toponimoak kostatik gertu kokatzen ditu, Urola ibaiaren inguruetan. Kasu honetan aipagarria da ondasunen jabetza ez dagokiola monasterioari, Gartzea Azenariz eta Galgaren semeei baizik, eta hauen izenean ematen dituela dohaintzan hauen amak. Kokapenari dagokionean, egileak transhumantzia bidearekin jartzen ditu harremanetan, espazio honetan, Andazarraten, hau da, Iturriotzetik gertu, abeltzaintza-bide honek bi norantza ezberdin hartzen baititu.

A partir de todos los datos encerrados en el texto del monasterio de San Salvador de Olazábal, puede deducirse que con la donación de los Acenáriz, el monasterio aragonés de la Peña se hizo presente a lo largo de toda la ruta ganadera que atraviesa la tierra de los iputzanos, con su dirección dominante S.E.-N-O., desde Aralar a Elcano (*Ibid.*, 88).

Hala ere, transhumantzia bidearekin duen harremana agerikoa dela kontsideratzen badu ere, hainbat zehaztapen egiten ditu honen harira, bide honetan espazio zein giza errealitate ezberdinak topa baititzazkegu. Batetik, Aralarretik Hernio eta Urolara doan eremua definitzen du. Espazio honek Nafarroatik datozen influentzia feudalen korridore moduan funtzionatuko luke, betiere abeltzaintzaren ardatza jarraituz, Larraun eta Araxes ibaien norantzan.

Eremu honen ertz batean San Salvatore monasterioa egongo litzateke, Goiherri inguruan eragin feudal handiena jasoko lukeen espazioa. Hemendik kanpo, lputzako artzaiei bizimoduak iraungo luke. Azkenik, Iturriotz eta Kantauri itsasoaren arteko gunea okupazio indigena eskasekoa litzakeela kontsideratzen du, egoera honek ahalbidetuko lukeelarik habitat errealitate berriak sortzea, Aia herria kasu (*Ibid.*, 88).

A semejanza de estos tres niveles de transformación, el mecanismo de la donación de San Juan de la Peña de cada una de las zonas respectivas es, como lo recoge el texto de 1025, plenamente diferente: en la zona más transformada es el matrimonio Acénariz quien dispone de la heredad de Olazábal; en la menos ocupada, es a la lputzana a quien corresponde privativamente el derecho de transmisión de los bienes de sus hijos; en la central, sujeta a la tradicional organización del pastoreo, será conveniente adjuntar al atrio de San Salvador para poder segregarla a favor del cenobio aragonés.

2.6. Proposatutako transkribapenak

Dokumentu honen bi kopien transkribapenak sarritan izan dira argitaratuak, baina ez dago edizio egoki ziur bat. J.A. Llorentetik (1807) hasi eta M. Aguderaingo (1968) egile ezberdinek proposatu dituzte agiri hauen transkribapenak. Esan beharra dago, egoera honek, ikerketa lana erraztetik urrun, toponimoen identifikazioa konplexuago bihurtzen duela.

Berez identifikatzeko arazoak eskaintzen dituzten toponimoak izateaz gain, transkribapen hauek terminoen aldaera ezberdinak aurkezten dituztenez, ikerketa lana zaildu egiten da. Egoera hau agerikoa da jarraian ikus dezakegun taulan. Bertan lan garrantzitsuenak jaso ditugu, transkribapen berriak proposatu dituztenak, argitalpen urtea eta transkribapena egiteko erabilitako kopia zehatuz.

1go TAULA. ARGITALPEN EZBERDINETAN JASOTAKO TOPONIMOEN ALDAERAK

F. AROCENA (1958, L.G.)	A. UBIETO (1963, L.G.)	M. AGUD (1968, L.G.)	J.A. LLORENTE (1807, A.H.N ⁹)	S. MÚGICA (1931, A.H.N)	A. UBIETO (1963, AHN)	M. AGUD (1968, AHN)
gaharraga	gaharraga	gaharraga	Gaharraga	Gaharraga	gaharraga	gaharraga
orer arrte	Orer urte	orer urrte	Orer Urte	Orerarte	Orer urte	orer urte
aluizt urre	Alvizt urre	Aluizt urre	Alvizurre	Aluizurre	Alviç urre	Aluiç urre
lascurende	Lascurende ¹⁰	lascuren	Lascurren	Lasturrende	Lascurrede	lascurren
ainarte	Ainarte	ainarte	Amarte	Ainatre	Amatre	amatre
areiz nabar	Areiz nabar	areiz nabar	Araiz-Nabar	Areiznabar	Areiz nabar	areiz nabar
arzagudun	Arzagicorin	arzagudum	Arzagicori	Arzagudun	Arzagicorin	arzagudum
uerasibia	Vera sibia	uerasibia	Verasibia	Uerasibia	Vera sibia	uerasibia
haralarre	haralarre	haralarre	—	Haralarre	haralarre	haralarre
hezizazual	Heziza zaval	hezizazual	Heri-Zabal	Hezizazabal	Heziza zaval	hezizazual
hezizaray	Hezi caray	hezizaray	Heri-Zaray	Herizaray	Hezi caray	hezizaray
arrandari	arrandari	arrandari	Arandari	Arandari	arandari	arandari
sansoyz	Sansoiç	sansoiz	Sansoiz	Sansoiz	Sansoiç	sansoiz
ugarte	Ugarte	ugarte	Ugarte	Ugarte	Ugarte	ugarte
zuhaznabar	Zuhaz nabar	zuhaznabar	Zuhaznabar	Zuhaznabar	Zuhaz nabar	zuhaznabar
ossauio	ossavio	ossauio	Osavio	Ossabio	ossavio	ossauio
haya	Haya	haya	Haya de Elcano	Haya	Haya	haya
helcano	Ethelcano	helcanno		Helcano	Etchelcano	helcanno
ezquiaga	Ezquiaga	ezquiaga	Ezquiaga	Ezquiaga	Ezquiaga	ezquiaga
iturrioz de gurtia	Iturrioz de Gurtia	iturrioz de gurtia	Iturrioz de Gurtia	Iturrioz de Gurtia	Iturritz de Gurtia	Iturrioz de gurtia

⁹ J.A. Llorentek iturri bezala ondorengoa aipatzen du: *Archivo de san Juan de la Peña, ligarza 12, núm. 36*. Jarrain ikusiko dugun modura egun AHN-an kontserbatzen den kopiari egiten dio erreferentzia, baina Llorenteren kopistek agiri hau erabili zutenean hau oraindik San Juan de la Peñako artxiboan aurkitzen zen, horregatik da sailkatzeko modua ezberdina.

¹⁰ Egileak oharrean hitz hau zatitu beharko litzatekeela aipatzen du: *Lascuren de*.

Gaharraga: adostasun erabatekoa ikusten da termino honen transkribapenari dagokionean.

Orer urte: toponimo honi dagokionean, kasu bakarrean agertzen dira bi hitzak elkarrekin, S. Múgica eta F. Arocenaren (1931) lanean. Bestetik, esan beharra dago bi egile hauek soilik transkribatu dutela *orer arte* edo *orerarte* modura, *urte*-ren lekuan *arte* jarriz. Hortaz, *arte* edo *urte* transkribatzeko hautua, agerian geratzen da ez dela erabilitako kopiaren ondorio. Izan ere, bai S. Múgica eta F. Arocenaren (1931) lanean, AHN-ko kopian oinarritua, zein F. Arocenarenean (1958), oinarritzat Liburu Gotikoa hartzen duena, *arte* bezala transkribatzen da. Gainontzeko egileek, dokumentuaren kopia bat ala bestea erabili, *urte* bezala transkribatu dute.

Alvizt urre: Liburua Gotikoa oinarritzat hartu dutenen kasuan *Alvizt/aluizt urre* bezala transkribatua izan da. Llorentek *Alvizurre* idazten du. Azken aldaera hau, “t” hizkirik gabea, AHN-ko kopia transkribatu duten kasuetan aurkitzen dugu, grafiak batetik bestera aldatzen badira ere (Aluizurre, Alviç urre, Aluiç urre).

Lascuren: Termino honek aldaera ezberdinak eskaintzen baditu ere, funtsean antzekotasun nabariak aurkituko ditugu. Kasu ia gehientan – F. Arocenarenean (1958) izan ezik- *Lascuren/Lascurren* da hitzaren zati nagusia, honi, hainbat kasutan “-de” gehintzen zaiolarik bukaeran. Ubietok ere ala egiten duen arren ohar batean “-de” hori bananduta agertu beharko litzatekeela iradokitzen du: ... *super Lascuren. De alia parte inferiorem....*

Ainarte: Adostasun erabateko dago Liburu Gotikoa erabili dutenen artean *Ainarte* bezala transkribatzeko. Gainontzeko kasuetan hitzaren lehenengo zatia batzuetan “Aina-” bezala agertzen den bitartean beste batzuetan “Ama-” transkribatzen da. Hitzaren azken zatiari dagokionean, “-rte” edo “-tre” atzizkiak erabiltzen dira.

Areiz nabar: Termino honen transkribapenean Llorente da salbuespen bakarra, *Areiz* transkribatu beharrean *Araiz* idazten baitu. Bestetik, aipatzekoa da S. Múgica eta F. Arocenak (1931) soilik proposatzen dutela bi termino hauek hitz bakarra osatuz transkribatzea.

Arzagudum/Arzagudun: Toponimo honi dagokionean deigarria da bai Llorentek eta bai Ubietok proposatzen duten transkribapena. Lehenengoak, *Arzagicori* transkribatzen du, eta bigarrenak *Arzagicorin*, Ubietok proposamen berdina egiten du bi kopien transkribapenerako.

Verasibia: hitz honen transkribapenak ere ez du arazo handirik planteatzen. Batetik, grafia aldaera batzuk agertzen dira (*Uerasibia/ Verasibia*); bestetik, kasu batzuetan bi hitz izango balira bezala eta besteetan hitz bakarra osatuz agertzen da.

Haralarre: Erabateko adostasuna dago termino hau transkribatzeko orduan, honen irakurketak ez baitu arazorik eskaintzen. Aipagarria da, baina, Llorentek (1807) ez duela termino hau transkribatzen, honen lekuan *alia parte* idazten du.

Hezizazaua: Grafia aldaerak eta kasu batzuetan bi hitzetan eta bestetan hitz bakarrean aurkezteaz gain, ez dugu beste ezberdintasunik topatzen. Kasu honetan ere Llorente da salbuespena, bere lanean *Heri-Zabal* agertzen baita.

Hezizaray: J.A. Llorentek eta S. Múgica eta F. Arocenak *Heri Zaray* proposatzen dute. A. Ubietok *Hezi caray* bi kopietarako. Gainontzekoek *Hezizaray* transkribatzen dute.

Arrandari / arandari: Bi aldaera hauek aurkitzen ditugu termino hau transkribatzeko orduan. L.G. oinarri bezala erabili dutenek *Arrandari* transkribatu dute, eta AHN-koa erabili dutenek *Arandari*.

Sansoiz: Grafia aldaketak soilik jasotzen dira: *Sansoyz/Sansoiç/ Sansoiz*.

Ugarte: Termino honen inguruan erabateko adostasuna agerikoa da.

Zuhaznabar: Bi termino osatuz edo hitz bakarrean, transkribapen bera proposatzen da kasu guztietan.

Ossavio: Llorentek “s” bakarrarekin transkribatzen du. Gainontzekoen artean grafia aldaerak baina ez dira agerian geratzen: *ossauiio/ossavio/ossabio*.

Haya et Helcano: Kasu honetan, transkribapenaren aldaerari baino, bi toponimo hauen arteko erlazioari erreparatuko diogu. Gehienek Haya eta Helcano/Helcanno bi errealitate ezberdin bezala aurkezten badituzte ere, Llorentek *Haya de Helcanno* esaten du, eta Ubietok ez du “et” juntagailu kopulatibo bezala hartzen, Helcanori atxikita doan hitzaren zati bat bezala baizik, *Ethelcano/Ethelcanno* transkribatuz –horrela dator dokumentuetan-.

Ezquiaga: termino honi dagokionean, egile guztiek proposatzen dute transkribapen bera.

Iturrioz de Gurtia: transkribapen honek ere erabateko adostasuna lortzen du.

Agerian geratzen denez, toponimoen transkribapenak arazoak ematen ditu. Dokumentuaren irakurketak zailtasunak eskaintzen dituelako kasu batzuetan; bi termino elkarren segidan transkribatu behar diren ala bi errealitate osatzen duten jakitea zaila delako, bestetan.

Las diferencias registradas en nuestro documento en algunas palabras corrientes hacen pensar que otras hayan sido mal leídas y entre ellas naturalmente las escritas en una lengua extraña al copista, como tenían que ser los términos vascos... Salta a la vista su corrupción. No es arriesgado suponer que quien copió sobre el primitivo original no comprendió una porción de cosas (AGUD: 1969, 331).

Llorenteren (1807) kasuan, San Juan de la Peñako artxiboa iturri bezala aipatzen badu ere, ematen duen erreferentzia ez da Liburu Gotikokoa: *Archivo de San Juan de la Peña, ligarza 12, núm. 36*. M. Aguden ustez, ez da zehazki ezagutzen nondik kopiatu zuen Llorentek.

Este autor menciona legajos de documentos (ligarza 12, n.º 36) y la transcripción que hace, *de Sulue superiore ad Gaharraga...* (¿acaso *silue*?) no ha podido tomarla del Cartulario de la Facultad de Derecho de Zaragoza, donde aparece clarísimamente, sin lugar a dudas y en absoluto incompatible con otra lectura, *des scilice superiore gaharraga*; ni del B [AHN] (donde tenemos et *gaharraga*), por poco fiel que haya sido el copista de Llorente (AGUD: 1969, 332).

Ondorengoa ere gehitzen du:

El copista transcribió con bastante fidelidad en general; por tanto hemos de pensar que las divergencias en términos de fácil comprensión sólo pueden achacarse a un original distinto, que por varios indicios tampoco sería acaso el diploma primitivo, aun cuando la coincidencia en ciertas omisiones inclinaría a pensar que los copistas de Llorente emplearon el documento actualmente en el AHN (*Ibid.*, 331).

Dokumentuaren transkribapena egitea beste pertsona batzuei enkargatu zien Llorentek berak. Egile honen ustez, Llorentek 1807an argiratu zuenez, San Juan de la Peñako artxibotik kopiatu behar izan zuten derrigorrez, monasterioko funtsak beranduago atera baitziren bertatik, desamortizazioaren ondorioz (*Ibid.*, 328-329).

Ez zaio arrazoirik falta Llorenteren kopistek San Juan de la Peñako Artxibotik kopiatu zutela esaten duenean, eta honen bitartez azaltzen da Llorentek ematen duen erreferentziaren (ligarza 12, 36 zbk.) misterioa. Izan ere, AHN-an dokumentu ha izantzeko erabiltzen duten erreferentzia bestelakoa baldin bada ere (karp. 695, 8 zbk), dokumentua bera aztertzeko aukera izan dugunean, honen atzealdean eskuz idatziz agertzen den beste erreferentzia zaharrago batekin egin dugu topo:

Carp – 25

Ligar- 12

Num- 36

Exp- 115

Dokumentuan bertan aurkitzen dugun sailkatzeko modu hau, agiria San Juan de la Peñako Atxiboan kontserbatzen zen garaikoa behar du izan.

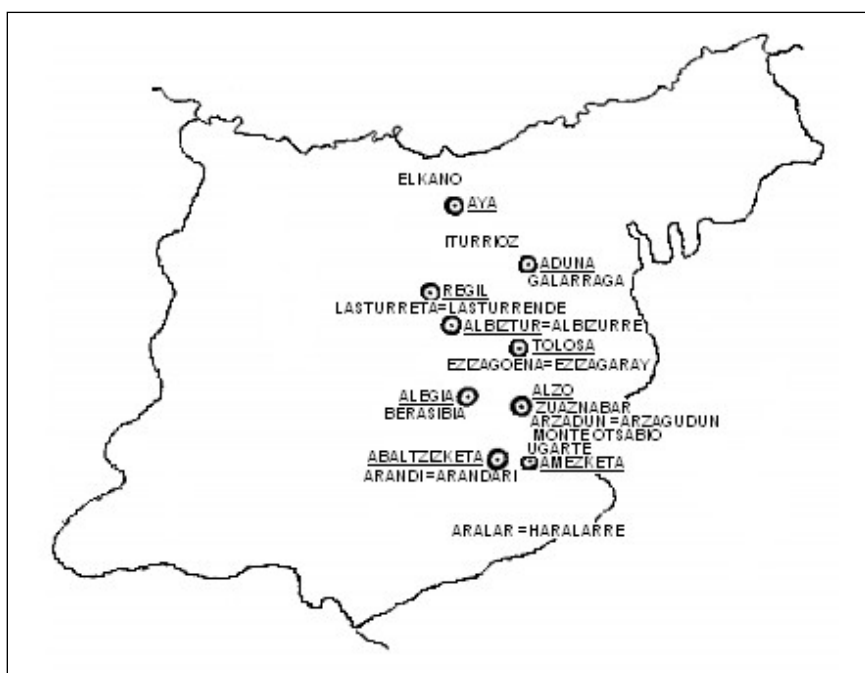
Llorentek erreferentzi hauek berak jasotzen dituenaz, inongo zalatzarik gabe ondoriozta dezakegu egile honek bere transkribapenak egiteko orduan, oinarri modura AHN-an kontserbatzen den dokumentu hau erabili zuela. Gauzak horrela, Llorenteren transkribapenean agertzen diren ezberdintasunak egile honentzat lan egin zuten kopisten praktikaren ondorio direla konfirmatu dezakegu, zehazterik ez dugun arren irakurketa oker batek edo testua ulergarriago egiteko helburuak bultzatuta sortu ziren aldaera horiek.

2.7. Toponimoen identifikazioa

Olazabalgo San Salvatore dokumentuan agertzen diren toponimoen identifikazioari dagokionean aipa genezakeen lanik garrantzitsuenak S. Múgica eta F. Arocenak 1931ean RIEV aldizkarian argitaratutako *Un documento importante: San Salvador de Olazabal* da, zalantzarik gabe. Artikulu honetan, AHN-an gordetzen den dokumentuaren argazki bat argitaratzen da eta baita honen transkribapena ere. Egileek, toponimo hauetako hainbaten identifikazioa proposatzen dute eta mapa batean kokatzen dituzte krokis modura, izan ere, toponimoen kokapen zehatza baino, zein udalerritan aurkitzen diren zehazten baita.

Ello no obstante, sólo queremos presentar nuestras conclusiones a título provisional, mientras otros argumentos basados en las investigaciones o en más atinadas interpretaciones no las rebatan o modifiquen (MÚGICA; AROCENA: 1931,371)

2. IRUDIA. Toponimoen kokapen posibleen mapa, Múgica eta Arocenaren proposamena
MÚGICA; AROCENA: 1931,370 (mapa moldatua)

Identifikazio batzuk ontzat ematen dituzten bitartean, beste batzuk hurbilketa baten ondorio direla adierazten dute:

En algunos casos la identidad entre la designación antigua y la moderna resulta evidente. Pero en otros, sólo puede establecerse una identificación relativa, aunque siempre muy aproximada y en forma de quedar a salvo la analogía semántica de los términos comparados (*Ibid*, 370).

Historiografiari erreparatzen badiogu, esan genezake nolabaiteko onarpena jaso dutela identifikazio hauek, egile batzuk hainbat toponimoren inguruan zalantzak agertu badituzte ere:

Aun cuando la toponimia se puede localizar más o menos, no están claros algunos nombres. Tal ocurre con *hezizaray* (se ha supuesto Eceizagoena); acaso también con el propio *haralarre*; *gaharraga* es discutible, como *lascuren* y *gurtia* (AGUD: 1969, 331).

Egile honek berak interpretazio arazoak ikusten ditu toponimo hauek mapan kokatuta dauden modua azaltzeko orduan:

Aun cuando en principio, según hemos indicado siguiendo a Múgica y Arocena, parece corresponder la toponimia del documento a la realidad actual, puestos sobre el terreno quedamos un tanto perplejos. Ya se ha dicho que los límites de punto a punto no son racionales. Esto, unido a la obscuridad de algunos nombres, hace sospechar errores iniciales de copia (*Ibid.*, 333).

M. Agudek (*Ibid.*, 333-334), gainera, hainbat arazo azpimarratzen ditu toponimoen identifikazioan:

Gaharraga: Adunan egongo balitz, dohaintzaren lehenengo toponimoetatik urrun aurkituko litzateke. Lanzadazuriren interpretazioa ere, *Goiko Gaharraga* modura ulertuz, ez du begi onez ikusten.

Lascuren: *Lascurain*, Gorosabelen *Lascoain*, izan zitekeela kontsideratzen du. Tolosatik gertu Lascurain izeneko baserri bat dagoela aipatzen du, eta hau Albizturren gainean kokatuko litzatekeela.

Arzagudun: ez du zalantzarik egungo Arzadunekin identifikatzeko orduan.

Verasibia: egungo Berazubi hitzarekin erlazionatzen du. Errepide nagusiaren ondoan kokatzen du, Oria ibaiaren ondoan. Gorosabelek Berasibia zubia aipatzen duela gehitzen du, Tolosa eta Ikaztegik amankonumean zutena, baita *Berasibia erdicoa* eta *Berasibia andia* baserriak ere, hau da Alegia eta Tolosaren arteko mugan aurkitzen direnak.

Haralarre: hemen ere arazo bat dagoela kontsideratzen du. Egile honen ustez, *Aralar*, *Hezizazaua*, *Heziray* eta *Sansoyz* toponimoek talde bat osatzen dutela kontsideratuko bagenu, batzuk monasterioaren hegoaldean dauden bitartean besteak iparraldean aurkitzeak ez luke zentzurik izango.

Zuhaznabar eta Otsabio: *Hezizaray* eta *Zuhaznabar* elkarrekin joatea arraro ikusten du, bata bestetik urrun aurkitzen direlako. Egile honen ustez berdina gertatuko litzateke *Zuhaznabar* eta Otsabiorekin, lehenengoa Altzoren iparraldean dagoen bitartean, bigarrena hegoaldean aurkitzen baita.

Iturrioz: Albizturtik gertu dagoen toponimo bati erreferentzia egin diezaiokeela kontsideratzen du, Aiako Iturriotz ermita baina zentzuzkoagoa ikusten du aukera hau.

Arranadari, *Sansoyz*, *Ezquiaga* eta *Gurtia* identifikatu gabe geratuko lirateke.

Jarrain toponimo hauen inguruan proposatu diren hainbat identifikazio posible aurkezten ditugu taula batean. Aipatutako Serapio Múgica eta Fausto Arocenaren proposamenez gain, Manuel Agudek planteatzen dituen aukerak ere agertzen dira. Bestetik, Alberto Santanak hainbat baserriren izenekin ikusi dituen antzekotasunak ere bildu ditugu eta azkenik, Siratz Aldanondok, historian lizentziatua, Juan José Larrearen zuzendaritzapean burutako karrera amaierako lanean –argiratu gabea- aurkeztutako hainbat proposamen ere kontutan hartuak izan dira.

2. TAULA. LAN EZBERDINETAN JASOTAKO TOPONIMOEN IDENTIFIKAZIO PROPOSAMEAK

	S. MÚGICA (1931)	M. AGUD (1968)	A. SANTANA (2003)	S. ALDANONDO (2013)
Gaharraga	Aduna (Galarraga)			Aduna (Galarraga)
Orer urte				Orendain
Alvizt urre	Albiztur			Albiztur
Lascuren	Errezil (Lasturreta)	Tolosa (Lascoain)		-Deba (erreka) -Errezil (Lasturreta erreka) -Billabona (mendia)
Ainarte				Aralar (Ariñate-Añate)
Areiz nabar				Aralar (Aiznabar)
Arzagudum	Altzo (Arzadun)	Altzo (Arzadun)		Altzo (Artzadun)
Verasibia	Alegia	Tolosa (Berazubi Haundi, Berazubi Erdi)	Tolosa (Berazubi Haundi)	Alegia (Berazubi)
Haralarre	Aralar	Amezketeta (barrio Aralar)		Aralar
Hezizazual				Tolosa
Hezizaray	Tolosa (Ezizagoena)		Tolosa (Ezizagoena)	Tolosa (Ezizagoena)
Arandari	Abaltzizketa (Arandi)			Abaltzizketa (Sasiain-Arandi) Antzuola (erreka; Arrandaritorre; Arrandariozaeta)
Sansoiz				
Ugarte	Amezketeta	Amezketeta	Amezketeta	Amezketeta
Zuhaznabar	Altzo		Altzo (Zuaznabar Haundi)	Altzo (Zuaznabar)
Ossavio	Altzo (Otsabio)			Altzo (Otsabio)
Haya	Aia	Aia		Aia
Helcano	Aia (Elkano)	Aia (Elkano)		Aia (Elkano)
Ezquiaga			Ikaztegieta	Ikaztegieta
Iturrioz de Gurtia	Aia (Iturriotz)	Albiztur Tolosa (Iturrioz baserria)		Ikaztegieta (Iturriotz)

3- AGIRIEN HUSTUKETA TOPONIMIKOA ETA IDENTIFIKAZIO POSIBLEAK

3.1. Gaharraga

Galarraga terminoak ez du transkribapen arazorik sortzen, erabateko adostasuna delarik nagusi bi kopietarako proposatu diren transkribapen ezberdinetan. Kokapenari dagokionean, S. Múgica eta F. Arocenak Adunan kokatu zuten eta ordutik ez da beste proposamenik iradoki. Identifikazio hau burutzeko orduan, Adunan kokatzen den Galarraga baserria hartuko zuten oinarri bezala seguruenik, tradizio luzeko leinua izanik udalerrian. M. Agudek hainbat zalantza planteatzen ditu kokapen honi dagokionean:

Si Gaharraga pudiera ser identificado, al decir de los autores mencionados, con Galarraga (por Aduna), es decir, un poco lejos de los demás nombres de la primera parte de la donación, quedan, no obstante, en pie dos problemas: 1) a qué corresponde *orer urrte*; 2) Albiztur (*aluizt urre*) no está en “la parte superior” (*si entendemos en el documento des scilice [parte] superiore*). De todos modos, caso de no ser interpretado así, no tiene sentido. Tampoco parece aceptable la traducción de Landazuri “la Gaharraga de Arriba”; puesto que luego tenemos, *de alia parte inferiore* (separamos *de de Lascuren*); no parece nombre común o genérico (AGUD: 1968, 333).

Adunako baserriaz gain, Errezilen ere kontserbatzen dira izen hau daramaten beste hainbat etxe¹¹, baina oraingoan Altzotik gertuago aurkitzen diren bi kokapen posibletan jarriko dugu arreta.

Lizartzako herrigunea

XVI. mendeko dokumentazioa izan da toponimo hau berreskuratzea ahalbidetu duena, egun ez baita erabiltzen. Jarraian, agiri hauetako hiru pasarte ekarriko ditugu, toponimoaren kokapena zehazten lagunduko diguten deskribapenak jasotzen baitituzte.

Lehenengoak, 1568ko agiria, Araxes ibaian horma bat eraikitzeke helburuarekin idatzitako hitzarmena jasotzen du, bidean ura sartzea ekiditeko; Lizartzako

¹¹ Galarraga Goena, Galarraga barrena, Galarraga saletxe, Landarrain Galarraga eta Galarraga bitarte.

kontzejuak, alde batetik, eta Joan Apaetegi eta Joanes Goikoetxeak, bestetik, sinatu zutena.

...obiesen de hazer et yziesen una pared de piedra seca en el término de Galarraga, por la parte del río, para defensa del agua. Començando dende la tierra de la casa de Arrate¹², asta junto la tierra Martín de Ag[uirr]e. Y la dicha pared sea de piedras grandes y en el grosor que conbiene y en alto quanto en las crezentes suele subir el río que ba dende la dicha tierra para abaxo, de manera que sobrepaze al río y el agua no ocupe al camino en ningún tienpo. E fecha la dicha pared, arrasen e anibelen el camino de manera que se pueda enpedrar.¹³

Galarraga izeneko lurra ibaiaren ondoan aurkitzen dela ondorioztatzeaz gain, Arrate etxeari egindako erreferentzia datu baliagarria izango da espazio hau mapa batean kokatzeko orduan.

Urte batzuk beranduago, 1582an, Martin Iribarrenek Tristan Barrenetxeari lursail bat salduko dio Galarragako lurretan, 32 dukaten truke.

...una pieça de tierra senbradía llamada de Galarraga que tengo y me pertenece en la dicha tierra; que por arriba se atiene al camino real, e por abaxo al río, e por los lados tierra de la casa de Apaetegui con todas las entradas y salidas...¹⁴

Hortaz, Arrate etxeaz gain bigarren erreferentzia bat ere berreskuratu dugu, Apaetegui etxea. Garaikidea den beste agiri batean, 1583an idatzia, Apaetegui hitza topatzen dugu berriro ere, baina oraingoan abizen lokatibo modura.

... una pieça de tierra sembradía que yo he y tengo e posseo en la dicha tierra de Liçarça, llamada Galarraga, que confina e tiene por linderos por anbos lados a tierras de Miguel de Apaetegui, veçino de la dicha tierra, e por abaxo al rrío e por arriba con el camino real...¹⁵

Egun oraindik kontserbatzen dira Apeetegi izena daramaten bi etxe –Apeetegi Berri eta Apeetegi Zahar-, Lizartzako Santa Katalina parrokiaren ondoan, baita Arrate etxea ere. Mugak aipatzen direnean etxeak baino hauen lurrak erabiltzen diren arren, bi etxe hauen hurbiltasunak eta ibaiari eta erret-bideari egindako aipamenek, Galarraga egungo Lizartzako erdigunean kokatzera eramaten gaituzte.

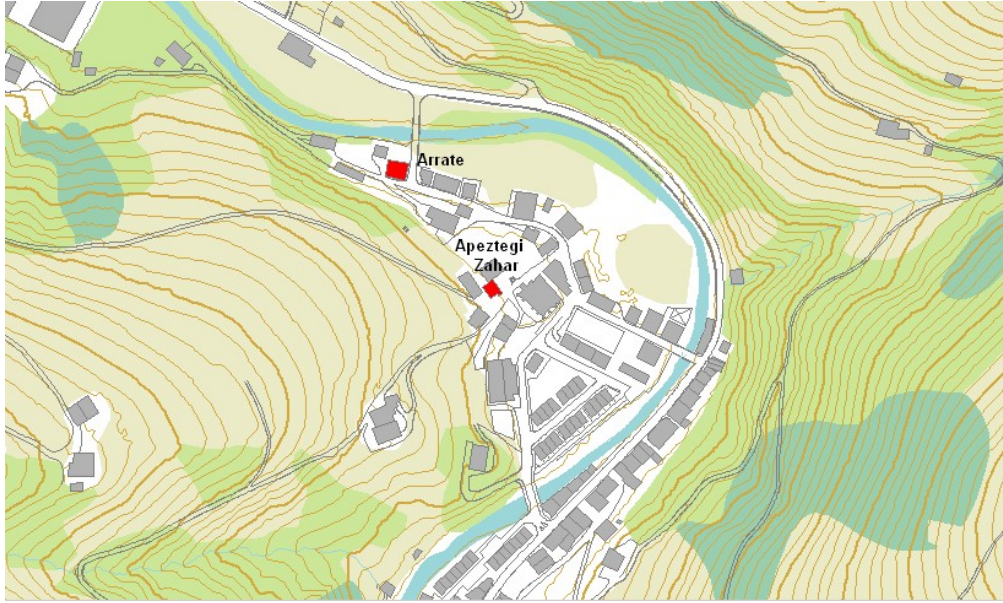
¹² Gaur egun Arrate baserria Lizartzako Elbarrena kalean, 16. zenbakian, dago.

¹³ AGG-GAO PT44: 617r, 1568 urtea.

¹⁴ AGG-GAO PT60: 518r, 1582 urtea.

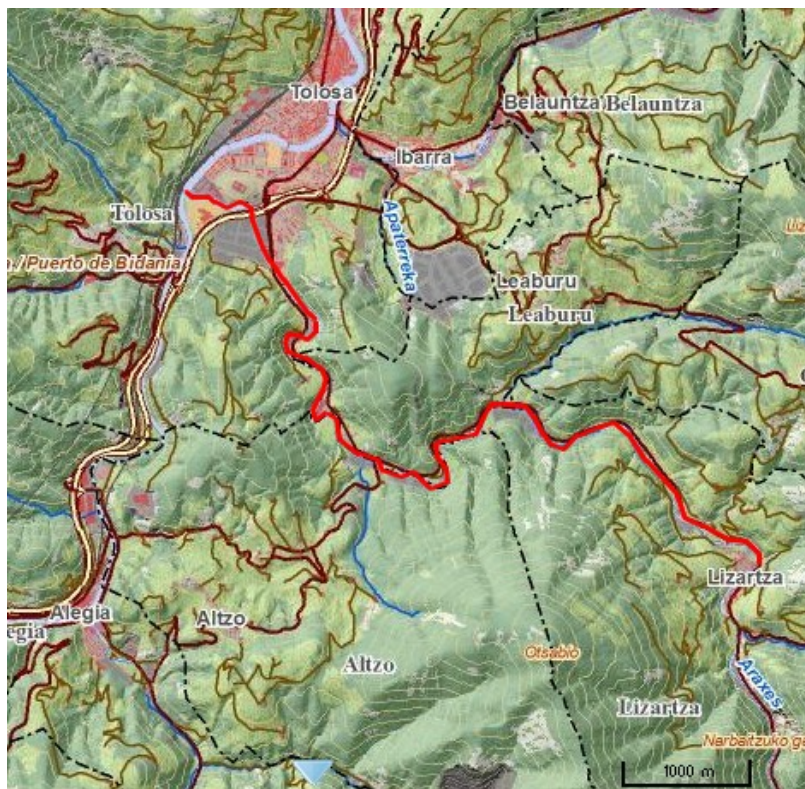
¹⁵ AGG-GAO PT82: 223r, 1583 urtea.

3. IRUDIA. Galarraga toponimoaren kokapena Lizartzan
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Lizartza mapa orokorrago batean kokatzen badugu, monasterioarekiko dagoen distantzia 5 km ingurukoa dela ohartuko gara. Bestetik, aipagarria da herrigunetik pasatzen den Araxes ibaia Tolosaraino iristen dela, Oria ibaiaren ibaiadarra baita. Honek, monasterioaren ekialdeko muga markatzen duela pentsa genezake, baina interpretazio arazo batekin topo egingo genuke Olazabalgo dokumentuan jasotzen dena kontutan hartzen badugu. *Des scilice superiore* esamoldeak goiko parteari erreferentzia egiten badio, monasterioaren goiko mugari erreferentzia egiten diola pentsatzea litzateke logikoena eta, Lizartza, monasterioaren hego-ekialdean kokatuko litzateke.

4. IRUDIA. Araxes ibaiaren ibildidea
Geoeuskadi (mapa moldatua)

Zentzu honetan, E. Barrenak ibai honek Nafarroarekiko harremanei dagokionean izan zezakeen garrantzia azpimarratzen du:

...las heredades del monasterio de Altzo, el cual se levanta, de manera muy indicativa para la historia de sus orígenes, en la boca del río Araxes, el afluente del Oria que, desde una óptica agrícola, constituye la vía natural de penetración de influjos mediterráneos en el área cantábrica guipuzcoana (BARRENA: 1989, 80).

Belauntzako Galarraga etxea

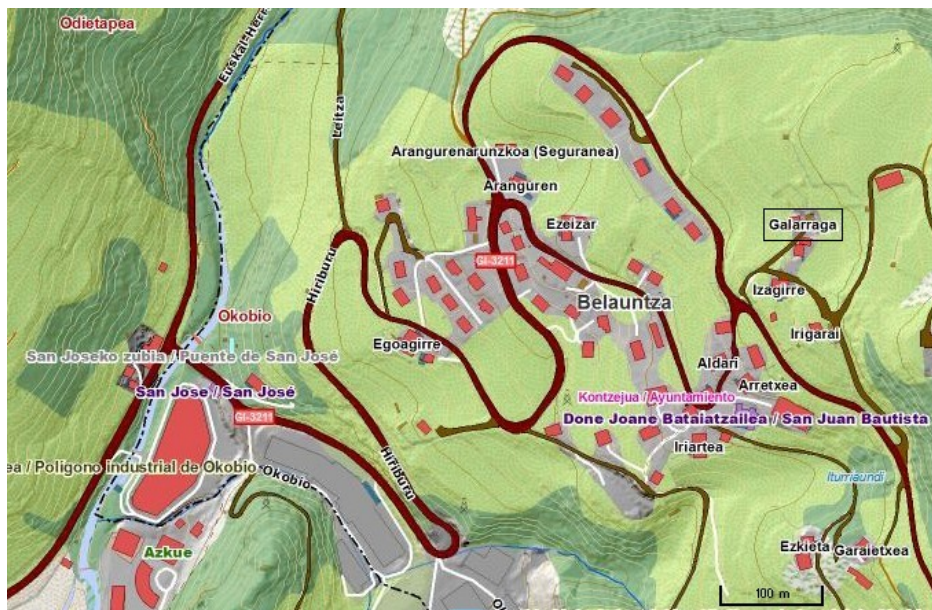
Bigarren kokapen posible modura Belauntzako Galarraga aztertuko dugu, bertan aurkitzen baitzen izen hori zeraman oinetxea. Gipuzkoako Artxibo Orokorrean kontserbatzen den dokumentazioaren artean ugariak dira etxe honi egiten zaizkion erreferentziak, horietatik zaharrena 1557koa izanik¹⁶.

¹⁶ AGG-GAO PT8:346-349. Belauntzako Galarraga etxea, Leaburuko Izurrairekin batera, ordainketa baten berme modura aipatzen dira.

5. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserriaren antzinako argazkia
Galarraga etxea. AGG-GAO OA04565 ©CC BY-SA: Ojanguren, Indalecio

Ondorengo mapan Belauntzako Galarraga etxearen kokapena ikus dezakegu.

6. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserriaren kokapena
Geoeuskadi (mapa moldatua)

Belauntzaren kokapenari erreparatzen badiogu, Galarraga Tolosatik gertu aurkitzen dela agerian geratzen da, hau da, testuan aipatzen diren Lascuren, Berasivia eta Uzturretik gertu, hurrengo ataletan ikusiko dugun bezala.

7. IRUDIA. Belauntzaren gertutasuna Berasivia, Lascuren eta Uzturre toponimoekiko Goeuskadi (mapa moldatua)

3.2. Orerurte

Toponimo hau da, zalantzarik gabe, identifikazio arazo handienak ematen dituen. Hasteko, bi transkribapen aldaera nagusi jasotzen dira: Orer urte/urte eta Orer arrete/Orerarte. Kasu honetan esan genezake, aldaera bat edo bestea aurkeztearen arrazoia ez dela erabilitako kopiaren araberakoa, transkribatzailearen irakurketarekin izango luke-eta erlazio handiagoa. Identifikazioari dagokionean S. Aldanondo (2013) da proposamen bat planteatzen duen bakarra, Orendain udalerriarekin erlazionatuz, zalantzarekin egiten badu ere.

Artxiboetako toponimiaren hustuketa lanek ere ez dute honi dagokionean aurrerapausorik ematea ahalbidetu. Geratzen zaigun aukera bakarra gainontzeko terminoak bere tokian kokatu eta *Orerarte* ze ingurutan aurki zitekeen proposatzea da, beste argudio fidagarriagoak agertu bitartean. Ekar dezagun gogora toponimo honi dagokion pasartea:

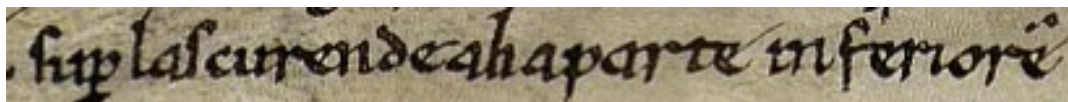
Des silice superiore: Gaharraga, Orer urrte, alius Uzturre super Lascuren

Jarraian zehaztasun handiagoarekin azalduko dugun modura, Albiztur bezala identifikatua izan den toponimoak Uzturreri erreferentzia egiten diola planteatuko dugu hipotesi modura lan honetan. Bestetik *Lascuren* terminoa egungo Laskoain eremuan kokatu dugu, hau da, Tolosako erdigunean. Honi dokumentuaren bigarren pasarteko aipamena gehitzen badiogu, zeinetan monasterioaren beheko

aldetik doan muga *Verasibian* amaitzen dela esaten den, *Orerurtek* Oria ibaiaren Tolosako zatiari edo honen inguruan aurkitzen den espazioari erreferentzia egiten diola pentsa genezake. Aspektu honi, baina, lana aurreratuagoa dagoenean eutsiko diogu berriro ere, oraindik aipatutako gainontzeko toponimoen identifikazio posibleak aztertzeke baititugu.

3.3. Lascuren

Toponimo honen transkribapen ezberdinak proposatu dira, baina ia denek dute oinarri bera: *Lascuren/Lascurren*. Honi kasu batzuetan “-de” atzizkia gehitzen zaio, *Lascurende* (A. Ubieto eta F. Arocena), dokumentuko hurrengo hitzarekin elkartzen dutelako seguruenik: *super Lascuren. De alia parte inferiore...*

8. IRUDIA. Lascuren toponimoa Liburu Gotikoan jasotako kopian
Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa (ZLU, Liburu Gotikoa. 75v-76r.)

Bi kasu berezi ere topatzen ditugu, S. Múgica eta F. Arocenaren (1931) *Lasturrende* eta A. Ubietoren (1963) *Lascurrede* -AHN-ko kopia erabiltzen duenean-.

Gauzak horrela, Serapio Múgica eta Fausto Arocenak, toponimoen identifikaziorako *Lasturrende* leku-izena hartzen dute abiapuntutzat eta Errezilen aurkitzen den Lasturreta izenarekin erlazionatzen dute.

Gure ustez baina, identifikazio egoki baterako *Lascuren* erabili beharko genuke oinarri bezala, hau baita kasuen gehiengoan errepikatzen dena, Liburu Gotikoan argia izanik honen irakurketa. Identifikazio posibleei dagokienean, M. Agudek (1968, 338) egungo Lascurain izan zitekeela planteatzen du, P. de Gorosabelek Lascoain bezala izendatzen duena.

Esan beharra dago, dokumentazioari erreparatzen badiogu, azken hipotesi honek indarra hartzen duela. Tolosako lehenengo agirietan maiz agertzen den abizen lokatibo bat izateaz gain, abizen honen aldaera ezberdinak gordetzen dira agirietan. Honen eredu garbia udalerrri honetako artxiboan kontserbatzen den 1349ko dokumentua dugu (ROLDÁN: 1991, 20 dok); bertan, Gaztelako Alfontso XI-ak, Tolosako aitonen semeak hainbat zerga ordaintzetik salbuesten ditu.

Dokumentu originala berantiarragoak diren beste bi kopiekin alderatzen badugu abizen honen garapena igarri daiteke:

3.TAULA. LASCUREN TOPONIMOAREN ALDAERAK XIV. ETA XVI. MENDEETAKO DOKUMENTUETAN

1349	1351 ¹⁷	1577 ¹⁸
Martin Yeneguez de Lascoan ¹⁹		Lascoayn
Ferrando de Lascoan ²⁰	Lascoan	Lascoayn
Martin Martinez de Lascoyan ²¹	Lascoyan	Lascoayn/ Lascoain
Apariçio de Lascoayen ²²	Lascoayen	Lascoayn
Sancho Ximenez de Lascuen ²³	Lascuen	Lascoayn

Taula honetan aldaera adierazgarrienak soilik jaso ditugu, baina aipatutako agirian beste bost kasutan agertzen da abizen lokatibo hau. Kasu guztiak aztertu ondoren ondoriozta genezake *Lascoain* aldaera, Gorosabelek jasotzen duena, XIV. mendearen bigarren erdialde eta XVI mendearen bitarte horretan zabaltzen joan zela, 1577 urterako erabat finkatuta dagoela agerian geratzen delarik. Bestetik, azpimarratzekoa da 1351 urterarte ugariak direla abizen hau erabiltzeko orduan jasotzen diren idazkera ezberdinak. Gure ikerketari dagokionean, aldaera guztien artean *Lascuen* da interesgarriena suertatzen dena, honek Olazabalgo San Salvatore dokumentuko *Lascuren* toponimoarekin duen antzekotasunagatik.

Lascoain terminoari dagokionean, ugariak dira agirietan aurki daitezkeen aipamenak. Gipuzkoako Artxibo historikoan topatu dugun lehenengoa 1551koa da, Lascoayn-eko lurretan aurkitzen den lursail baten salmentaren ingurukoa:

¹⁷ ROLDÁN: 1991, 20 dok.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Eusko Ikaskuntzak argitaratutako transkribapenean *av* hizkiekin adierazten da abizen lokatibo honen oin-oharra.

²⁰ Kasu honetan, oin-oharra *ay* hizkiekin adierazita datorrena da.

²¹ Oin-oharra *bb* hizkiekin adierazita datorrena da.

²² Oin-oharra *em* hizkiekin adierazita datorrena da.

²³ Oin-oharra *go* hizkiekin adierazita datorrena da.

Sepan quantos esta carta de benta vieren cómo yo, el bachiller Joan Martines de Elduayen, vezino de la villa de Tolosa, otorgo e conozco por esta carta, que e bendido e bendo a bos, Martín Sanches de Anchieta, que presente estays, para bos e para vuestros herederos y perpetuamente, una pieça de tierra senbradía qu'es sita en el canpo de Lascoayn, a la parte llamada Oria, tanta quanta es ella en largo y en ancho, que se atiene de la una parte a tierra de dos herederos de Martín Labrenz de Goycoechea, e de la otra parte a tierra de Ramus de Eliaobiaga et María de Herbeeta, et de la otra a tierra de Mari Antón de Lapurdi, por preçio et quantía de beynte y dos ducados de oro que por ella me abeys pagado oy, día de la fecha d'esta carta, de los quales me doy e me llamo por contento e pagado a toda mi boluntad y en razón de la paga que al presente non pareçe.²⁴

XVI mende bukaeran beste dokumentu batean ere aipatzen da eremu hau.

...una pieça de tierra sembradía, que es una peoneada y media, que abemos y tenemos en los campos de Lascoayn, a la parte de Gorridi, en el término de Andralopa, que es fuera y extramuros de la dicha villa, ateniendo por los lados a tierras de bos, el dicho Joanes de Luberiaga, y por la parte del monesterio de Sant Francisco a tierras de los herederos de Antonio de Eleyçalde, y por arriba a tierras de dona María Dominguez de Arteaga, la qual dicha tierra heredad que hemos vendido y vendemos con todas sus entradas y salidas usos y costumbres, franquezas y libertades...²⁵

Kasu honetan, saldutako lursaila, Lascoayneko zelaietan aurkitzen dena, hiriaren harresietatik kanpo dagoela zehazten da. Honez gain, San Frantzisko monasterioari ere egiten zaio erreferentzia. Urte batzuk beranduago, 1634 urteko ordainagiri batean, bigarrenez agertuko zaigu komentua:

...vna pieça de tierra sembradía de postura de treinta y quatro pies de mançanos de a doce codos cada postura en los campos de Lascoain de acia la parte del conbento de yglesia San Francisco como constaua por la scriptura de venta...²⁶

Oria ibaia beste bi kasutan aurkituko dugu zedarri modura, XVII mende hasierako bi dokumentu ezberdinetan:

²⁴ AGG-GAO PT32: 396r. 1551 urtea.

²⁵ AGG-GAO PT129: 506r. 1593 urtea.

²⁶ AGG-GAO PT 178: 187v. 1634 urtea.

...una pieça de tierra sembradía de peonada y media algo más en los campos de Lascoayn, dada y donada por sus padres, la qual dicha tierra thenía por linderos por la parte de San Esteban el camino público que ban para el río de Oria, y por la parte del dicho río tierras de Catalina Pérez de Aguirre y de Miguel de Ybarra y Mariona de Aguirre, su muger, y por la parte de la dicha villa y del combento de San Francisco d'ella, tierra de la cassa Maalaessea.²⁷

...dos peonadas y media de tierra sembradías pertenecientes a la cassa de Ateagaecha y su vínculo y mayorazgo. La vna de vna peonada que es en los campos de Lascoayn de susso, ateniende a las tierras sembradías de dona Marina de Areista, biuda, y de los capellanes de la capellanía de doña Ana de Areista, difunta, y la otra peonada y media en los campos del dicho Lascoayn de yusso, que alienda con e tierras de Miguel de Eleyçalde y de Joan Martínez de Ayestaran y con el río de Oria...²⁸

Hurrengo mapan Tolosako herrigunea ikusten dugu. San Frantzisko komentua urdinez markatua agertzen da, harresitik kanpo. Esan beharra dago San Frantzisko komentua eta Alde Zaharra elkartzen zituen harresiko ateak Laskoain izena zuela. Beste muga Oria ibaiak ezartzen zuela ikusi dugu.

9. IRUDIA. Tolosako San Frantzisko komentuarien kokapena (urdinez) Geoeuskadi (mapa moldatua)

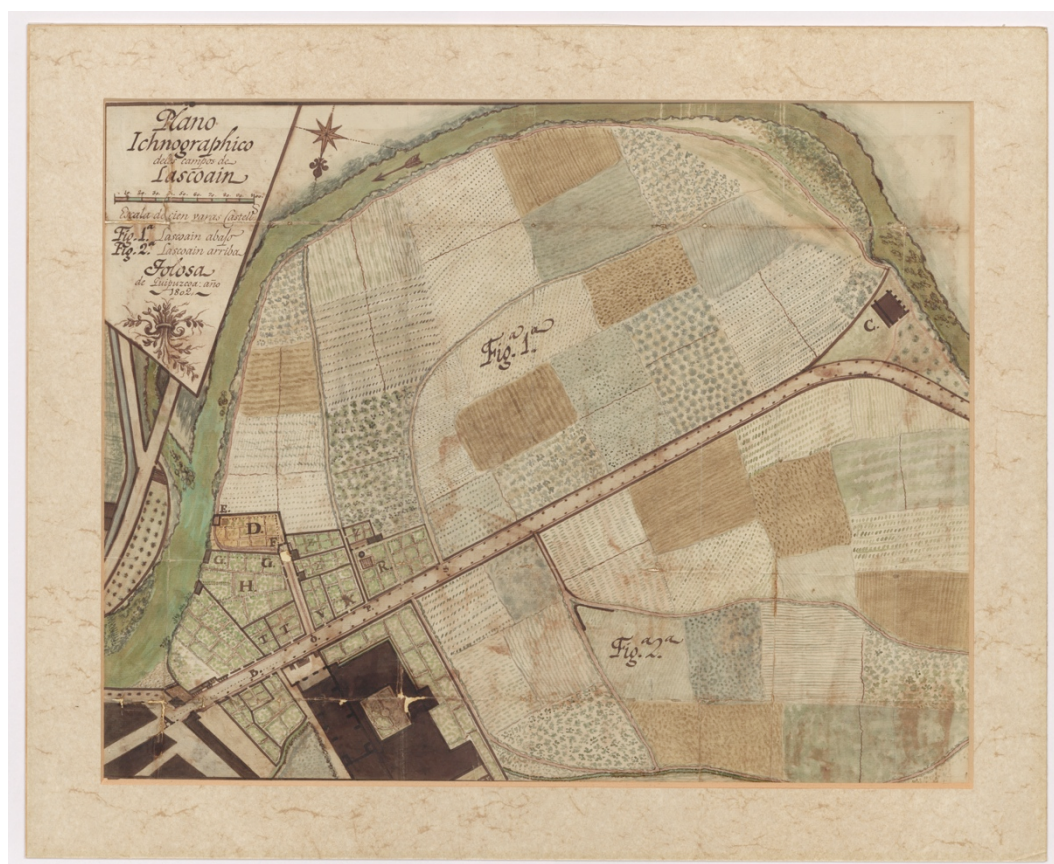
²⁷ AGG-GAO PT114: 298r. 1610 urtea.

²⁸ AGG-GAO PT247: 315r. 1642 urtea.

Hortaz, esan genezake, Lascoain terminoa eta honen aldaera den Lascuren, egungo Laskurain ibarrean kokatu beharko genituzkeela.

Aipatzeko da, bestetik, beranduago zehaztasun handiagoz ikusiko dugun arren, Laskoainen parean, ibaiaren beste aldean, Berazubi auzoa aurkitzen dugula, Olazabalgo dokumentuan *Verasibia* izenarekin agertzen zaiguna.

Hurrengo planoan, 1802koa, Lascoaineko lurrak agertzen dira. Dokumentazioan ikusi dugun bezala, lursail ezberdinek osatzen zuten espazio hau. Planoaren goialdean Oria ibaia ikus daiteke eta ezkerreko aldean San Frantzisko komentua.

10. IRUDIA. Lascoaineko lurrak 1802ko plano batean
Tolosako Udal Artxiboa (TUA A-1-49)

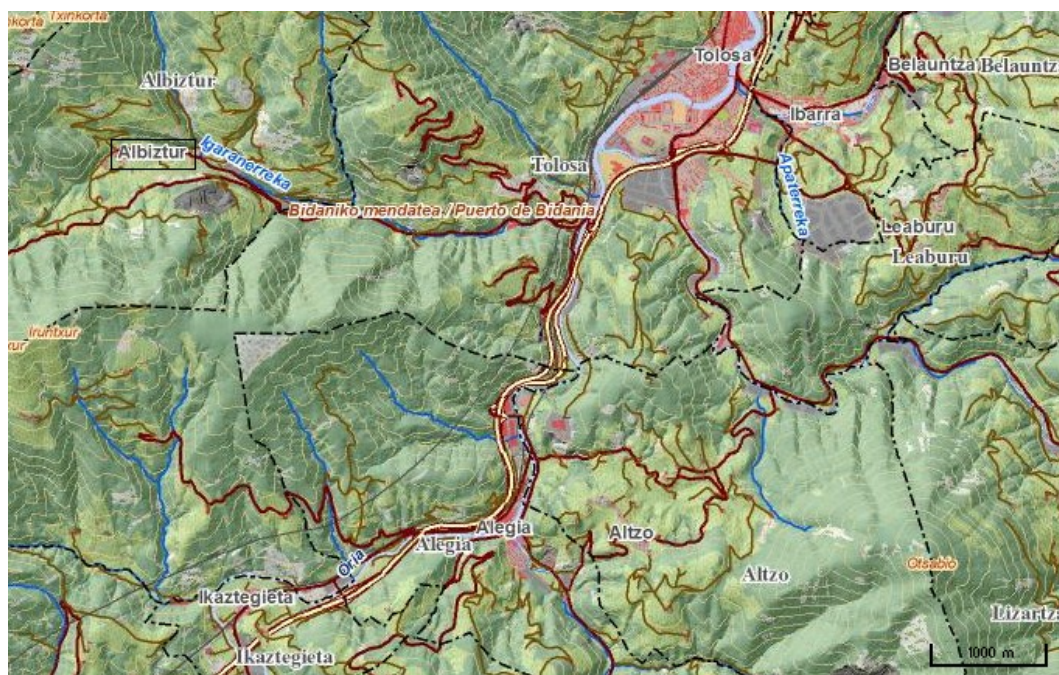
3.4. Uzturre

Toponimo honek soilik merezi izan du gaia aztertu duten ikerlarien interpretazio bateratua; *Aluizturre* bezala transkribatua, Albiztur herriari erreferentzia egiten diola kontsideratu izan da. M. Agudek soilik planteatu ditu identifikazio honen inguruko zalantzak:

Como los nombres identificables están más próximos al punto de situación del Monasterio de San Salvador, uno comienza a sospechar de todo; por ej. que Alvizt-urre no sea Albistur... (AGUD: 1969, 334).

Liburu Gotikoko kopiari erreparatzen badiogu, baina, aspektu paleografikoei dagokienean bi irakurketa ezberdin egitea posible litzakeela kontsideratzen dugu. Batetik, transkribapen guztietan jasotzen den *aluizturre* eta, bestetik, lan honetan proposatuko dugun *aliuzturre*.

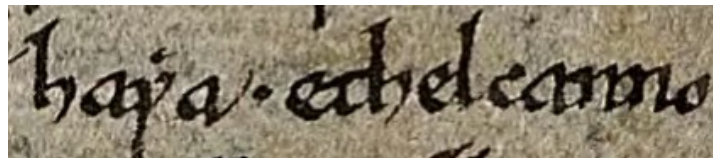
Lehenengo kasurako Albizturre irakurriko litzatekeenez, zalantza handirik gabe identifikatu izan da Albiztur herriarekin. Hala ere, M. Agudek azpimarratzen zuen modura, herri hau dokumentuak jasotzen dituen gainontzeko toponimoetatik urrunduko litzateke. Egia da egungo udalerriaren lurrek Tolosarekin muga egiten dutela, baina zaila litzateke Olazabalgo dokumentuan errealitate hori islatzea. Albiztur erreka beste aukera bat izango litzateke.

11. IRUDIA. Albiztur eta Altzo herrien arteko distantzia
Geoeuskadi (mapa moldatua)

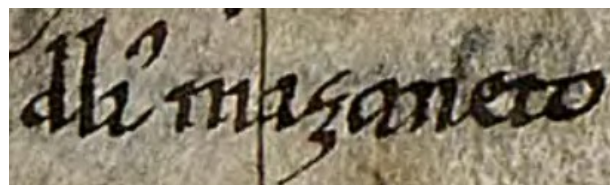
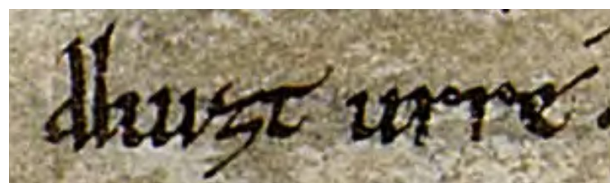
Badaude, bestetik, toponimo honekin antzekotasunak aurkezten dituzten beste leku-izenak ere, hala nola, *Abiturri* Belauntzan edo *Albiturri* Orexan (Mujika: 1989) –esan beharra dago, hala ere, azken hau ere monasteriotik urrunegi aurkituko litzatekeela-.

Bigarren irakurketa ontzat hartuko bagenu *aliuzturre* hitzarekin topatuko ginateke. Kasu honetan, eta hipotesi modura, termino hau bi elementuz osatua legokeela planteatuko dugu. Batetik *ali*, *alius*-en laburdura modura, eta bestetik *Uzturre*, azken hau litzatekeelarik toponimoa. Horretarako, batetik hitzak bananduta agertu beharko luke eta, bestetik, laburdura-zeinu bat egon beharko litzateke *ali*-ren gainean. Hala ere, esan beharra dago ugariak direla dokumentu honetan kopistak burututako akatsak, bereziki toponimoei dagokienean. Honen eredu da *Helcanno* toponimoa, dokumentua kopiatu zuen monjeak izen honek bere aurretik daraman “et” juntagailu kopulatiboarekin lotu baitzuen, modu honetan *Ethelcanno* transkribatuz.

12. IRUDIA. “Haya et Helcano” erreferentzia Liburu Gotikoan jasotako kopian Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa (ZLU, Liburu Gotikoa, 75v-76r.)

Dokumentu honetan bertan beste *ali* batekin topo egiten dugu. Kasu honetan laburdura zeinuaz lagunduta, *alius* bezala transkribatua izan da, *alius mazaneto de Ezquiaga*²⁹.

13. IRUDIA. Liburu Gotikoan jasotako kopian agertzen diren hainbat termino Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa (ZLU, Liburu Gotikoa, 75v-76r.)

²⁹ F. Arocenak (1958) *allium* bezala transkribatzen du.

Honekin guztiarekin, *alius Uzturre* irakurketa proposatuko dugu hipotesi modura hitz hau transkribatzeko orduan. Toponimo hau bere testuinguruan sartzeak, hau da, esaldi osoa kontutan hartzeak, teoria hau indartuko luke: *alius Uzturre super Lascuren*. Aurreko atalean, *Lascuren* Lascoainekin identifikatzeko hainbat argudio azaldu ditugu, hau da Tolosako Alde Zaharraren ondoan aurkitzen den ibarrarekin. Uzturre mendia hainbat udalerritan zehar zabaltzen den arren – Tolosa, Ibarra, Berrobi eta Irura- , aipatzekoa da Tolosako erdigunetik oso gertu aurkitzen dela. Gauzak horrela, interpretazio arazoak eman dituen *Uzturre super Lascuren* esamoldeak zentzua hartuko luke, mendia Tolosaren gainean kokatzen dela esan baitaiteke, mendiaren zati bat behintzat. Zentzu honetan, oso adierazgarria da P. de Gorosabelen hurrengo aipua Tolosaren deskribapena egiteko orduan:

[Tolosa] tiene su asiento en terreno llano sobre la carretera general al pie de los montes de Hernio y Uzturre, junto a la hermosa vega de Lascoain; y se halla bañada por el rio Oria (GOROSABEL: 1862, 508)

14. IRUDIA. Uzturre mendia, Tolosako herrigunearen ipar-ekialdean
Geoeuskadi (mapa moldatua)

Olazabalgo dokumentuak, hortaz, Uzturreri erreferentzia egiten diola esan genezake, baina ez mendiari bere osotasunean, Lascurenen gainean aurkitzen den espazioari soilik baizik. J.A. García de Cortazarrek (1979, 66), *super Lascuren*, “Lascuren barrena” bezala itzultzen du, hau da, monasterioean muga bertatik pasatzen zela ulertzera emanez. *Super Lascuren*, “Lascurenen gainean” bezala ulertzen badugu, aldiz, honek ez du zergatik monasterioaren lurren parte izan behar, erreferentzi geografiko modura erabiliko litzateke soilik. Antzeko zerbait gertatuko da, beranduago ikusiko dugun bezala, *sub de Arzagudum* esamoldearekin.

3.5. Ainarte de Areiznabar

3.5.1. Areiznabar

Toponimo honen transkribapenak ez du inongo azarorik sortzen, adostasun ia erabatekoa antzeman baitaiteke. Zalantza handiena hitz hau bi terminok ala bakarrak osatzen duen jakitean datza, batzuk *Areiznabar* idazten duten bitartean, beste batzuk *Areiz nabar* jasotzen baitute. J.A. Llorente (1807) da kasu honetan ere arau orokorra hausten duena, berak *Araiz Nabar* bezala transkribatzen baitu, bigarren terminoa letra larriz hasten duelarik, bi toponimo ezberdin direla adieraziz. *Ainarteren* transkribapena askozaz konplexuagoa da, beherago ikusiko dugun modura.

Toponimoaren identifikazioari dagokionean, S. Aldanondok (2003) soilik planteatzen du proposamen bat, Aralarren aurkitzen den Aiznabarrekin erlazionatuz. Atzizki hau, *nabar*, duten hainbat toki-izen topa daitezke Gipuzkoako geografian, hauen artean antzekotasun gehiena aurkezten duena *Aiznabar* edo *Aznabar* toponimoa izanik. Aztertzen ari garen espaziotik gertu ere, badago modu honetan izendatzen den paraje bat, Leaburun.

Gipuzkoako Artxibo Orokorrean ez dugu topatu toponimo hau jasotzen duen agiririk, baina Tolosako Jabetza Erregistroan bai. Bi dira honen harira jaso ditugun toponimoak, *Aiznaar* eta *Aznabar*. *Aiznaar* izeneko lursaila 1879ko abuztuaren 30ean inskribatu zen erregistroan. Honela dio deskribapenak:

Finca rústica: Montazgo llamado Aiznaar, radicante en jurisdicción de Leaburu. Contiene treinta áreas de robledal y doscientas cincuenta áreas y setenta y dos centiáreas de terreno helechal y argomal, y confina por Norte con los terrenos de los caseríos nombrados Gurreaga, Arbola-chiqui, Baratzá y de Yturregui, por Oriente an los terrenos del lugar de Gaztelu, por Mediodía con los terrenos comunes del mismo lugar de Leaburu y del caserío Saizar y por Poniente con los terrenos de los caseríos nombrados Olatza y de Miquelenea. Su valor es de seiscientos veinte y seis pesetas, ochenta céntimos.³⁰

Deskribapenean Leaburuko hainbat baserriren izenak agertzen dira, gehienak arazorik gabe identifika daitezkeenak mapa batean.

15. IRUDIA. Leaburuko “Aznabar” toponimoa eta inguruko baserriak Geoeuskadi (mapa moldatua)

³⁰ Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 141, finca 49, fol. 82. Dokumentu honen ohar batean, 1884ko otsailean idatzia, adierazten da lursail hau bereizi egin zela beste lursail baten parte izateko: *finca nº 76 al fº 45 del tomo 234 libro 3º de esta sección inscripción primera.*

Ikusten dugunez, handiegia da baserri hauek zehazten duten eremua eta, gainera, sarri ez dute bat egiten testuan aipatzen diren puntu kardinalekin. Izan ere, kontutan hartu behar dugu ez direla baserriak eremua markatzen dutenak, hauen lursailak baizik, eta hauek ez dutela zergatik baserriaren ondoan egon behar. Gauzak horrela, identifikagarria den puntu bakarra ekialdekoa da, Gazteluko lurrekin muga egiten duela esaten baita.

Bigarren lursaila, Aznabar, urte bat beranduago inskribatu zen erregistroan, 1880ko uztailaren 17an. Bi erregistro zenbaki ezberdin izateak bi espazio ezberdinez hitz egiten digun arren, toponimoaren antzekotasunak bien arteko nolabaiteko harreman bat egon zitekeela pentsatzera eramaten gaitu. Agian bi espazioek bakarra osatzen zuten garai batean eta, ezagutzen ez dugun arrazoiren batengatik, beranduago bananduak izan ziren. Aznabar lursailaren inguruko deskribapenak honela dio:

El montazgo nombrado Aznabar confina por el Norte con camino carretil por Oriente con los terrenos del caserío nombrado Torrea y con terrenos comunes, por Mediodía con los terrenos de los caseríos de Babatza y de Minchenea, y por Poniente con los terrenos del caserío nombrado Arbola-berria. Contiene doscientas cuarenta y seis áreas y veinticinco centiáreas de terreno argomal y elechal, peñascal y robledal a dos pesetas y cincuenta céntimos de peseta cada área, importan seiscientas quince pesetas sesenta y dos céntimos³¹.

Kasu honetan ere, aipatzen diren baserriak espazioan zehar barreiatuta agertzen dira, ez dituzte Aznabarren mugak markatzen. Baserri hauek mendialdean dituzten lursailak dira oraingoan ere erreferentzia. Badago, baina, lursail honen mugak ulertzen lagundu gaitzakeen datu interesgarri bat dokumentazioan, hedadurarena.

Aiznaar lursailean esaten da: *Contiene treinta áreas de robledal y doscientas cincuenta áreas y setenta y dos centiáreas de terreno helechal y argomal*. Guztira, 280,72 area ditu lursailak, hau da, 28. 072 m². Hurrengo mapan hedadura hau duen eremu bat markatu dugu Aiznabar toponimoaren inguruan, ekialdeko muga bezala Gazteluko lurrak erabiliz. Orientazio modura soilik balio duen arren ideia bat egiteko baliagarria izan daiteke.

³¹ Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 141, finca 65, fol. 170.

16. IRUDIA. Leaburuko "Aznabar" toponimoaren lursaila *Geoeuskadi (mapa moldatua)*.

Aiznabar lursailari dagokionean hurrengoa jasotzen da: *Contiene doscientas cuarenta y seis áreas y veinticinco centiáreas de terreno argomal y elechal, peñascal y robledal*. Kasu honetan 246,25 area ditu lursailak, hau da, 24.625 m², aurreko kasuan baina 3.400 m² gutxiagoa.

Pasarte hauetatik atera dezakegun beste datu interesgarri bat ustiapen motarena da. Lursail hauek ez dira labore-lur bezala erabiltzen, haritzak, garoa eta ote zuria aipatzen baitira lur honek dituen landarediaren artean. Beraz, baso-ustiapen eremuak direla kontsidera genezake.

3.5.2. Areiz-

Areiznabar toponimoaren lehenengo zatiari dagokionean, deigarria da Leabururen inguruko XVI eta XVII mendeetako dokumentazioan *Areyz* aurrizkiarekin aipatzen diren izen kopurua. Hauen artean *Areyznia* abizen lokatiboa; *Ariznea* lursaila; eta *Areyztegui* Eder edo *Areyztieder* mendia topatzen ditugu.

Abizen lokatiboari dagokionean, Joanes de Areysnia de Bengoetxea³² aurkitzen dugu. Honez gain, dokumentu horretan bertan gizon honen etxea ere zehazten zaigu:

³² AGG-GAO PT99: 1r. 1594 urtea

...E yo, el dicho Joanes de Areysnia de Bengoechea, sobre la mi cassa de Beengoechea de Arguinarena, e su huerta e tierras sembradías e baldías e baldías (sic), castanales, maçanales, montes, prados, pastos y derechos de bezindad e patronazgo a mí e a la dicha cassa anexos y pertenecientes.³³

Tolosako Jabetza Erregistroan hiru izen ezberdinekin ezagutzen den lursail bat jasotzen da: Ariznea, Bengoetxea edo Bengoetxeargiñarena. Hortaz, denborarekin, Areysnia izena Ariznea bilakatu dela ondoriozta genezake.

Areysztieder edo Areyszteguieder mendiari dagokionean Leaburuko kontzejuko propio modura agertuko zaigu, kontzejua norbaiten aldeko fidatzaile modura azaltzen denean.

...sobre nuestro molino llamado de Ayzperro, y su presa, anteparas, ruedas, rodeznos e piedras, y su rrenta e maquilla, y sobre los nuestros montes de Areystieder, Acutogui e Guecatedi e Garmendiola los demás montes, yerbas, prados y agoas, castanales, mançanales del dicho nuestro conçejo.³⁴

Ugariak dira modu honetako aipamenak aipatutako mendeetan, mendi honen izenak bilakaera txiki batzuk baina jasaten ez dituelarik.

Y sobre los [ezabatua: molinos] montes de Areysztieder e Acutogui e Gueçatedi e Garmendiola y los demás montes y castanales, yerbas, prados, pastos y agoas del dicho nuestro conçejo.³⁵

Toponimo hauek kokatze aldera, hurrengo pasarteak arrasto bat ematen digu, aipatutako parajeak bata bestearen ondoan aurkitzen direla zehazten baita.

...Para la paga de los cuales ypotecamos por especial y expresa ypoteca la renta e maquilla del molino y su presa, anteparas, ruedas, piedras y las demás sus hazenderas; y sobre los montes, robledales y castanales del dicho conçejo llamados Acutogui y Areizteguiheder e Ygoberardi y en la (sic) y Garmendiola e Gueçatedi que todos estan juntos en término redondo.³⁶

³³ AGG-GAO PT99: 2r. 1594 urtea

³⁴ AGG-GAO PT99: 1v. 1594 urtea.

³⁵ AGG-GAO PT 100: 5v. 1595 urtea

³⁶ AGG-GAO PT 96: 61 v. 1591 urtea.

Garaikoa den beste dokumentu batean, aldaketa bat ikusten dugu toponimo honetan, oraingo honetan *Areyzti* bezala aurkitzen baitugu. Baliteke toki-izen honek egungo Aristi pinudiari erantzutea.

...especial y sennaladamente sobre el molino del dicho nuestro concejo llamado Ayzperro y su renta y maquilla y su presa, canales, azequias, ruedas y rodeznos y sobre los montes de Garmendiola, Areyztiheder, Ygoberardi y Acutogui y el monte xaral llamado de Machindurango, y sobre los castaños que están comprehensos en Ygoberardi y Garmendiola e Huynçia y otras partes del dicho nuestro conçejo y sobre los prados , yerbas y agoas del.³⁷

3.5.3. Arayz ibaia

Bestetik aipagarria da dokumentazioan Araxes ibaia aipatzeko orduan, ez zela izen hori erabiltzen, honen ordeztu ibaiaren jatorria adierazten zela. Kasu batzuetan Nafarroako Araitz udalerria aipatzen da, Gipuzkoako mugatik eta ibaiaren sorlekutik gertu aurkitzen dena:

...sobre los propios, rentas y aber del dicho nuestro conçejo, especial y expresamente sobre el molino que tenemos en el río que baxa de Arayz y su presa, anteparas, ruedas, rodeznos piedras y las demás sus hazenderas, y sobre la renta e maquilla del dicho molino. Y sobre los montes y castaños...³⁸

Beste kasu batzuetan “Lizartzatik jaisten den” ibaia bezala ere topatu dugu:

Y sobre los términos castaños, montes brabos y xarales y tierras baldías de Hunsala y Aldarrizta y Olladun y Gasteanaxperro, que confinan por una parte con el río de Oria y por otra con el río que baxa de Liçarça; y por el un lado con los términos del conçejo de la dicha villa de Tolossa y veçinos particulares d’ella; y por el otro con tierras de los veçinos particulares d’esta dicha villa de Alço; y sobre los castaños de Olaeta y Çureta y Amategui y Beobia y Albiçuri-Sasiola, que confinan por abaxo con el dicho río que baxa de Liçarça; y por el un lado con tierras de la cassa de Huynçia y tierras conegiles de la tierra Liçarça. Y sobre la tierra castañal y robledal de Ygoberardierloa que confina con los montes de la tierra de Leaburu por la parte de arriba y los lados, y por abaxo con el dicho río que baxa de la dicha tierra de Liçarça³⁹.

³⁷ AGG-GAO PT110:65v. 1606 urtea.

³⁸ AGG-GAO PT102: 51v. 1597 urtea.

³⁹ AGG-GAO PT120: 66r. 1616 urtea

1619ko dokumentu batean berriro ere topo egingo dugu esamolde honekin:

(...) para pagar alguna parte d'ellos abían acordado de bender al conçejo y vezinos de la tierra de Leaburu, que es vezina cercana, una pieça de tierra castañal que ellos y el dicho conçejo thenían entre sus montes y tierras castañales, que hera y es postura de cinquenta y un pies de castaños, pegante al río que baxa de la tierra de Liçarça en el puesto llamado Yruberardi, por preçio de ciento y seis ducados que el dicho conçejo y vecinos de la dicha tierra de Leaburu les querían dar y pagar por ella⁴⁰.

Beraz, esan genezake XVII mende hasieran ez dela oraindik Araxes izena erabiltzen ibai honi erreferentzia egiteko. Honen harira Jesús Elóseguik (1968,4), Araxes terminoaren inguruan, ondorengo adierazten du:

Jamás hemos podido recoger tal versión fonética en los muchos sondeos que hemos efectuado desde Lezaeta-Betelu hasta Txarama a lo largo de la preciosa regata que nos ocupa. Sondeos efectuados, bien entendido, con personas no letradas (que no saben leer) pero que tienen el oído muy avezado, lo que hace que su testimonio tenga un valor excepcional.

Podemos asegurar que en testimonio oral, exento de mediatizaciones, no existe *Araxes*.

Por otro lados hemos llegado a advertir que en toponímia, en la vasca que investigamos al menos, cuando un topónimo es aplicado a un accidente geográfico de inusitada longitud, como un río, tiene un imperio muy limitado. En el caso de nuestro fantasmagórico Araxes oiremos denominaciones como: Azpirotz-erreka, Betelu-ko erreka, Araitz-erreka, Narbaizu-erreka... Pero *Araxes*, jamás.

Egile honek berak aipatzen duenez Araxes izenaren lehen erreferentzia 1571ean topatzen dugu, Esteban de Garibai y Zamalloa-ren *Los XL libros del Compendio Historial de las Crónicas y Universal Historia de todos los reinos de España* lanean. Ikusi dugunez, garai bereko dokumentazioan ez dugu oraindik izen honen aipamenik topatzen. Jesus Elosequik, artikulua berean, ondorengo baieztapena gehitzen du:

Para nosotros, pues, “Araxes” es una desgraciada alteración de río de Araiz, que en un tiempo se escribía Arayça.

Honekin guztiarekin, *Areyz* atzizkia Leaburuko lurraldean ohikoa dela agerian geratu da, jakin ez dakigun arren *Arayz* ibaia bertatik igarotzeak toponimo hauen sorreran eragina izan duen ala ez.

⁴⁰ AGG-GAO PT122: 530r. 1619 urtea.

Panorama honen aurrean zilegi litzateke pentsatzea egungo *Aznabar* edo *Aiznaar* garai batean *Areiznabar* izan zirela eta, ondorioz, monasterioaren beheko mugaren zedarritzea puntu honetatik hasiko zela.

3.5.4. Arnabar

Badago Altzon Arnabar izeneko paraje bat, Gipuzkoako Artxibo Orokorrean aurkitu ez dugun arren Tolosako Jabetza erregistroan kontserbatzen dena, 1884ko otsailaren 13an inskribatu zutelarik bertan. Honela dio lursailaren deskribapenak:

Finca rústica. Terrenos denominados Olaeta, Otsavio, Muñobil, otro Muñobil Arnabar, Elordiluz o Goinsoro, Munubelzaga, y Pagoerloa, Artesayaz, radicantes en jurisdicción de Alzo y su descripción es como sigue.

....

El terreno hayal llamado Arnabar, confinante por Oriente con pertenecidos de don Antonio María Mar y Juan Bautista Echezarreta, por Mediodía con el de Manuel de Franconi, por Poniente con el de don José Antonio Goicoechea, y por Norte //(133r) con el de don José Manuel Beracochea, contiene doscientas treinta y un áreas y ochenta y seis centiáreas, que salen mil cuatrocientas cuarenta y nueve pesetas y quince céntimos⁴¹.

Dokumentu honen ohar batean, 1908an idatzia, adierazten da lursail hau osatzen duten parajeak bereizi zirela eta Arnabarrek soilik jarraituko duela lursail honen parte izaten. Zaila da aipatzen diren erreferentziekin paraje hau Altzoko mapa batean kokatzea, muga bezala ez baitira etxeak erabiltzen, hauen lurrak baizik, eta hauek zein puntutan aurkitzen ziren zehaztea konplexuagoa da. Hala ere, aipatzen diren beste lur-eremuak mendialdean kokatzen dira eta Arnabarrek ere izaera hori izango zuela pentsa genezake. Teoria hau indartuz, Arnabarren aurkitzen dugun landaredia garoak direla esaten zaigu, ez labore-lurrak. Lursail hau osatzen duten eta identifikagarriak diren parajeek ere ez dute jarraipen logiko bat erakusten espazioan, hala nola Olaeta eta Muñobil, bata bestetik oso urrun aurkitzen dira.

Lan honetan Leaburuko Aznabar hartuko dugu identifikazio posible bezala, baina beste aukera hau etorkizuneko ikerlarien eskura jarri nahi izan dugu, norbaitek bigarren proposamen hau egokiagoa kontsideratu dezakeelakoan.

⁴¹Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 241, finca 82, fol. 132.

3.5.5. *Ainarte edo Amatre*

Toponimo honen aldaera ezberdinak jaso dira argitaratu diren transkribapenetan. Esan beharra dago, Liburu Gotikoa oinarri bezala hartu dutenek modu berean irakurri dutela terminoa, *Ainarte* transkribatzen baitute denek. AHN-ko kopia erabili dutenen artean, bi kasutan *Amatre* transkribatu duten bitartean (A. Ubieto eta M. Agud) hirugarren batean (S. Múgica eta F. Arocenaren lanean) *Ainatre* bezala agertzen zaigu. J.A. Llorentek, kasu honetan ere, proposamen ezberdin bat eskaintzen du, *Amarte* irakurri dezakegularik bere argitalpenean.

Identifikazioei dagokienean, S. Aldanondo (2003) da oraingoan ere proposamen bat egiten duen bakarra, Aralarreko Ariñate-Añate (Amezketan) toponimoarekin alderatuz.

Guri dagokigunean ez dugu toponimo honen identifikazio posiblerik aurkitu ez egongo toponimian ezta kontsultatutako agirietan ere. Esan dezakegun bakarra, toponimo hau Areiznabarrekin batera doala da, *Ainarte de Areiznabar*, eta, hortaz, azken hau aurkitzen den eremutik gertu egongo litzakeela. *Ainarte* ez da ohikoa den toponimoa, baina bai *Aizarte*, etorkizuneko ikerketa lanetan aukera hau kontutan hartu beharko litzatekeela iruditzen zaigularik.

3.6. *Arzagudum*

Transkribapenei dagokienean, *Arzagudum/Arzagudun* gehien errepikatzen den aldaera baldin bada ere, beste aukera batzuk ere planteatzen dira, lehenengo honetatik nabarmen ezberdintzen direnak. Horrela, A. Ubietok kopia baterako zein besterako *Arzagicorin* proposatzen du eta J.A. Llorentek oso antzekoa den *Arzagicori*.

Hala ere, oraingo honetan ez dugu zalantza handirik aldaera egokiena zein den baloratzeko orduan, jarraian ikusiko dugun modura *Arzagudum* etxe-izen zein abizen lokatiboa agertzen baitzaigu XV mendeko agiri batean, beranduago Arzadun bezala ezagutuko dena. Zentzu honetan aipagarria da toponimo honen inguruan proposatu diren identifikazio guztiek Altzoko Arzadun etxea izan dutela jomuga.

Arzadun etxearen aipamenik zaharrena 1417ko agiri batean topatu dugu, Juan Fernández de Olazabal jaunak eta Altzoko herritarrek errota bat eraikitzearen inguruan sinatu duten kontratuan. Bertan, *Arzasudum* bezala agertzen zaigu, aipatutako identifikazioari fidagarritasun gehiago emanaz. Kontratuan parte hartzen duten pertsonen zerrenda egiteko orduan, Altzoko etxerik

garrantzitsuenak aipatzen dira, hauetako bakoitza ze parrokiari eta, ondorioz, ze kolaziori dagokion zehaztuz:

En el nombre de Dios y de Sancta María, su madre, amén. Sepan quantos esta carta de contrato público vieren e oyeren como yo Garçia de Ypença, sennor de la cassa de Ypença; e yo Lope Garçia de Çuaznabar, sennor de la cassa de Çuaznabar; e yo Joan Lopez de Orendain, sennor de la cassa de Çuaznabar; e yo Lope de Seyçaguirre, sennor de la cassa de Seyçaguirre; y Joan Lopez de Jauregui, sennor de la casa de Jaureguigaraicoa; e yo Miguel Martínez de [Orazperro], sennor de la cassa de Jaureguiartecoa; e yo Joan Lopez de Alço, sennor de la cassa [Ila]mada Jaureguibeheracoa, bezinos que somos de la villa de Tolossa de Guipuzcoa, moradores en la colaçion de la parrochial yglessia de San Salvador de Olaçaval. E yo Joan Iniguez de Ayzpe, hijo legítimo esento heredero de Ynigo Lopez de Ayzpe, sennor de la cassa de Ayzpe; e yo Joan Lopez de [Alço], sennor de la cassa llamada Echeverria; e yo Martín Lopez de Abalivide, sennor de la casa llamada Yriarte; e yo Ochoa de Arrechea, sennor de la cassa llamada Arrechea, e yo Ynigo de Arzasudum, sennor de la casa llamada Arzasudum; e yo Ynigo de Ayzpe, sennor de la cassa llamada Arzasudum, //(3v) ottrosi vezinos que somos de la dicha villa y moradores que somos de la colaçion de la parrochial yglessia de Sancta María de Alço.

Nos, todos los sobredichos de las sobredichas colaçiones, de la vna parte, e yo Joan Fernandez de Olaçual, sennor de la cassa solar de Olaçual, ottrosi vezino de la dicha villa de Tolossa y morador en la colaçion de la sobredicha parrochial yglessia de San Salvador de Olaçual, de la otra⁴².

Dokumentuaren pasarte honetan agerian geratzen denez, hainbat etxe Santa Maria parrokiarekin identifikatzen diren bitartean, eta ondorioz Altzo muinon kokatzen den kolazioarekin, beste batzuk, San Salvatore parrokiaren menpe agertzen dira, hau da, Altzo azpiko kolazioaren barruan.

XVI mendeko dokumentu batean, banaketa hau egiten jarraitzen dela ikus dezakegu.

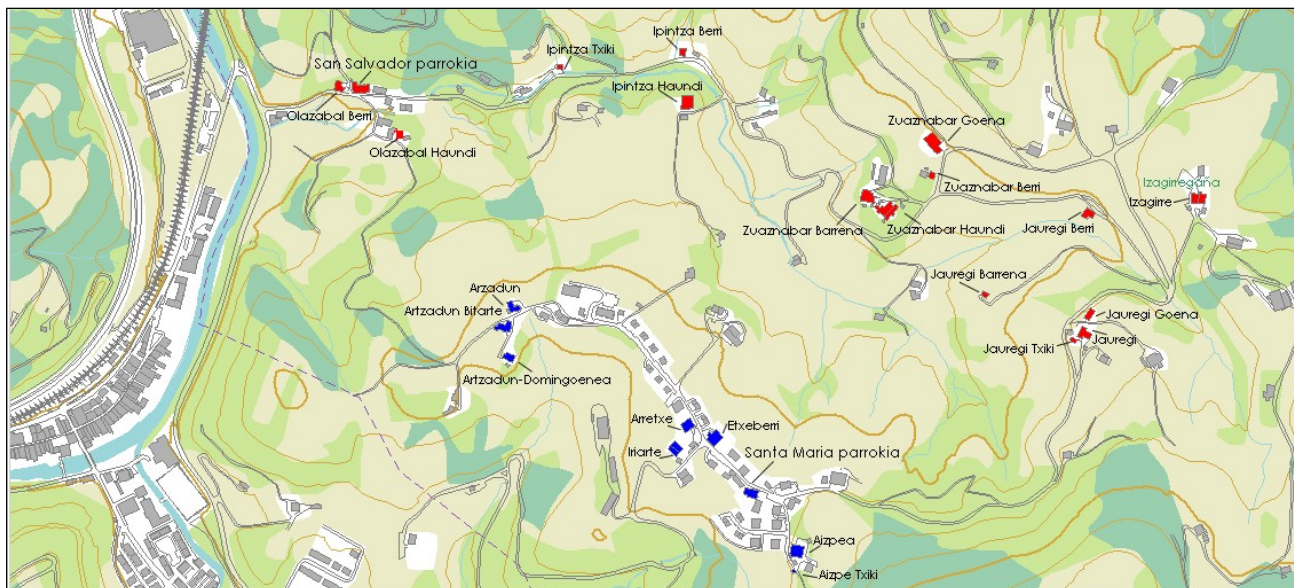
...el conçejo, alcalde, veçinos, homes hijosdalgo de la dicha unibersidad de Alço, de las dos anteyglesias de Alço-muñoa y Olazual...⁴³

⁴² Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10: 3r-3v. (eranskineko 5. dokumentua).

⁴³ AGG-GAO PT39: 261r. 1563ko dokumentua.

Lehenengo agiriko pasartean aipatzen diren etxeak mapa batean kokatzen baditugu, are nabariagoa suertatzen da bi espazio hauen arteko banaketa.

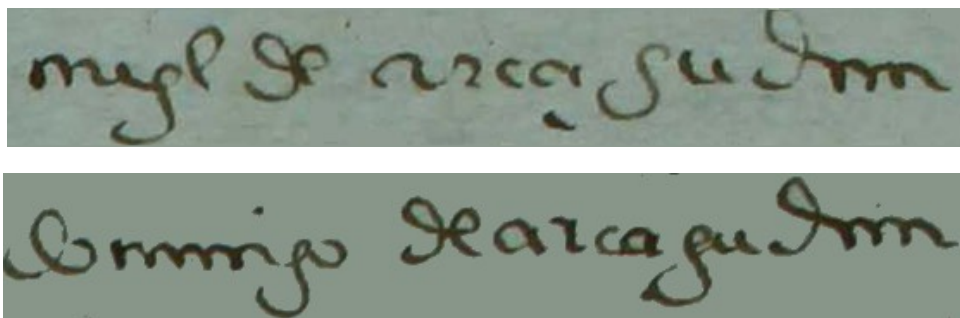
17. IRUDIA . 1417an aipatzen diren Altzoko etxeak dagozkien kolazioen arabera sailkatuak
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Gauzak horrela, kurioa da Olazabalgo dokumentuan agertzen zaigun *Arzasudum* Santa Maria kolazioko parte izatea eta ez Olazabalgo San Salvatorekoa. Olazabalgo dokumentuan bertan aurki dezakegu honen azalpena. Honela dio testuak:

....vel de Ainarte de Areiznabar sub de Arzagudum usque Verasibia.

Testuak dioenera mugatzen bagara, eta hipotesi modura, pentsa genezake *Arzagudum* ez dela monasterioaren mugen barruan sartzen, erreferentzi geografiko bezala baino ez dela erabiltzen monasterioaren zedarritzea burutzeko orduan. Arzadun muino batean kokatzen dela kontutan hartzen badugu, eta honen oinean San Salvatore parrokia dagoela, “*Arzagudum*-en azpitik” esamoldeak zentzua hartuko luke.

Gipuzkoako Artxibo Orokorrean *Arçagudun* abizen lokatiboa jasotzen duen dokumentu bat kontserbatzen da. Agiria 1577koa den arren, honen barruan 1513ko eskritura bat jasotzen da non Chartico de Arçagudum, Domingo de Arçagudun, Domingo de Arzagudun gaztea, eta Miguel de Arçagudun agertzen zaizkigun:

18. IRUDIA: “Arçagudum” abizena XVI mendeko dokumentu batean
AGG-GAO PT51: 603v-604r. 1577 urtea.

Aipatzekoa da, dokumentu honen sarreran, 1577an idatzia, testiguen artean *Arçadun* abizena topatzen dugula eta 1513ko pasartean aurkitzen dugula *Arçagudun* aldaera. Hortaz, *Arzagudunek*, gaur egun ezagutzen dugun *Arzadun* aldaera XVI mendean zehar hartuko zuela ondoriozta genezake, kontsultatutako beste dokumentuetan *Arçadun* bezala aurkitzen baitugu.

Bestetik, deigarria da dokumentu honen beste pasarte batean *Arzagudunen* atzizki bera daraman beste leku-izen batekin topo egiten dugula: *Ollagudun*.

... vezinos y moradores de la dicha tierra e unibersidad de Alço, dezimos que por quanto en la tala que se aze en los términos de Galarreta et de Arruti et de Huarma et de Aldarrista et de Ollagudun e de Gasteamayzperro et de Olaeta et de Çureta et de Oyaralde et de Ygoberardi, que son términos y exidos comunes de los dichos dos concejos, se haze mucho dano. E porque mejor sean goardados los dichos términos e montes y exidos comunes de los dichos dos concejos e ninguno nin algunos no sean osados de talar nin cortar en los dichos términos syn liçençia e autoridad e mandamiento de los dichos dos concejos que debemos hordenar e asentar. Ordenamos y asentamos que de aquí adelante durante el término de cient años cunplidos primeros benideros contando a correr e corran de oy día que esta carta es fecha e otorgada, se cunplan e goarden e sean serbados e guardados los capítulos siguientes, e so las pennas de iuso contenidas. Primeramente en los dichos terminos de Galarreta e de Arruti e de Huarma, començando el dicho término de Huarma por la hermita de senor San Miguel por el arroyo a suso fasta el sel de Jazcue, e dende a lo alto de Larraluçe, e dende por el mojón e límites de los términos de Leyçarça fasta llegar Munobirivilla, e dende al camino de Basayaz que ban dende la dicha tierra de Alço para la dicha tierra de de Liçarça, e dende a la casa de Legarra. Yten en los dichos términos de Aldarrista et Ollagudun et Gastea de Mayzperro et Olaeta et Çureta et Oyaralde, confrontando et lindeando dende el río de Oria et dende por los confines de de los términos de la villa de Tolosa a lo alto de Ollagudun e por la otra parte a los términos de la casa de Olaçabal. Y en el dicho término de Ygoberardi/(604v) qu'es pasado el río de Amaroç, que se confronta por una

parte a lo término de Ybarra, et por la otra parte et de suso a los términos de Leaburu, et por parte de juso al dicho río de Amaro. Ponemos et asentamos que en los sobre dichos términos ni en ninguno de ellos, ninguno nin algunos no sean osados de cortar ni corten de aquí adelante durante el dicho término de los dichos cient años sin liçençia e mandamiento de los dichos dos conçejos, ningún roble, ni frezno, nin aya, ni enzina, ni olmo, ni tega, llamado en lengua bascongada *ezquia*, en los sobre dicho términos ni en ninguno d'ellos⁴⁴.

Dokumentu honetan Alegia eta Altzok partekatzen dituzten hainbat lur zerrendatzen dira, hauetan zuhaitz mozketaren arautzeko helburuarekin. Ollagudun arazorik gabe identifika dezakegu Altzoko Ollagon mendiarekin, honen gailurra Ollaun izenarekin ezagutzen delarik. Itsas mailatik 367 m-ra aurkitzen da Ollaun, San Salvatorekiko 260 m-ko tarteararekin. Irudian ikus daitekeenez, San Salvatore, mendi honen magalean aurkitzen da.

19. IRUDIA. San Salvatore eliza Ollagon mendiaren magalean
Google maps (mapa moldatua)

XVII mende hasierako dokumentu batean *Olladum* terminoa aurkitzen dugu, Olazabalgo Katalinari emandako errenta batean, Altzoko kontzejua fidatzaile bezala agertzen dela:

⁴⁴ AGG-GAO PT51: 604r-604v. 1577 urtea.

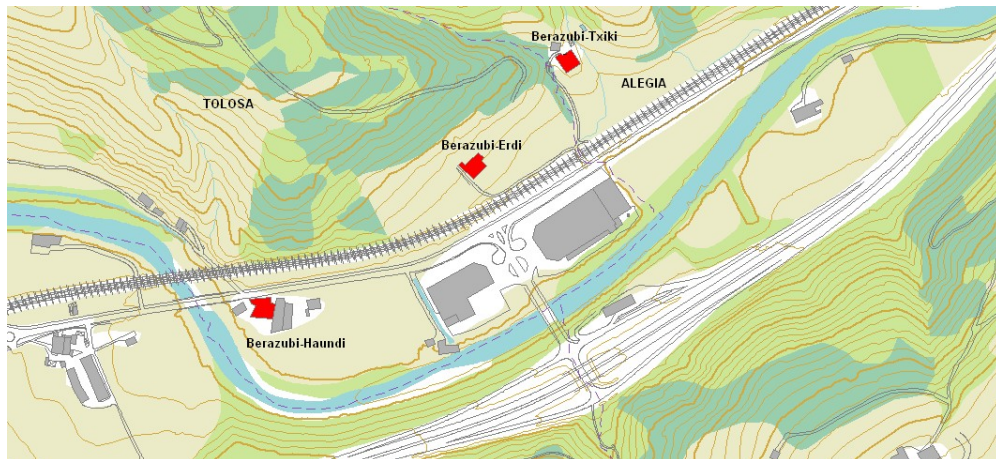
... y sobre las tierras castañales y Olladum y Olaeta, Çureta, Beobia, Albissuri y Sasiola y sobre los montes de Osabio y Artea, con todo lo que cae hasta llegar a la hermita de San Miguel de Huzarriaga, que todos son del dicho nuestro conçejo.⁴⁵

3.7. Verasibia

Verasibia toponimoaren transkribapenak ez du inolako arazorik suposatzen, grafia ezberdintasunak soilik geratzen baitira agerian argitalpen batetik bestera. Identifikazioari dagokionean Berazubi terminoarekin erlazionatu izan da toponimo hau eta, ondorioz, Tolosa eta Alegiaren arteko mugan aurkitzen diren Berazubi baserriekin. Hala ere, badago kontutan hartu ez den bigarren aukera bat, Tolosako Berazubi auzoarena. Jarraian bi posibilitateak aztertuko ditugu.

3.7.1. Berazubi baserriak

Hiru dira guztira izen hori duten etxeak: Berazubi-Txiki, Berazubi Haundi eta Berazubi-Erdi. Bata bestearen ondoan aurkitzen diren arren, bi udalerrrik muga egiten duten eremuan aurkitzen dira eta, hortaz, Berazubi-Txiki Alegian aurkitzen den bitartean, beste biak Tolosan kokatzen dira.

20. IRUDIA. Alegia eta Tolosako Berazubi baserriak
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

⁴⁵ AGG-GAO PT122: 34v. 1618 urtea.

Dokumentazioan etxe hauen inguruko erreferentziak topatzen ditugu XVI. mendeko bi dokumentutan. Hauetan Aldaba mendiko Madariaga terminoaren mugarriak zehazten dira, eta helburu honekin aipatzen diren erreferentzien artean “Berasivia la Menor” edo “Berasivia Chipi”⁴⁶, eta “Berasibia la Mayor”⁴⁷ aipatzen dira. Garaikoa den hirugarren dokumentu batean ere agertzen da lehenengo etxe honen inguruko aipamena, “Verasibia Chipi” izenpean⁴⁸. Hortaz, agiri hauek Berazubi eta Berasivia terminoen arteko identifikazioa egiaztatzea ahalbidetzen dutela esan genezake.

Ondorengo mapan, Berazubi baserriak Altzoazpirekiko non kokatzen diren ikus dezakegu:

21. IRUDIA. Berazubi baserrien eta Altzoazpiren arteko distantzia
Goeuskadi (mapa moldatua)

3.7.2. Tolosako Berazubi auzoa

Bigarren aukera hau kontutan hartu ahal izateko, Tolosako Berazubi auzoarena, honen antzinatasuna frogatu beharko genuke, aurreko kasuan Berazubi etxeen aipamena XVI mendekoa dela ikusi baitugu. Ikerketa-lerro honi eusteko baliagarriak izan daitezkeen hainbat agirirekin egin dugu topo Gipuzkoako Artxibo Orokorrean, *Berasivia* izenez aipatzen diren lursailak jasotzen dituztenak.

1640koa da lursail hauen inguruan artxiboan aurkitu dugun lehengo aipamen. Obligazio-gutun baten aurrean gaude non Berasibiako lursail bat maiztertzan

⁴⁶ AGG-GAO PT101: 793r. 1596ko dokumentua.

⁴⁷ AGG-GAO PT103: 770 r. 1598ko dokumentua

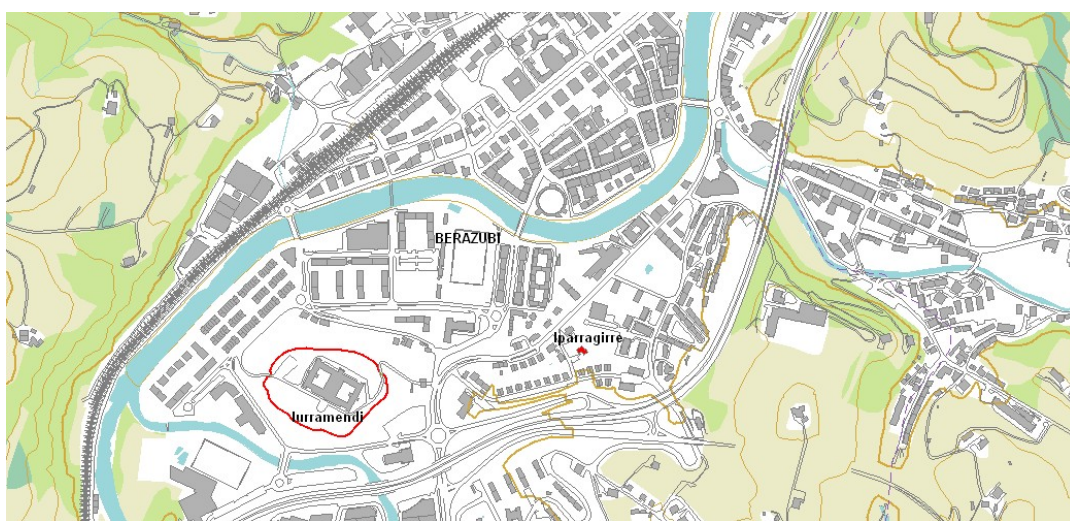
⁴⁸ Ordiziako Udal Artxiboa. *Judicial histórico. Asuntos judiciales civiles*. Legajo 2, 9 zbk., 2 r. 1598 urtea.

hartzen den bederatzi urtez, bertako sagarrondoak atera eta garia landatzearen truke. Honela dio:

... Que aya de sacar las heredades de Berasibia, que son de los susso dichos y están junto a Yurreamendi, ochocientos y cinquenta pies de mançanos⁴⁹

Yurreamendi zailtasunik gabe identifikatu dezakegu lurramendi muinoarekin, Berazubi auzoaren ondoan. Hurrengo dokumentuan aipatzen den Iparragirre baserriak ere ez du azarorik eskaintzen mapan kokatzeko orduan. Hortaz, ondoriozta genezake, egungo Berazubi auzoak XVII mendean aipatzen diren Berasibia lursailarekin bat egiten duela.

22. IRUDIA. Lurramendi muinoa Berazubi auzoaren ondoan
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Iparragirre baserriaren aipamena, Berasibia lurren mugarri bezala agertuz, Euskadiko Artxibo Historikoan kontserbatzen den XIX mende hasierako dokumentu batean aurkitzen dugu.

... Don José Manuel de Osinalde, escrivano numerario de la misma, en fecha de veinte y dos de febrero del año próximo pasado [1820] adquirió por compra la compareciente una tierra sembradía existente en los campos de Berasibia es esta expresada villa, de caveda y extensión de ochenta y cinco posturas de a quatrocientos quarenta y un pies quadrados superficiales cada una, confinante por el oriente con otra de Don Ramón Antonio de Goyvideta, por le mediodía con la de la casería de Yparraguirre, y por el poniente y septentrión con las de Don Nicasio José de Belasco.⁵⁰

⁴⁹ AGG-GAO PT226: 243r. 1640 urtea.

⁵⁰ Euskadiko Artxibo Historikoa - Archivo de la Casa de Irulegui - Larreta. Larreta - Zavala. Zavalaretza. Expedientes judiciales y papeles de los Jáuregui. Legajo 129, nº legajo 3028. 1 r. Urteak: 1820/11/12, 1821/08/27.

Aipamena berantiarra izan arren, datu garrantzitsua da, espazio honen erabilera zelai edo baratze modura duela gutxi arte praktikatu dela agerian uzten baitu. M. Urteagak, honen harira, ondorengo jasotzen du.

El campo urbano de esta población ocupa una extensa llanura formada en la confluencia de los ríos Araxes, Berastegi y Oria. A excepción del núcleo medieval, el conjunto edificado se ha configurado en apenas siglo y medio, colonizándose el área dedicada secularmente a cultivos de huerta. (URTEGA: 1992, 271).

F. Zabala eta J. Garmendiak, “Monografía histórica de Tolosa” lanean, hedapen urbano honen nondik-norakoak zehazten dituzte:

Por Real orden de 26 de diciembre de 1883 se aprueba la reforma general del plano de la población, y en el año 1923 se acomete el ensanche de la vega de Lascurain o Laskoain, con la construcción del Puente Nuevo, la Avenida de los Fueros y demás calles que hoy materialmente cubren esta vega. Los últimos ensanches de nuestros días se extienden entre el Paseo de San Francisco y la vía del ferrocarril, y por San Esteban. En la vega de Lascurain, junto a la Plaza de Toros, se construye un nuevo puente, el de Alfonso X el Sabio, que, al otro lado del río, origina un nuevo barrio en Berazubi, centrado sobre la Avenida de Pío XII. Nuevos barrios se construyen en Bidebieta y hacia San Blas. El número de calles se eleva a 39 y el de las plazas a 8⁵¹ (ZABALA; GARMENDIA: 2007, 13).

3.7.3. Tolosako Berasibia etxea

Ataungo Artxiboan kontserbatzen den 1409 agiri batean prokuradoreen izendapen bat jasotzen da. Izendapen hau Berasibia etxean burutzen dela zehazten da.

Fecha e otorgada fue esta carta de poder, delante de la casa de Berasybia, que es en término e jurisdicción de la villa de Tolosa, de Guipúzcoa, a veynte e siete días de octubre, anno del nascimiento del nuestro Saluador Ihesu Christo de mill e quatroçientos e nueve annos... (AYERBE; SAN MIGUEL: 2013, 16 dok.)

Garaikoa den beste dokumentu batean, Aralarko sarobeen inguruko auzi baten harira, ondorengo jasotzen da.

Fecho e otorgado fue este público instrumento en el lugar que dicen Verasauia, que es en término y jurisdicción de la villa de Tolosa, de Guipúzco[a], a catorze días de nouienbre, anno del nascimiento del nuestro Saluador Ihesu Christo de mill e quatroçientos e nueve annos (AYERBE; SAN MIGUEL: 2013, 18 dok.)

Aipagarria da dokumentu berean Juan Ochoa de Olazabal aurkitzen dugula testiguen artean.

Testigos que presentes estauan al pronunçiar e rrezar de la dicha sentençia: Juan Martines de Yuarra e Juan Ochoa de Olaçaua, vezinos e moradores en la dicha villa de Tolosa, e otros (*Ibid.*)

Pentsa daiteke Alegia eta Tolosako mugan dauden Berazubi baserriei erreferentzia egiten diela, baina badaude arrazoiak etxe hau Tolosan kokatzen dela esan ahal izateko. Zentzu honetan Gipuzkoako Artxibo Orokorrean aurkitu dugun lehenengo aipamena 1635 urtekoa da. Kurioski, agiriak Altzoko Olazabal errotan egindako berrikuntza lanen inguruko nondik-norakoak aztertzea du helburu, horretarako, hainbat aditu Tolosako oinetxearen ondoan biltzen direlarik:

... En el camino y calçada real de frente de la cassa solar de Berasibia, sita en la jurisdicción de la villa de Tolossa, a siete días del mes de otubre de mil y seiscientos y treinta y çinco años⁵²

Erret-Galtzadaren aipamenak Tolosako erdigunera garamatza, bertatik pasatzen baitzen Nafarroarantz zuzentzen zen bidea, Kale Nagusiak markatzen duen ardatza jarraituz (URTEAGA: 1992, 272). Hala ere, ezinezko zaigu etxe hau galtzadaren zein puntutan aurkitzen zen zehaztea.

Aipatzekoa da Berasibia etxeaz gain *Berasibia de Yuso* ere jasotzen dela agirietan. Pedro Berasibiaren ezkontz-kontratu honen kasua da, 1528an sinatua:

Dentro de la casa de Berasivia de yuso, terretorio e jurisdicción de la noble villa de Tolosa a treze días del mes de henero anno del nascimiento de nuestro saluador Ihesu Cristo de mill e quinientos e veynte e ocho annos en presencia de mí, Joan de Çorrobiaga...⁵³

⁵² AGG-GAO PT179: 406r. 1635 urtea

⁵³ AGG-GAO PT1: 141r. 1528 urtea.

Isastik (1625, 104) *Verasivia-Garaicoa* eta *Verasibia-Azpicoa* etxeak jasotzen ditu, azken honek aipatutako *Berasivia de Yuso*-ri erreferentzia egiten diola esan genezakeelarik. XVIII mendean oraindik kontserbatzen da izen hau daraman etxea:

Hipoteco la casería llamada Berasibia de luso con todos sus pertenecidos sitios en la dicha villa de Tolosa⁵⁴

Bi aukerak aztertu ondoren, Tolosako Berazubi auzoarena iruditzen zaizu egokiena, Laskurainetik hain gertu egonik –ibairen alde bakoitzean- kokapen espazialari dagokionean logika handiagoa izango lukeela iruditzen baitzaigu.

23. IRUDIA. “Lascuren” toponimoaren proposamena eta Berazubi auzoa (Tolosa)
Google maps (mapa moldatua)

⁵⁴ AHPG-GPAH 5. lib., 164 zenb. ,102 or., 1775 urtea

3.8. Haralarre

Agerikoa da Haralarre toponimoaren irakurketa erraza suertatzen dela dokumentuaren bi kopietan, transkribapenei dagokienean erabateko adostasuna igartzen baita. J.A. Llorente da hemen ere salbuespena, ez baitu termino hau bere dokumentuan transkribatzen, honen arrazoia zein izan zitekeen ez dakigularik. Azalpen posible bezala, egile honek oinarri bezala beste kopia bat erabili izanaren teoriak zentzua hartuko luke. Jarraian bi transkribapen ezberdinen pasarteak jasotzen ditugu: lehenengoa J.A. Llorenterena, bigarrena M. Agudek proposatutakoa:

...in finem mazaneto de senior García Azenariz: alia parte Heri-Zabal; alia Heri-Zaray, cum Arandari Sansoiz; mazaneto de Ugarte Zuhaznabar...

...in finem mazaneto de Senior Garcia Acenariz, haralarre hezizazual alia hezizaray, cum arrandari sansoiz mazaneto, de Ugarte Zuhaznabar...

Pasarte hauetan ikus daitekeenez, J.A. Llorentek *Haralarre* ez sartzeaz gain, honen lekuan *alia parte* esamoldea gehitzen du, ez Liburu Gotikoan ezta AHN-ko kopian ere agertzen ez dena. Bestetik nabaria da puntuazio zeinuek hartzen duten garrantzia, erabat aldatzen baita esaldiaren zentzua eta, ondorioz, toponimoen kokapen posiblea.

Haralarre toponimoak Aralar mendiarekin identifikazio nahiko argia eskaintzen duen arren, interpretazioari dagokienean hainbat gauza hartu beharko lirateke kontutan. Iruditzen zaigu, terminoa zabalegia dela ondasun izaera izateko, eta zentzu gehiago hartuko lukeela ondoren datozen toponimoak Aralarren kokatzen direla adierazteko argibide bezala erabili izanak.

3.9. Hezizazual alia Hezizaray

S. Mugica eta F. Arocenak, *Heziray* toponimoak Ezeiza-Goena baserriarekin erlazioa izan zezakeela kontsideratu eta, ondorioz, Tolosan kokatu zuten, hauen ondoren egin diren proposamenek bide bera jarraitu dutelarik. Salbuespen modura, A. Morazak proposatutako identifikazioa da azpimarragarria, egile honek Aralarreko Etitzegi parajearekin erlazionatzen baitu, honetarako argudioak zehazten ez dituen arren.

Alde batera utzita testuan aipatutako elementu batzuk non dauden jakitearekin zerikusia duten alderdiak, guri, hain zuzen ere, mendilerroaz egiten diren aipamen zehatzak interesatzen zaizkigu. “*Haralarre Heziza zaval, alia hezi caray*”. Dokumentuan aipatutako toponimoak guztiz identifikagarriak dira gaur egun ere Etitze eta Etitzegiko sarioietan (Mankomunitatearen ipar-muturrean eta Amezketako mugetatik gertu), haietan zenbait eraikuntza-hondakin bereizten baitira, gehienbat artzaintzarekin zerikusia dutenak, nahiz eta dokumentuan aipamen espezifikorik ez izan jarduera horretaz (MORAZA: 2010, 26).

Gu ere bat gatoz azken proposamen honekin eta, esan beharra dago, kasu honetan dokumentazioak teoria hau babesteko proba ukaezinak eskaintzen dituela. XV mendeko agiri bat da kokapen zehatza finkatzen lagunduko digun giltza (AYERBE; SAN MIGUEL: 2013, 18 dok.), Ataungo artxiboan kontserbatzen den elkartasun-itun bat da, 1409ko azaroan idatzia, Enirio-Aralarreko sarioien aprobeitxamenduaren inguruko auziari amaiera emateko. Itun honen sinatzaileen artean, batetik, Amezketako Oger, Lazkao eta Amezketako jauna, agertzen zaigu eta, bestetik, Amezketa eta Abaltzisketako kolazioak. 1410eko irailean, testiguen deklarazioak eta ondorengoko epaia gehitzen dira.

Agiri honetan saroi zerrenda luze bat jasotzen da, testiguen saroi horietako bakoitzaren jabetza nori dagokion zehazten dutelarik. Lau dira saroi hauek beren ondasunen artean sartzen dituzten jabeak: Lazkao leinua, Amezketa leinua, Abaltzisketako kolazioa eta Amezketako kolazioa. Aipatu beharra dago, Oger, Lazkao eta Amezketako jauna dela.

Jarraian, Amezketako leinu zein kolazioaren ondasunen zerrenda jasoko dugu, hauen artean agertzen baitira gure interesekoak diren bi toponimoak, *Ezizazahal* eta *Ezizaray*; Amezketako leinuan lehenengoa, Amezketako kolazioko ondasunen artean bigarrena. Bestetik, artxibo berean kontserbatzen den 1492ko kopian agertzen den aldaera ere gehitu dugu taulan.

4.TAULA. AMEZKETAKO LEINUAK XV. MENDEAN ARALARREN ZITUEN ONDASUNAK

AMEZKETA LEINUA		
1410 ⁵⁵	1492 ⁵⁶	Egungo identifikazioa
Narue	Narbes	
Fagabe	Sagabe	Pagabe
Veyçeguisaroea	Beyçegui saroea	
Otocor	Ez da transkribatzen	
Olaçaualsaroea	=	
Gorostiaga Mendocarte	Gorostiaga mendiçarte	Gorostiaga
Ayençagui	Hayençagui	
Guereçiola	Gueriçiolaça	
Salin	=	Salingain
Arreyçaga	Areyçaga	Arritzaga
Burunçiçu	Burançiçi	Buruntzizun
Heçiça çahalegui	Çaça çahalegui	Zabalegi

5.TAULA. AMEZKETAKO LEINUAK XV. MENDEAN ARALARREN ZITUEN ONDASUNAK

AMEZKETAKO KOLAZIOA		
1410	1492	Egungo identifikazioa
Muguerza	Muguïça	
Otalaçu	Otaola	Otaola
Arrayoreyna	Oreynarri	
Eçiçaondarra	Eçiça hondarra	Ondarre
Eçiçaydoya	Eçiça ydoya	
Elordia	=	Elordi
Aguinagueta	Aguinaga	
Areçe	Atea	
Ollarcabeeracoa	Hollarca beheracoa	
Ollarcagorycoa	Hollarca garaycoa	
Eçiçaray	Eçiçaray	
Burunçiçu	Burançiçin	Buruntzuzin
Aguigurenaga	Haguin gurenaga	
Hormaçaar	Hormaza	Ormatza
Maruçariolaça	Maurua çarioçola	
Çiçaloça	Alçolaça	
Leçaosbeeracoa	Leiçaos beheracoa	
Leyçaosgaraycoa	Leiçaos garaicoa	
Latosa	Latossa	Latosa
Pardalus	Pardelus	Pardeluts
Vrcoitia	Huriscoti garaicoa	Uzkuiti ¿?

⁵⁵ AYERBE; SAN MIGUEL:2013, 18. dok (sig.: 178-19)

⁵⁶ *Ibid.* (sig.: 178-21)

1410eko kopiari erreparatzen badiogu, *Hezizaray* toponimoa Olazabalgo dokumentuan agertzen den bezala mantentzen dela ikusten den bitartean –grafia aldaketa txiki batekin soilik, hasierako “h” hizkia galdu baitu- , *Hezizazaval* izena *Ezizazabalegi* izatera pasa dela agerian geratzen da. Azken hau arazo handirik gabe identifika genezake egungo Zabalegi mendiarekin, Amezketan. Hortaz, *Ezizazabalegik Eziza-/Heziza-* aurrizkia galdu duela agerikoa da. Honen harira, aipagarria da lau direla izenaren lehenengo zatian “Heçica” daramaten toponimoak: *Heçiça cahalegui*, *Eçiçaray*, *Eçiçaondarra* eta *Eçiçaidoya*. Momentuz behintzat, honen esanahia zein den zehazterik ez dugun arren, etorkizuneko ikerketetan kontutan hartzeko aspektua dela iruditu zaigu. Kurioso da, bestetik, hainbat lekukok, saroiak zerrendatzeko orduan, *Eçiça* eta *Çahalegui* bi paraje ezberdin balira bezala aipatzen dituztela. Agirian jasotzen den epaia argia da zentzu honetan:

...fallamos aver prouado el dicho Oger, segund las condiçiones del contrabto, ser seles antyguos e pertenesçidos al su solar de Amézqueta en las sobre dichas sierras e términos de Aralar e de Henirio estos seles que se //(23r) siguen: primeramente el sel de Narbe, e el segundo el sel de Olaçaualsaroea, e el terçero el sel de Gorostyaga, el quarto el sel de Aynçagui, el quinto el sel de Mendoçarte, el sexto el sel de Gueriçiolaça, el seteno el sel de Sallin, el otauo el sel de Arreysçaga, el noveno el sel de Burunçiçin, el dezeno el sel de Eçiça, el honzeno e sel de Çahalegui⁵⁷.

Egungo toponimiarekin identifikatzeko orduan, lau hauetako bi izan zitezkeenak topatzen ditugu kartografian: Zabalegi eta Ondarre. Identifikazioa zuzena izatekotan bi kasuetan izenaren lehenengo zatia den “Eçiça” galduta izango lukete.

Bestetik, jasotzen diren testigantzen artean badago *Elordiaren* ordeiz Eçiçaelordya esaten duenik ere. Antzekoa gertatzen da *Eçiçaydoya*-rekin, kasu batzuetan *Ydoya* bezala agertzen baitzaigu.⁵⁸

Mapan ikus daitezkeen, eta dokumentuan jasotzen diren, beste toponimo batzuk Ormatza (Hormaçaar), Buruntzuzin (Burunçiçu), Elordi (Elordia) eta Otola (Otaola) lirateke. Dokumentuan, guztiak agertzen dira Amezketako kolazioaren jabetza bezala, Zabalegi izan ezik, azken hau Amezketako leinuaren ondasuna baita.

⁵⁷ *Ibid.* 62 or.

⁵⁸ *Ibid.*, 62 or.

24.IRUDIA. Zabalegi saroia eta Aralarreko beste hainbat toponimo
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Hezizazaahal egungo Zabalegiren bitartez mapa batean kokatzea posible baldin bada ere, Ezizaray toponimoaren azalpenak zailtasun gehiago eskaintzen ditu. Ikusi dugu nola 1492ko kopian aldaera berdina agertzen duen, mende guzti horietan zehar inongo aldaketarik jasan gabe.

Denboran aurrera jotzen badugu, 1699 urterarte alegia, Ordiziako artxiboko agiri batean toki-izen honekin antzekotasuna agertzen duen toponimo bat aurkitzen dugu: *Ezizaregui*.

Fue pregunttado diga y comfiesse si además de los dichos rebaños en dicha ocasión prendaron entre el dicho alcalde y su jentte otro jénero de ganados, y de qué límites o pastos. Respondiendo dijo que además de los dichos rebaños, por los que refiere la preguntta, fueron prendados diez y seis cavezas de ganado zerdudo en el arroyo del sitio llamado Ainzagui; y quatro cavezas del mismo jénero en el sitio llamado Salin⁵⁹ saroe a la parte de arriba que confina con el albergue de ganados que tiene don Ignazio de Sagastume; y las otras nueve cavezas entre este dicho sitio y el de Azolaza.

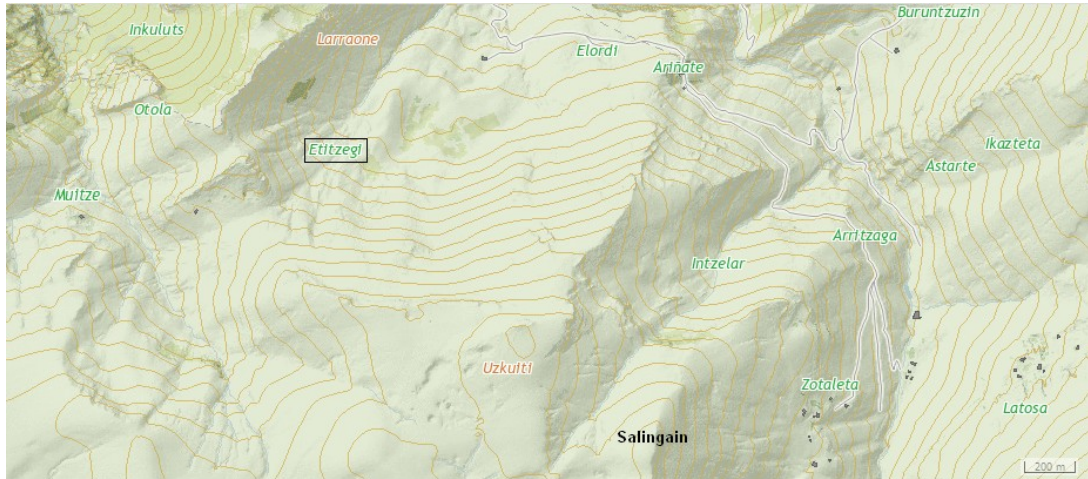
Fue pregunttado diga y comfiesse por qué caminos y términos transitaron y pasaron los ganados así prendados y a dónde. Respondiendo dijo que el comfesante y sus compañeros condujeron dicho ganado por el sitio llamado Aldaun Murcaondo azia el sitio llamado Ezizaregui, y dende allí al sitio llamado Beorlar, y dende //(51 r) hallí al sitio llamado Aizcol Ysassi⁶⁰

⁵⁹ Ataungo artxiboko 1410 urteko dokumentuan ere agertzen da, Amezetako leinuaren ondasunen artean, Heçiça Çahalegui-rekin batera.

⁶⁰ Ordiziako Udaleko Artxiboa. Judicial histórico. Asuntos judiciales criminales. *Legajo 3, 6 zbk: 51r-51v*

Hezizazahal toponimoa *Ezizahalegui* bihurtzen dela ikusi dugun modura, zilegi litzateke pentsatzea *Hezizaray* terminoa dokumentu honetan aurkitzen dugun *Ezizaregui* izenean bilakatu izana. Dokumentuan jasotzen diren toponimoen identifikazioak arazoak ematen dituen arren, horietako bat, Salin, egungo toponimian identifikatu dezakegu, Salingain mendixkan. Ikusten dugunez, Etitzegi ez da Salingainetik distantzia handira aurkitzen, beraz, dokumentuan deskribatzen den parajea inguru hauetan kokatzea posible liteke.

25. IRUDIA. Etitzegi parajearen kokapena (Enirio-Aralar)
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Gipuzkoako Artxibo Orokorrean *Hezizaray* toponimoaren inguran beste aztarna bat erraztuko digun agiri bat kontserbatzen da. 1854eko kopia bat da eta, bertan, 1410eko dokumentua jasotzen da. Bi dokumentuetako pasarte bera aldetuz gero, toponimo hauek jasandako aldaketa agerian geratzen da.

6. TAULA. ARALARREKO TOPONIMOEN EBOLUZIOA XV ETA XIX MENDEETAKO BI DOKUMENTUREN ALDERAKETAN OINARRITUZ

AMEZKETA LEINUA	
1410 ⁶¹	1854 ⁶²
Narbe	=
Olaçaualsaroea	Olazabal
Gorostyaga	=
Aynçagui	Aguinzagui
Mendoçarte	Mendicarte
Gueriçiolaça	Aguereizeolaza
Sallin	Salin
Arreysçaga	Arrizaga
Burunçiçin	Burunzizin
Eçiça	Eziza
Çahalegui	Zaalaegi

AMEZKETAKO KOLAZIOA	
1409 ⁶³	1854 ⁶⁴
Eçiçaray	Eizeregui Leizegarai
Eçiçahondarra	Eziza Ondarra
Eçiçaelordya	Eziza Idoia
Ydoya	Elordia
Aguinagaeta	Aguinaga atea
Burunçiçi	Burunzuzia
Aguiguregana	Aguinguregana
Orrmaça	Ermazar
Maruçariolaça	Marua Calicolaza
Çiçaola	Olazalazar
Leçaosveeracoa	Lizaosberaza
Leçaosgaraycoa	Lizaros garaicoa
Ollarraveeracoa	Olazagaraicoa
Ollarragaycoa	Olazaiberacoa
Horenarry	Oienarri
Latosa	=
Pardaluscobanurre	Fardelus Cobaurre
Urrcoytia	Urrestobia

⁶¹ AYERBE; SAN MIGUEL: 2013, 18 dok., 66 or.

⁶² AGG-GAO JDIM 2/18/2, 1 v. 1854ko kopia.

⁶³ AYERBE; SAN MIGUEL: 2013, 18 dok., 67 or.

⁶⁴ AGG-GAO JDIM 2/18/2, 3 v. 1854ko kopia.

Goian ikusi dugu 1699ko agirian *Ezizaregui* toponimoa agertzen dela, eta hau *Hezizaray* terminotik etor zitekeela planteatu dugu. Oraingoan, 1854ko dokumentuan, *Eçiçarayren* baliokide bezala *Eizeregui Leizegarai* agertzen zaigu. *Eizeregui* antzekotasun nabariak ditu egungo *Etitzegirekin* eta, honez gain, *Hezizaray* terminoaren atzikia, *-ray*, Leizegarai bilakatu dela planteatzen genezake.

Azkenik, aipagarria da 1410eko dokumentuan lekukoei dagokionean egiten den aipamena:

Testigos que presentes estauan al pronunçiar e rrezar de la dicha sentençia:
Juan Martines de Yuarra e Juan Ochoa de Olaçual, vezinos e moradores de
la dicha villa de Tolosa, e otros.

Ez dugu ahaztu behar saroein artean *Olaçualsaroea* aurkitzen dugula.

3.10. Arrandari Sansoiz

Grafia arazoak alde batera utzita, toponimoaren transkribapena argia dela dirudi. Ez da berdina gertatzen, baina, identifikazioari dagokionean. S. Múgica eta F. Arocenak Amezketako *Arandi* toponimoarekin erlazionatu zuten, eta modu berean egiten du S. Aldanondok ere, azken honek bigarren aukera bezala Antzuola proposatzen duelarik –Arrandari erreka, Arrandaritorre eta Arrandariozaeta–.

Testuak diotenari erreparatzen badiogu, *Arrandari Sansoiz* Aralarren kokatzen dela esango genuke, aurreko bi toponimoekin bat eginez:

Haralarre: Hezizazual alia Hezizaray, cum Arrandari Sansoiz.

Honen ondoren etorriko litzateke:

Mazaneto de Ugarte, Zuhaznabar cum Ossavio de medio mazaneto.

Hala ere, testuaren irakurketa ezberdinak planteatu daitezke, transkribapenen puntuazioan isla dutenak. Horrela, *Arrandari* eta *Sansoiz* bi errealitate ezberdin bezala uler daitezke; edo *Sansoiz* bere segidan datorren *mazaneto* hitzarekin erlazionatu. Guk, hurrengo atalean argiago azalduko dugun modura, *mazaneto* hitza Ugarterekin doala ulertzen dugu eta, hortaz, *Arrandari Sansoiz* Aralarreko saroi bat izango dela.

Sansoiz toponimoarekin antzekotasunik izan zezaketenen artean Ataungo Udal Artxiboan gordetzen den agiri bateko *Sanchi saroya* aipa genezake⁶⁵. Egun toponimo hau kontserbatzen ez den arren, dokumentu horretan bertan agertzen diren beste bi termino identifikagarriak dira oraindik ere, *Pardeluts (Fardelus)* eta *Pagabe (Fagave)*. Hala ere, hauek mapa batean kokatzerako orduan, Zabalegitik hegoalderantz, 3,5 bat kilometrora aurkitzen direla agerian geratzen da. Hortaz, Zabalegi eta Etitzegitik gertuago legokeen beste aukeraren batean pentsatu beharko genuke, oraindik topatu ez dugun arren.

Arrandari toponimoari dagokionean ere ez dugu azalpen posiblerik topatu, baina orain arte proposatu izan den Amezketa *Arandi* urrunegi geratzen dela iruditzen zaigu.

3.11. Ugarte

Ugarte toponimoa gure geografian oso ohikoa da, bereziki baserri edo etxeei lotua agertzen zaigularik. S. Múgica eta F. Arocenak Amezketan dagoen Ugarte auzoa proposatu zuten identifikazio modura, eta hala egin dute hauen atzetik lan honi ekin diotenek ere. Honela dio M. Agudek honen harira:

...Ugarte está demasiado lejos para ponerlo junto a *Zuaznabar*; además la comunicación a través de un bosque y de abundantes regatos no parece muy transitable (AGUD: 1969, 334).

⁶⁵ Ataungo Udal Artxibo Historikoa. Administración. Jurisdicción territorial. Enirio-Aralar. 179-01: 5r.

Zuaznabar eta Amezketako Ugarteren arteko distantzia -bi toponimo hauek pasarte berean sartu behar direla onartzen badugu- 4 km ingurukoa da lerro zuzenean.

Badago, baina, Zuaznabarretik gertuago dagoen Ugarte izeneko paraje bat, Altzoko udalerrrian bertan. Egun Ugarbesaiets izenarekin ezagutzen da, bertatik igarotzen delarik Ugarbe erreka.

26. IRUDIA. Altzoko Ugarbesaiets parajea
Geoeuskadi. Altzoko udal mapa toponimikoa (2009)

Tolosako Jabetza Erregistroan aurkitu dugun lursail baten inguruko dokumentuak *Ugarbe* toponimoa *Ugartetik* datorrela pentsatzera eramaten gaitu. Honela dio pasarteak:

Finca rústica. Ocho terrenos⁶⁶ radicantes en jurisdicción de Alzo y su descripción es como sigue:

...

El trozo de terreno argomal, herbal ruin y peñascal del término de Ugarte confinante por Norte con camino público, por Oriente con el mismo camino y regatilla de Ugarte, por Mediodía con la misma regatilla y camino carretil y por Poniente con terreno de don Matías Lizarriar. Es de cabida de ciento ocho áreas, sesenta y cinco centiáreas, de las que setenta y cuatro áreas y sesenta y siete centiáreas son de argomal y peñascal y treinta y tres áreas y noventa y ocho centiáreas de herbal ruin; su valor es de doscientas cincuenta y siete pesetas y noventa y nueve céntimos⁶⁷.

⁶⁶ Ugartez gain, jasotzen diren gainontzeko lurrak ondorengoak dira: Basayaz, Capainsoro, Goinsoro, Pagastigarreta, Artain-garaicoa, Ansupelardi o Goenaga, Yturbeguietaburua.

⁶⁷ Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 241, finca 89, 193r-193v.

1884an Tolosako Jabetza Erregistroan inskribatu zen lursail honen deskribapenak bat egingo luke Ugarbesaiets parajeak dituen mugekin: Iparraldean bide publikoa – Azkarateko bidea-, eta Ekialdean Ugarteko erreka. Mugak finkatzeko orduan erreferentzi gehiago ematen diren arren, kontutan izan behar dugu hemen deskribatzen dena ez dela Ugarteko eremu osoa, bertan dagoen lursail bat baino. Honek 108, 65 area ditu, hau da, 10.865 m². Beheko mapan hedadura hau duen lursail batek okupatuko lukeen eremua adierazi dugu, Ekialdean Ugarbe erreka eta Iparraldean Azkarateko bidea dituela. Esan beharra dago, hala ere, lursailaren kokapen zehatza ez dugula ezagutzen.

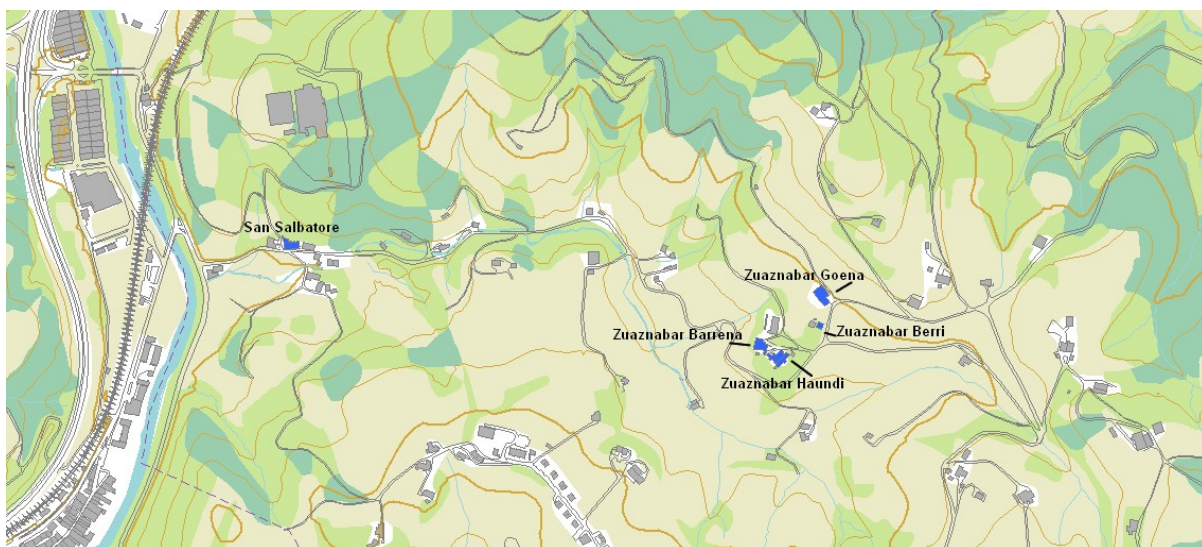

27. IRUDIA. Ugarbe ibaiaren ibilbidea (Altzo)
Geoeskadi (mapa moldatua)

Goian adierazitakoan oinarrituz eta, egun, Altzon, Ugarbe izeneko erreka zein parajetik kontserbatzen ez dela kontutan hartuta, egungo Ugarbesaietsek Tolosako Jabetza Erregistroan jasotzen den Ugarteri erantzuten diola ondoriozta genezake.

3.12. Zuhaznabar

Zuhaznabar toponimoak ez du zailtasunik eskaintzen ez transkribapena egiteko orduan ezta identifikazioari dagokionean ere. Zuaznabar leinu garrantzitsua izan da Altzoko historian, 1417an Olazabal jaunak eta Altzoko biztanleek errotaren erabileraren inguruan sinatutako akordioan⁶⁸ agertzen da dagoeneko izen hau, abizen lokatibo zein etxe-izen modura: *yo Lope Garçia de Çuaznabar, señor de la cassa de Çuaznabar*. Honez gain, zein kolaziotan bizi diren aipatzen denean, ondorengoa esaten da: *bezinos que somos de la villa de Tolossa de Guipúzcoa, moradores en la colación de la parrochial yglessia de San Salvador de Olaçaval*. Hortaz, dokumentu honetan bertan *Arzagudum* Santa Maria parrokiako parte bezala agertzen zaigun bitartean –gorago azertu dugun moduan-, *Zuhaznabar* Olazabalgo San Salvatore parrokiari dagokiola ikusten dugu.

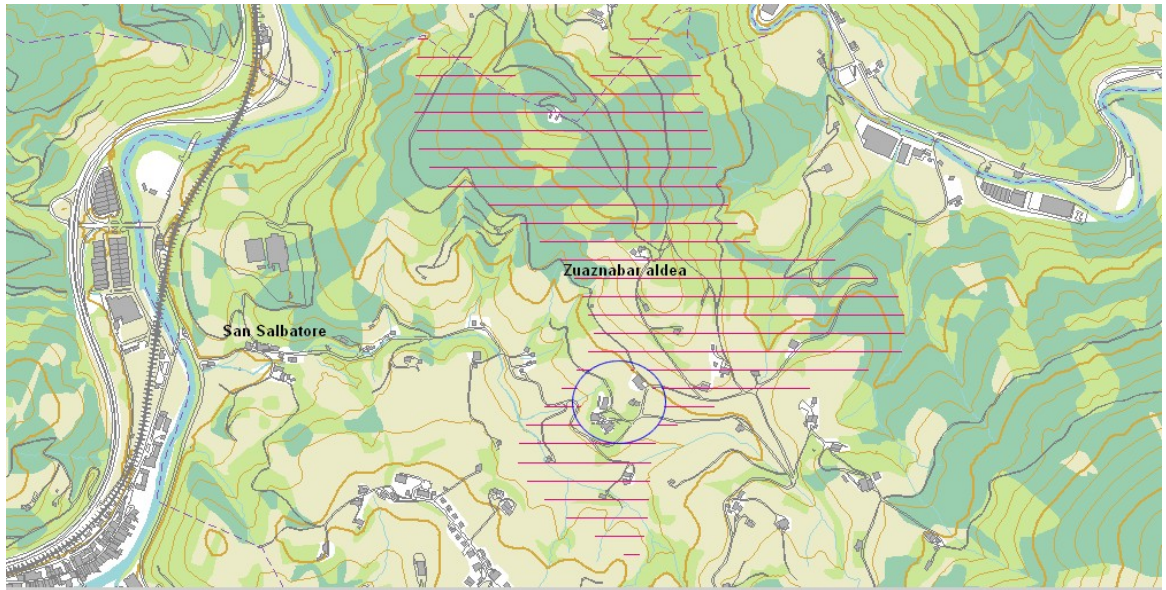

28. IRUDIA. Altzoko Zuaznabar baserriak
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

XV mendean leinu eta etxe-izen modura agertzen zaiguna, Altzoko auzo bat da egun. Beheko irudian ikusten dugunez, Zuaznabar izena daramaten etxeek okupatzen duten espaziotik –borobil urdina- asko zabalduta da izen honekin ezagutzen dugun eremua, Zuaznabar aldea deitua.

⁶⁸ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10: 3r-3v. (eranskineko 5. dokumentua).

29. IRUDIA. Zuaznabar aldea (Altzo)

B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Beheko irudian ikus dezakegun modura, espazio honen zati handi bat mendi lurrek osatzen dute, Ollagon mendiaren ia osoa hartzen baitu auzo honek. Zuaznabar etxeen inguruan dagoen eremua, aldiz, labore-lurrei zuzendua dago.

30. IRUDIA. Zuaznabar aldea (uridinez) eta Ollagon mendia
Google maps (mapa moldatua)

3.13. Otsabio

Ossavio toponimoaren identifikazioa –grafia aldaketak alde batera utziz- argia da, Otsabio mendiarekin duen antzekotasuna agerikoa baita. Mendi hau Altzoko udalerriaren ekialdean kokatzen da –beheko irudia biratuta dago-, 801 metroko altuera du eta Aralar mendilerroaren parte da.

Tolosako Jabetza Erregistroan gordetzen da Otsabio izena daraman lursail baten deskribapena:

El terreno erbal llamado Otsabio, confina por Oriente con terreno de don Pedro María Elosegui, por Mediodía con el de don Joaquín Antonio Zuloaga, por Poniente con el de don Pedro Antonio Gregorio Garayalde y por Norte con camino. Contiene cincuenta y tres áreas y cincuenta centiáreas que valen cuatrocientos veintiocho pesetas⁶⁹.

Hala ere, ezinezkoa zaigu jakitea XI mendeko *Ossavioren* aipamenak mendi honetako zein parteri egingo liokeen erreferentzia. Ekar dezagun gogora Olazabalgo dokumentuaren pasarte hau:

Mazaneto de Ugarte, Zuhaznabar cum Ossauio de medio mazaneto.

Dokumentuak dioena oinarri bezala hartuta, pentsa genezake, batetik, Ugarteko sagastia aipatzen dela eta, bestetik, Zuhaznabar parajea –honen izaera zehaztu gabe- Osabioko sagastiaren erdiarekin batera, azken biak elkarrekin joango balira bezala.

Beheko irudiari erreparatzen badiogu, eta gorago aipatu dugun bezala, Zuaznabar etxeen inguruko eremuak aproposa dirudi nekazal-lurren ustiapenerako. Eremu lau honekin muga egiten Otsabio mendia aurkitzen dugu. Hortaz, zilegi litzateke pentsatzea *Zuhaznabar* eta *Ossavio* toponimoek, bata bestearen jarraian, edo gertu, dauden bi espaziori erreferentzia egiten dietela.

⁶⁹ Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 241, finca 82, f. 132.

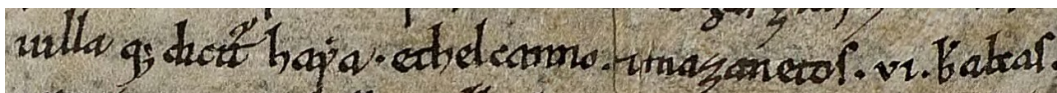

31. IRUDIA. Zuaznabar aldea, nekazal lurrez osatutako eremua
Google maps (mapa moldatua)

3.14. Haya et Elcano

Haya eta *Elcanok* ez dute, printzipioz, identifikazio arazorik eskaintzen, Aia herria eta, egun azken honen auzoa den, Elkanorekin erlazionatzeak begi-bistakoa baitirudi. Kasu honetan ez da beharrezkoa izan artxiboetan hauen kokapena zehaztea ahalbidetuko digun informazioa bilatzea, erronka bestelakoa da, Olazabalgo dokumentuaren transkribapen eta interpretazio egokia egitea alegia.

Liburu Gotikoari erreparatzen badiogu *Ethelcanmo* irakurri daitekeela ohartuko gara, *Haya Ethelcanno*. Antza, kopistak, originala erabili zuenean “et” juntagailu lokatiboa *Elcanno* hitzaren parte zela ulertu eta modura honetan transkribatu zuen, *Ethelcano* toponimo bat balitz bezala.

32. IRUDIA. Liburu Gotikoan jasotako “haya ethelcano” terminoa
Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa, Liburu Gotikoa. 75v-76r.

Baina AHN-ko kopiari erreparatzen badiogu, hau ere modu berean transkribatua izan dela ohartuko gara. Honek bi aukera posible planteatzen ditu, azken kopia hau Liburu Gotikoa oinarri hartuta transkribatu zela edo, bestela, dokumentu originalean *Ethelcanno* agertzen zela.

Kopistaren akatsa izan zela babesten duen teoria onartzen badugu ere, pasarte honen interpretazioak iluna izaten jarraitzen du.

Enneco Garciaiz pro sua anima posuit partes de Munio Garziayz minore que comparaui villa que dicitur Haya, et Helcanno, et mazanetos, VI bakas comparaui suo uita

Haya Ethelcanno izen bakarra izango balitz, Munio Gartziak izen hori zeraman herri bat erosi zuela ulertuko genuke, baina bi errealitate direla kontsideratzen badugu hainbat galdera sortzen dira: zein da Elkanoren izaera? eta, hori bezain garrantzitsu dena, ze erlazio du Aiarekiko? J.A. Llorentek proposatzen duen transkribapenean *Haya de Elcanno* jasotzen da. Baina honek ere ez luke auzia konponduko, Aia herria Elkano izenez ezagutzen zen espazio handiago baten parte zela ulertu beharko baikenuke. Udalerriek egun okupatzen duten espazioa alde batera utzi eta herriguneei erreparatzen badiogu, Aia eta Elkanoren arteko distantzia, lerro zuzenean, 5,3km ingurukoa dela ohartuko gara.

33. IRUDIA. Aia eta Elkaroneran arteko distantzia
Google maps (mapa moldatua)

Beste aukera bi errealitate ezberdinei erreferentzia egitea litzateke, elkarren arteko loturarik adierazteko asmorik gabe. Kasu honetan pentsa genezake bai Aia eta bai Elkano herriak izatea; agian, Aiaren herri izaera aipatu ostean, Elkanorekin ez zen berriro berdina egin ez errepikatzeagatik.

...comparaui villa que dicitur Haya, et [villa que dicitur] Helcanno, et mazanetos, VI bakas...

Honek azaldu lezake kopistaren akatsa, *villa* bakarrari erreferentzia egiten zitzaiola ikustean toponimo bakarrak lagunduta joan behar zuela ulertzea eta, hortaz, *Haya Ethelcanno* herriaren izena zela kontsideratzea.

Bestetik deigarria da *mazanetos* hitzarekin batera hau zehaztuko duen toponimorik ez eramatea, aurreko kasuetan ikusi dugun modura.

3.15. Ezquiaga

Bestetik Ezkiagako sagastia aipatzen zaigu. A. Santana (2003) eta S. Aldanondo (2013) dira identifikazio proposamen bat planteatu duten bakarrak, biek ere toponimia Ikaztegieta kokatuz, egun izen hori daraman baserrian oinarrituz.

34 IRUDIA. Ikaztegieta Ezkiaga terminoaren kokapena
B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura. Mapa moldatua

Aukera hau zilegi bada ere, lan honetan monasterioaren ekialdean geratzen diren bi aukera posible planteatuko ditugu.

Lehenengoak Lizartzako hegoaldera garamatza. Honek Altzoko monasteriotik urruntzen bagaitu ere, Araxes ibaitik gertu kokatzen da, bertatik igarotzen delarik ibai honetara doan erreka bat.

35. IRUDIA. Lizartzako Ezkiaga toponimoa
Goeuskadi (mapa moldatua)

Bestetik, badago Gaztelun Ezkiagaenea izeneko etxe bat. Honen kokapena interesgarria da handik gertu aurkitzen baita Aznabar parajea. Lan honetan, bigarren kokapen hau aukeratuko dugu.

36. IRUDIA. Gazteluko Ezkiagaene baserria
Google maps (mapa moldatua)

3.16. Iturrioz

Iturrioz izena identifikatzeko orduan, arazo nagusia izen hau daramaten etxe, baserri eta lur-eremuen kopuru handian datza. Gurria izenaren konplexutasuna aldiz bestelakoa da, honekin antzekotasunak aurkezten dituzten toponimoak ez baitira ugariak.

Baserriei dagokienean, hauek dira guk aztertu dugun eremuan aipa ditzakegunak: Iturriotz (Orexa), Iturriotz (Leaburu, Elbarren aldea), Iturriozgaña baserria (Leaburu), Iturriotz (Tolosa, Santa Luzia auzoa).

Hauez gain, Gipuzkoako Artxibo Orokorreko hainbat agiriri esker, Ibarra aurkitzen zen, eta egun kontserbatzen ez den, Iturriotz toponimoa aurkitu dugu, lur eremu bati erreferentzia egiten diolarik. Hainbat dira honen inguruan hitz egiten diguten dokumentuak:

Aurkitu dugun lehenengoa 1569 urtekoa da.

...en el término de Yturrioz, que es en / terretorio de la dicha universidad de Ybarra...⁷⁰

Bigarren batean, 1632ko agiria, Sebastian de Lapaça-k Gaspar de Çufiaurre-ri emandako ordainketa-agiria kontserbatzen da. Zeharka, Ibarako *Yturrioz Andia* gaztainadiari egindako aipamena jasotzen da.

En la villa de Tolossa, a quatro días del mes de septiembre de mil y seiscientos y treinta y dos años, en presencia de mí, Joanes de Liçardi, escrivano de su magestad y del número de ella, y de los testigos de yuso escritos, pareció presente don Sevastián de Lapaça, presbítero beneficiado de la parrochial de la tierra de Leaburu, e dixo que él abía dicho las misas matinales en la yglesia parrochial de la tierra de Ybarra el año passado de mil y seiscientos y beinte y cinco años, siendo alcalde Joanes de Barrenechea, y que del estipendio de las dichas misas se le quedaron a deber nueve ducados y cinco reales. Y abiendo pedido ante el alcalde de hordinario de esta dicha villa exençión por ellos, y enbargada la renta de la maquilla del molino de la dicha tierra, se hicieron seis reales de costas, de forma que todo montó diez ducados, los quales le hordenaron los becinos de la dicha tierra le pagase a Andrés de Vrreta, alcalde que a sido el año passado de mill y seiscientos y treinta y uno, y él a Gaspar de Çubiaurre, por el fruto del castañal llamado Yturrioz Andia, que es del conçejo de la dicha tierra. Y que el dicho Gaspar le a dado y pagado los dichos diez ducados en bienes, de los quales renunció, por no parecer de presente la paga, qualquiera excepción de la *non numerata pecunia* y leyes de su prueba como en ellas se contiene, le daba carta de pago e finiquito al

⁷⁰ AGG-GAO PT 40: 298v. 1569 urtea.

dicho Gaspar de Çubiaurre y en su nombre al conçejo de la dicha tierra de Ybarra para agora y siempre jamás. Y la otorgo así siendo testigos Pedro de Loidi y Joanes de Çabala y Francisco de Munoa, vecinos y estantes en esta dicha villa, y el dicho otorgante a quien yo, el dicho escrivano, doy fe e conozco, la firmo de su nombre.⁷¹

Hurrengo dokumentuan ere aurkitzen dugu aipatutako toponimoa.

...un castañal que abemos y tenemos en la dicha tierra llamado Anchosildi, pertenesçiente a la mia casa de Goya, que linda por la parte de abaxo con castañal del dicho concejo llamado Yturrioz, e por el un lado con castañal de Francisco de Munita, vecino de la villa de Tolossa, e por el otro lado castañal de la casa de Elduarayen, e por la parte de arriba con castañal de la casa de Barrenechea, el qual dicho castañal de suso declarado emos vendido e bendemos al dicho conçejo con todas sus entradas e salidas...⁷²

XVI mende bukaerako beste dokumentu batean azaltzen zaigu berriro ere:

... bos damos y bendemos sobre los propios, rentas y aver del dicho conçejo y nuestros propios bienes muebles e rayzes, derechos e açiones avidos e por aver. Especial y espresamente sobre el molino del dicho concejo e su pressa, anteparas ruedas, piedras y rodeznos, y su renta y maquilla, y sobre los castañales de Yerraran, Yturrioz y Exidu Andia y Exidu Chipia y Yemabia, que son del dicho conçejo, conoçidos e savidos por el dicho nombre, e sus límites e linderos claros y distintos.⁷³

XVIII mendeko beste hiru dokumentuetan ere topatzen ditugu Iturrioren inguruko erreferentziak.

...una tierra castañal de ciento y treintta y cinco posturas y quartta sitta en el término de Yturrioz, jurisdicción del lugar de Ybarra, examinada en ochocientos once reales y medio de dicha moneda de plata⁷⁴

Iturriotz izeneko eremua dokumentazioan sarri agertzen den arren, honen kokapen zehatza finkatzea lan konplexua da, mugak ez direlako sarri aipatzen eta, zehazten direnean, baserri edo pertsona baten lurak izaten direlako, azken hauek mapa batean kokatzea zaila suertatzen delarik. Atera dezakegun infomazioari

⁷¹AGG-GAO PT176: 202v. 1632 urtea.

⁷² AGG-GAO PT130: 771r. 1594 urtea

⁷³ AGG-GAO PT100: 1v, 1595 urtea.

⁷⁴ AGG-GAO PT526: 88v. 1750 urtea.

dagokionean, Iturriotz Ibarrako kontzejuaren propioa dela aipa genezake eta XVII eta XVIII mendeetan zehar gaiztanadi bezala erabilia izan zela.

XVIII mendeko bigarren dokumentuan, 1769 urtekoa, Villafuerteseko kondesa den María Vitoria Velasco andreak, bere alabak Iturriotz parajea duen gaztainadi bat Apatoko eremuan dagoen beste batekin trukatzeko du, lehenengoa urrunegi aurkitzen dela argudiatuz.

(17r) Doña María Vitoria de Velasco, condesa viuda de Villafuertes y vecina de esta villa de Tolosa, madre, así bien tutora y curadora y administradora de las personas y bienes de doña María del Rosario, y doña María Josepha de Aramburu y Velasco, posehedora aquella de los maiorazgos de su apellido y agregaciones a ellos hechas en aquella vía y forma que mejor lugar aya en derecho; parezco ante vuestra merced y digo que a dichos mayorazgos toca, y pertenece, y es propia de ellos una porción de tierra castañal, sita en el término llamado Yturrioz, jurisdicción del lugar de Ybarra. Y porque se proporciona el poder cambiar, y permutar dicha porción de tierra castañal por otra también tierra castañal, sita en el término llamado Apatte, jurisdicción de dicho lugar de Ybarra, propia de Martín de Zaldúa vecino del referido lugar...

(18v) ...dos porciones de tierra castañal, la una propia de los maiorazgos de Aramburu, sita en el término llamado Yturrioz; y la otra de el referido Martín de Zaldúa, en el término llamado Apatte; y haviendolas medido, ha hallado que dicha porción correspondiente a los referidos maiorazgos, consta de ciento y diez y nueve posturas de pies de manzanos de a quatro cientos y quarenta y un pies quadros cada postura.

(19r) ...Que sin género de duda entiende el deponente que, de efectuarse la permuta de estas dos tierras, ha de redundar conocida utilidad y ventajas a los referidos maiorazgos, así por la proximidad, que la porción de dicho Martín tiene con otras propias de los referidos mayorazgos.

(20r) Y que tiene por muy cierto, que de ponerse en practicarle así tratado, resultará a dichos maiorazgos notable utilidad y ventaja, porque de este modo consiguen y logran la de aproximar y quasi unir dicha porción que recibirán en permuta, a otra considerable que a dicho deponente se está aplicada por dicha condesa su ama, en el mismo término de Apatte. Y que es también cierto que por la mucha distancia a la tierra castañal del término de Yturrioz, se aprovecha muy poco de sus frutos⁷⁵.

⁷⁵ AGG-GAO. PT608: 18v. 1769 urtea.

XVIII mendeko azken pasartean Iturriotzeko lursail baten mugak aipatzen dira.

...una porción de tierra castañal de cavida de ciento y diez y nueve posturas de pies de manzanos, de a quatrocientos y quarenta y un pies quadros cada postura, sita en el término llamado Yturrioz, jurisdicción del dicho lugar de Ybarra, y confinante por el Oriente, Mediodía, Poniente y parte de Setemptrión con tierras concegiles del referido lugar, y por el resto del dicho Setemptrión con tierras de la mencionada casa de Zupriti y la de Zubiaurre.⁷⁶

Ikusten dugunez, paraje hau Ibarrako kontzejuarenak diren lursailez inguratuta aurkitzen da, iparraldeko eremuaren zati batek Zupriti eta Zubiaurre etxeen lurrekin muga egiten duelarik. Hala ere, hurrengo dokumentuan agerian geratzen denez, Zubiaurre etxeak hainbat lursail ditu jabetzan, hortaz, zaila da hauen kokapena zehaztea, eta aurreko dokumentuak Zubiaurre etxearen zein ondasunei erreferentzia egiten dion jakitea.

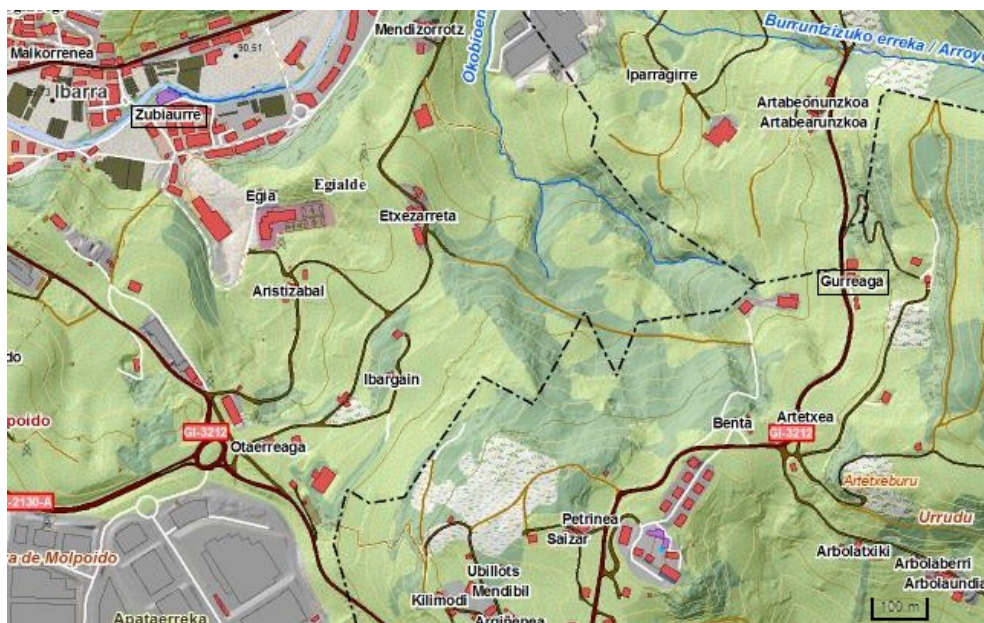
E yo, el dicho Esteban de Çubiaurre sobre la mi casa llamada Çubiaurre que e y tengo en la dicha tierra de Ybarra, junto a la casa de la Abadía, conoçida por el dicho nombre e sobre su huerta e tierras sembradías que están detrás de la dicha casa e apegantes a ella que por los otros lados lindan con la dicha casa de la Abadía e con el dicho mançanal de vos, el dicho don Sebastián. Y sobre todas las demás heredades, mançanales e castañales, prados y montes pertenecientes a la dicha cassa de Çubiaurre, que todos ellos son conocidos y de limites conocidos.⁷⁷

Hurrengo mapan Ibarrako udalerriaren lurrak agertzen dira. Eremua zabalagoa den arren, gainontzeko lursailak Uzturre mendian aurkitzen dira eta, hortaz, Iturriotz espazioren batean kokatu beharko bagenu eremu honetan egin beharko genukeela kontsideratzen dugu. Gainera hemen aurkitzen ditugu dokumentuetan agertu zaizkigun hainbat erreferentzia, hala nola, Zupriti eta Zubiaurre etxeak – hauen lurrak non kokatzen ziren zehazterik ez badugu ere-, edo Apataerreka – dokumentuetako batean Apateko lursail bat Iturriotzen aurkitzen zen beste batekin trukatzeko zela ikusi dugu-.

⁷⁶ AGG-GAO PT608: 12r. 1769 urtea.

⁷⁷ AGG-GAO PT129: 430v. 1593 urtea.

37. IRUDIA. Ibarako Zubiaurre etxea eta Leaburuko Gurreaga baserria
Goeuskadi (mapa moldatua)

3.17. Gurtia

Gurtiari dagokionean, transkribapenetan erabateko adostasuna ikusten dugun bitartean, esan beharra dago ez dela identifikazio posiblearik proposatu.

Goiko mapan ikusi dugun Gurreaga izena maiz agertzen da Gipuzkoako Artxibo Orokorrean kontserbatzen diren protokoloetan. Aipatzeko da, gainera, XVI mende bukaera eta XVII mende hasierako dokumentuetan aldaera txiki batekin topatzen dugula, Gurreagaren ordez, Gurriaga bezala azaltzen zaigularik, etxe-izen zein abizen lokatibo modura.

...la mi casa de Gurriaga e su tierra, huerta e tierras sembradías e mançanales e castanales e montes e pertenencias que son en terretorio de la dicha tierra de Leaburu, e confinan la dicha casa e tierras e mançanales a las tierras de las casas de Artabe e al exido público, e los otros bienes a las heredades de otros bezinos de la dicha tierra de Leaburu...⁷⁸

...E yo el dicho Domingo de Gurriaga menor en días, sobre la mi casa de Gurriaga e sus tierras, huerta sembradía, mançanales e castanales e pertenencias pertenezientes a la dicha casa que confinan con tierras e términos de las casas de Artabe e Aguirre y exidos públicos de Leaburu e Belaunça.⁷⁹

⁷⁸ AGG-GAO PT61: 103v. 1583 urtea

⁷⁹ AGG-GAO PT68: 13v. 1587 urtea

Honez gain, Tolosako Jabetza Erregistroan jatorri bera duten beste bi izen jasotzen dira, biek Leaburuko soroei erreferentzia egiten dietela, *Gurreako ataria* eta *Gurrealdea*⁸⁰. Datu hauekin, pentsa genezake izen hauen jatorria *Gurrea* edo *Gurria* izan litekeela, antzekotasun nabariak izanik Olazabalgo dokumentuko *Gurtiarekin*.

38. IRUDIA. Gurriaga terminoaren kokapenea Leaburun
(Iturriotzen kokapena gutxi gorabeherakoa da)
Google maps (mapa moldatua)

⁸⁰ Tolosako Jabetza Erregistroa (TJE). Tomo 490, finca 176, fol.72

4- MONASTERIOAREN LURRALDE LOGIKA

Behin toponimoen kokapen posiblea aztertu ondoren, espazio hauek mapa batean finkatzea izango da hurrengo lana, hauen artean logika-espazial bat igarri daitekeen edo elementu solteek osatzen duten frogatu aldera.

Hala ere, hainbat gauza izan behar dira kontuan. Batetik, atal honetan, monasterioaren eremuaren hedadura eta mugak ezagutze aldera, lurralde hau hainbat lerro irudikatuz definitzen saiatuko garen arren, ezin dugu ahaztu Erdi Aroko jabegoaren kontzeptua ez dela gure garaikoa: usadioek eta erabilera konkretuek sustatzen dituzte pertsona baten, kolektibo baten edo erakunde baten eskubideak. Muga-lerroak deskribatzen direnean, eskubideak noraino iristen diren esaten da, eta gauza bera egin daiteke lerroak deskribatu gabe, hainbat eremu aipatzen direnean, haien arteko konexio topografikoa ez badago ere. Deskribapena eguneroko edo sasoiko usadioetan eta lanetan ulertzen da, ez gure lursailen kontzepzioan, plano batean zehatz-mehatz zedarritu daitezkeenak⁸¹.

Baina kontzeptu hauek are konplexuagoak dira mapa batean islatu ahal izateko, ez baitugu haien usadio eta erabilera konkretuak ezagutzeko modurik. Arrazoi honegatik, eta praktikoak izateko, espazio geogragikoen arteko logika hartuko dugu oinarritzat, hauen artean egon daitezkeen muga naturalak kontutan hartuz.

Bestetik, paraje hauek egun ze ustiaketa motara zuzenduak dauden aztertuko dugu, modu honetan monasterioak espazio hauetatik atera zezakeen etekinera hurbilpen xume bat egiteko asmoarekin. Izan ere, ezin dugu ahaztu Gipuzkoako eta Bizkaiko nekazaritza eta basozaintza asko aldatu direla Erdi Arotik hona eta,

⁸¹ Elisabeth Bille, "Remarques sur les modes de spatialisation des droits et des pratiques sur les vacants en Cerdagne aux XIIe-XIVe siècles," in *Les ressources naturelles des Pyrénées du Moyen Âge à l'époque moderne. Exploitation, gestion, appropriation*, ed. Aymat Catafau (Perpignan: Presses Universitaires de Perpignan, 2005), 239-52; Alain Guerreau, "Quelques caractères spécifiques de l'espace féodal européen," in *L'État ou le Roi. Les fondements de la modernité monarchique en France (XIVe-XVIIe siècles)*, ed. Neithard Bulst, Robert Descimon, and Alain Guerreau (Paris: Maison des Sciences de l'Homme, 1996), 85-101; Michel Lauwers, "De l'incastellamento à l'inecclesiamento. Monachisme et logiques spatiales du féodalisme," in *Cluny, les moines et la société au premier âge féodal*, ed. Dominique Iogna-Prat et al. (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013), 315-38; Michel Lauwers and Laurent Ripart, "Représentation et gestion de l'espace dans l'Occident médiéval," in *Rome et l'État moderne européen*, ed. Jean-Philippe Genêt (Rome: École Française de Rome, 2007), 115-71; Luciano Lagazzi, *Segni sulla terra: determinazione dei confini e percezione dello spazio nell'alto Medioevo* (Bologna: CLUEB, 1991); Anne Mailloux, "Le territoire dans les sources médiévales : perception, culture et expérience de l'espace social. Essai de synthèse," in *Les Territoires du médiéviste*, ed. Benoît Cursente and Mireille Mousnier (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005), 223-35

hortaz, egun burutzen diren labore-lanek edo aurkitzen dugun landarediak ez duela zergatik zerikusirik izan behar XI. mendean aurki genezakeen paisaiarekin.

4.1. Monasterioaren lurraldearen zedarritzea

Olazabalgo monasterioko lurren zedarritzea modu honetan hasten da:

Illud monasterium quod dicitur Ollazabal, cum hereditate sua ut terminabit senior Garcia Acenariz et domina Gayla: des scilice superiore Garaharra, Orerurte, alius Uzturre super Lascuren.

Lehenengo pasarte honek goiko partean dauden parajeei egingo lieke erreferentzia, hau da, monasterioaren iparraldean kokatzen direnei.

La simple lectura nos hace sentir la falta de palabras. Las presuntas correlaciones quedan truncadas (*des...superiore... de alia parte inferiorem* (sic)...); las descripciones de límites no responden a un orden lógico, sino que se mencionan los lugares saltando de uno a otro de forma desordenada, lo contrario de cuanto se ve en documentos de donación similar (p. ej. La donación de la Catedral de Pamplona, y demarcación de su obispado en el 1027, en el Cartulario Magno de Comptos). (AGUD: 1968, 331-332)

M. Aguden baieztapen hau, toponimoak era desordenatu batean agertzen direla esaten duenean, Galarragaren kasuan ikus dezakegu argi eta garbi, egile honek berak adierazten duen moduan, Galarragara Adunan egongo balitz, urrutiegi geratuko litzatekeelako gainerako toponimoekiko.

Guk lan honetan bi kokapen posible proposatu ditugu, lehenengoa Lizarrako erdigunean aurkituko litzateke, bigarrena, Belauntzan. Pasarte honek monasterioaren goiko aldeari erreferentzia egiten diola onartzen badugu, Belauntzako Galarraga kontsideratzen dugu aukerarik egokiena, Lizartzakoa monasterioaren hego-ekialdean aurkitzen baita.

Galarragaren kokapen geografikoari erreparatzen badiogu, espazio hau muga natural baten ondoan kokatzen dela ohartuko gara. Galarraga baserriaren iparraldean geratzen den lursaila, 123 metroko aldea duen malda handi batek mugatzen baitu. Maldaren behealdetik Elduarain erreka igotzen da, Oria ibaira zuzenduz, hau da, Tolosara.

39. IRUDIA. Belauntzako Galarraga baserria
Google maps (mapa moldatua)

Belauntzari dagokionean aipagarria da 2009an, J.M. Perezen zuzendaritzapean, San Juan Bataiatzailearen elizan burututako indusketa arkeologikoa. Bertan aurrera eramandako lanek 1,10 x 0,70 m-ko kareharritzko harlanduxkan egindako eta kareorez lotutako bloke-aldare bat agerian utzi zuten, datatze radiokarbonikoak XI. mendearen lehen erdian kokatzen duena; ez zen honi lotuta joan beharko lukeen eraikuntza erlijiosoaren aztarnarik topatu (SARASOLA, MORAZA: 2011, 109).

Galarragaren ondoren datorren toponimoa *Orerurte/Orerarte* litzateke. Espazio hau mapa batean kokatzen lagunduko ligukeen erreferentziarik topatu ez dugun arren, gainontzeko toponimoak finkatzeak –jarraian ikusiko dugun modura-, eremu honen kokapen posiblearen ideia emango liguke, Elduarain ibaiadarrak Oria ibaiarekin bat egiten duen espazioaren inguruan.

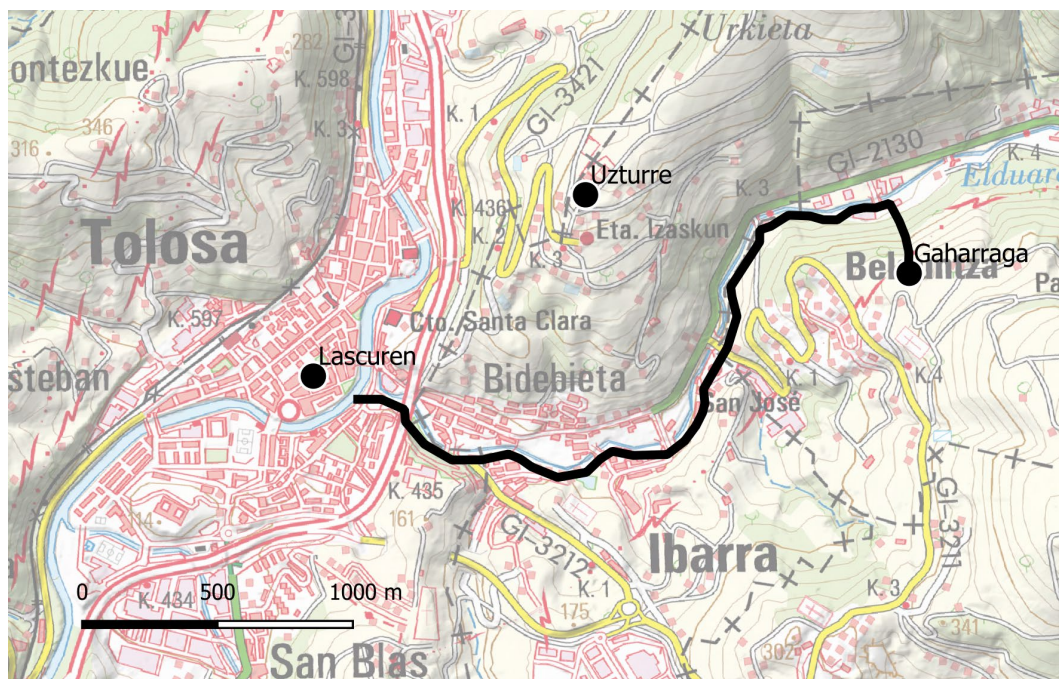
Azken espazio honetatik gertu aurkituko genuke *Lascuren*, egungo Laskoain, Tolosako Alde Zaharraren mendebaldean zabaltzen den espazioan. Hala ere, aurreko atalean aipatutako hipotesiari eutsiz, espazio hau ez litzateke monasterioaren eremuaren parte eta muga izango, erreferentzi geografiko bezala aipatuko litzateke soilik, honen gainean Uzturre aurkitzen dela adierazteko: *alius Uzturre super Lascuren*.

40. IRUDIA. San Salvatoreko dokumentuan agertzen diren hainbat toponimoren kokapen posiblea: Verasibia, Lascuren, Uzturre eta Galarriaga
Google maps (mapa moldatua)

Alius-ek, “bestetik” adieraziko luke, hau da, behin monasterioaren iparraldeko muga markatu ondoren -Galarratik *Orerurte/Orerarte-ra* joango litzatekeena-, mendiko espazio hau gehitzen zaiola, monasterioaren jabetza izanda ere honen mugetatik kanpo aurkituko litzatekeena. Uzturre mendiaren hedadurak azalduko luke mendi honen barruan eremu zehatz bat zehazteko beharra, hau *super Lascuren* formularekin lortuko litzatekeelarik, hau da, egungo Tolosaren goialdean aurkitzen den eremuari erreferentzia eginez.

Galarragatik Orerurte/Orerartera doan iparraldeko muga Elduarain ibaiak markatu zezakeela kontsideratzen dugu, Galarragaren azpitik Tolosarantz zuzentzen dena, Oria ibaira iritsi arte.

41. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren iparraldeko muga posiblea
IGN-ko mapa moldatua (mapa moldatua)

Behin goiko zatia definitua, monasterioaren beheko partea deskribatzen da.

...de alia parte inferiorem, uel de Ainarte de Areiznabar, sub de Arzagudum,
usque Verasibia, in finem mazaneto de senior Garcia Acenariz.

Pasarte hau *Ainarte de Areiznabarren* hasten da. Aipatu dugu ezinezkoa izan zaigula *Ainarte* toponimoa jasotzen duen dokumenturik zein egungo toponimiari topatzea, baina *Areiznabari* dagokionean, kokapen posible bat finkatu dugu. Leaburuko mendi eremu bati buruz ari gara, egun oraindik Aznabar izena kontserbatzen duena eta Tolosako Jabetza Erregistroan identifikatu duguna. Agiri honetan agertzen den deskribapenak bertako landarediaz hitz egiten digu, lur hauetan haritzak, garoa eta ote zuria jaiotzen direla zehaztuz. Honek mendi-ustiapeneko espazio batean pentsatzera eramaten gaitu, behean ikus dezakegun irudiak ere hipotesi hau berresten duelarik.

42. IRUDIA. Leaburuko Aznabar mendi eremua (irudiaren ezker aldean Belauntza)
Google maps (mapa moldatua)

Aipatutako agirian eremu honetan aurkitzen den lursail bat aipatzen zaigu – Aiznaar- eta, honen mugak zehazteko orduan, ekialdean Gazteluko lurrak dituela aipatzen da: *por Oriente an los terrenos del lugar de Gaztelu*.

Beheko mapan ikus dezakegun modura, Baratzerreka da Leaburu eta Gazteluko udalerrien arteko mugarri lanak egiten dituen.

43. IRUDIA. Leaburuko Aznabar terminoa Baratzerreka ibaiaren ondoan
Goeuskadi (mapa moldatua)

Berdina gerta zitekeen monasterioaren hegoaldeko mugarekin, hau da, honek ere Baratzerreka zedarri modura izatea. Beheko mapan ikus dezakegun bezala, Baratzerreka, Magdalena erreken adar bat da eta azken hau, aldi berean Araxes ibaiarena.

44. IRUDIA. Baratzerreka ibaia, Araxes ibaiaren ibaiadarra
Goeuskadi (mapa moldatua)

Modu honetan Altzoraino iritsiko ginateke, Araxesen beste ibaiadarra den Sasiain erreken bitartez.

Puntu honetan, Olazabalgo dokumentuak markatuko liguke hurrengo urratsa: *sub de Arzagudum*. Aipatu dugu toponimo hau egungo Arzadunekin identifikatu behar dugula eta hau, XV. mendeko dokumentazioan, Altzo muinoko Santa Maria parrokiari atxikita agertzen dela, ez San Salvatorekoari. Honek azalpen logiko bat izango luke *Arzagudum* –*Lascuren*etik gertatzen zen modura- erreferente geografiko modura hartzen badugu, hau da, monasterioaren muga *Arzadugumen* azpitik pasako litzatekeela kontsideratzen badugu, espazio hau monasterioko lurren jabetzatik kanpo geratuz.

45. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren hegoaldeko muga posiblea, Leaburuko Aznabar terminotik San Salbatoreraino
Geoeuskadi (mapa moldatua)

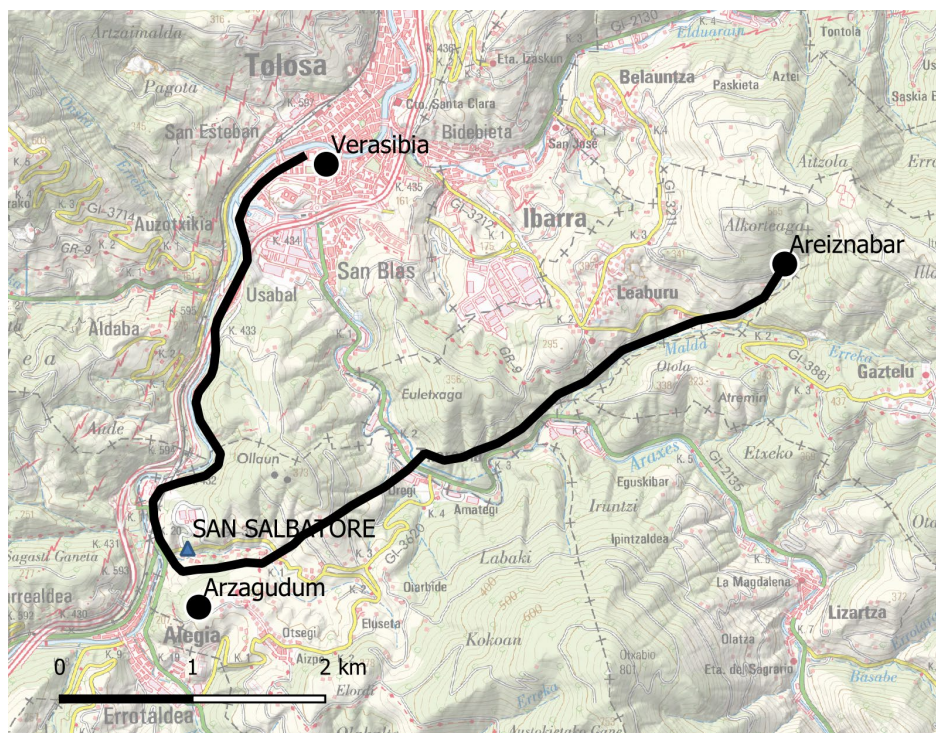
Olazabalgo dokumentua irakurtzen jarraitzen badugu, hurrengo toponimoak *Verasibiaraino* eramaten gaituela ikusiko dugu.

...usque Verasibia, in finem mazaneto de senior Garcia Acenariz

Aurreko atalean aipatu dugu nola Alegia eta Tolosako mugan dauden Berazubi baserriak baino, Tolosako izen bereko auzoa kontsideratzen dugun, kokapenari dagokionean, aukera aproposagoa. Gauzak horrela, *Arzadugumen* azpitik *Berasiviaraino* doan bide natural batekin topo egiten dugu: Oria ibaia.

Zalantza, hemen, *Verasibiari* egiten zaion erreferentzian legoke. Testuak *usque Verasibia* dio, baina zehazteke geratuko litzateke monasterioaren lurren barruan sartzen den edo soilik muga bezala aipatzen den; azken kasu honetan monasterioaren lurak *Verasibiaraino* iritsiko lirateke, baina hau barne hartu gabe.

Honi, gainera, *in finem mazaneto de senior Garcia Acenariz* esaldia gehitu beharko genioke. Honek, hala ere, auzia konpontzetik urrun are konplexuagoa egiten du. Non egongo litzakete jaun Gartzearen sagastia? Aukera bat sagastia Berasiviako lurretan bertan aurkitzea litzateke. Horrela, monasterioaren zedarritzea *Verasibiaraino* iritsiko litzateke, zehazkiago esateko, jaun Gartzeak lur hauetan duen sagastiraino, eremu hau monasterioarenak diren lurretatik ezberdinduz.

46. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren hegoaldeko mugaren jarraipena, San Salvatoretik Verasibiaraino
IGN-ko mapa (mapa moldatua)

Zentzu honetan, interesgarria deritzogu Berasiviako atalean jaso dugun dokumentu bat gogora ekartzea, Gipuzkoako Artxibo Orokorreko agirien artean Berasiviako lursailei buruz hitz egiten dutenen artean topatu dugun lehenengoa, 1640 urtekoa. Obligazio gutun honetan Berasibiako lursail bat maiztertzan ematen da 9 urtez, errenta bat ordaintzearen ordeiz, bertako sagastiak atera, horiekin egurra egin eta hauen lekuan zerealak –garia eta artatxikia- landatzearen truke, hauetatik zati bat maizterrei eman beharko dielarik. Honela dio:

... Que aya de sacar las heredades de Berasibia, que son de los susso dichos y están junto a Yurreamendi, ochocientos y cinquenta pies de mançanos y los demás que se hallaren y echos leyna los aya de poner en casssa de la dicha doña María... Y desde luego para quando sacare los dichos mançanos y cumpliere con lo que queda referido, las dichas heredades las toma y recibe en el arrendamiento para tiempo de nueve años. Con condición que por el primer año no aya de pagar cosa alguna y se le aya de descontar demás de los dichos dos reales de a ocho de renta del dicho primer año por el trabajo de sacar y hacer leyna los dichos mançanos. Con condición que en los otro años les aya de dar a los dichos don Martín y doña María catorze anegas de trigo y doçe de mijo en cada año⁸².

⁸² AGG-GAO PT226: 243 r. 1640 urtea.

Testu honek Berasibiako lur baten ustiapen aldaketa agerian uzten du, ordurate landatuta zeuden sagastiak atera eta hauen lekuan zerealak landatuz. Hortaz, lur hauek sagastiak landatzeko espazio aproposa izan zitezkeela ikusi dugu.

4.2. Aralarreko ondasunak

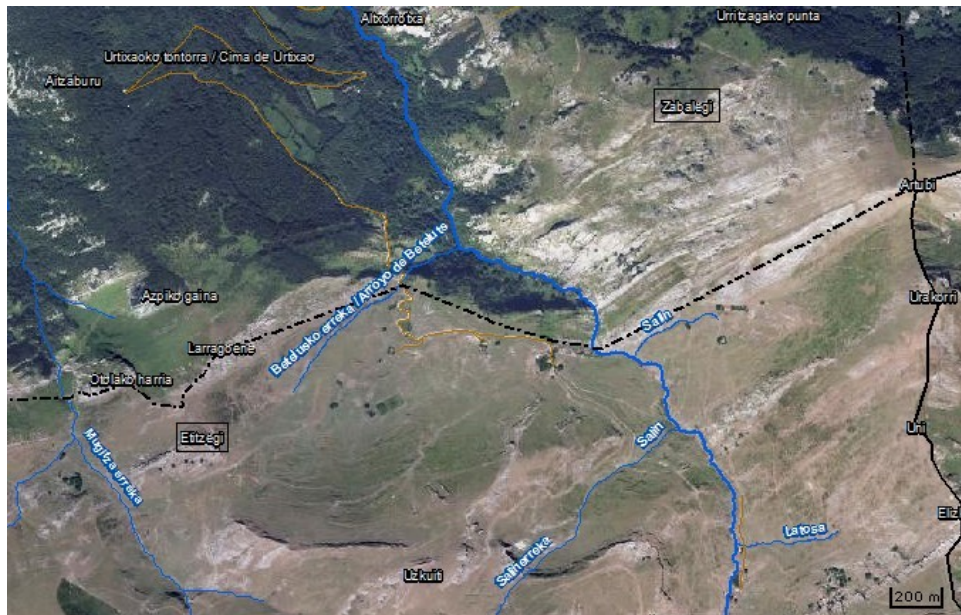
Monasterioaren lurraldearen zedarritzearen ondoren Aralarren kokatu behar dugun pasarte bat dator segidan.

Aralarre: Hezizazual, alia Hezizaray cum Arrandari Sansoiz.

Zehaztu dugu dagoeneko non aurkitzen diren esaldi honetan jasotzen diren *Hezizazual* eta *Hezizaray* toponimoak, egungo Zabalegi eta Etitzegi mendietan hain zuzen ere; baina hainbat aspektu geratu zaizkigu aztertzeke, hala nola, espazio hauen kokapena monasterioarekiko edo bertan burutu zitekeen ustiapen mota.

Beheko irudian Etitzegi eta Zabalegiren kokapena ikus dezakegu. Batetik bestera 2,3 bat kilometroko distantzia dago lerro zuenean.

47. IRUDIA. Aralar mendiko Etitzegi eta Zabalegi parajeak
Geoeuskadi (mapa moldatua)

Bi paraje hauen artetik Arritzagako ibaia igarotzen da, bide luze bat egin ondoren, Alegiatik gertu, Oria ibaiarekin bat egiten duena.

Zabalegitik San Salbatorera dagoen distantzia 8,5 km ingurukoa da lerro zuzenean.

48. IRUDIA. Aralarreko Etitzegi eta Zabalegitik San Salbatorera dagoen distantzia
Google maps (mapa moldatua)

Espazio hauek abeltzaintzari lotuak egon dira tradizionalki, ugariak direlarik paraje hauetan aurki daitezkeen borda eta saroiak. Etitzeko saroia, Etitzegiko mendixkaren eta Bizutsako saltoaren artean aurkitzen dena, Uzkuiti mendiaren iparraldean. Egun hondakinak baino ez dira kontserbatzen. 975 metroko altueran aurkitzen da (LIZARRALDE, MILLÁN: 1982, 42).

Etitzegiko saroia, izen bereko mendixka baina lehenago aurkitzen da, honen mendebaldean. Pixka bat gorago, ia muinora iristean, beste txabola batekin topo egingo dugu. 1.145 m-ko altueran aurkitzen da (*Ibid.*).

Zabalegin ere badaude hainbat txabola eta saroe. Horietako batzuk mendiaren ekialdean aurkitzen dira, 1.070 m-ko altueran (*Ibid.*, 43). Haez gain, Larrondo izeneko eremu malkartsu batean, hainbat larre aurkitzen dira, Zabalegi mendiaren iparraldean, hainbat borda ere ikus daitezkeelarik. Hemendik gertu Otaskar aurkitzen da, Inpernuko errekaaren hasieran, betiere Zabalegi mendiaren iparraldean (*Ibid.*, 178).

Honekin guztiarekin pentsa genezake XI mendean ere monasterioaren lur hauek abeltzaintzara zuzenduak egongo zirela.

Horrenbestez, Erdi Aroraino egin behar dugu atzera jarduera horren [artzaintza] aurreneko froga egiaztagarriak eskuratzeko. Hain zuzen, XI. mendearen hasieran (1025) San Juan de la Peña monasterioari egindako hainbat ondasunen dohaintza azaltzen da agirietan, eta hor kokatutako hainbat ondasun aipatzen dira ("Haralarre heziza zaval, alia hezi çaray). Ondasun horiek bat datoz gaur egungo Etitzegi azpia eta Etitzegi parajeekin. Dokumentuak ez du zehazten egiaz artzain-saroiak direnik, baina zalantza gutxi dago horren gainean (MORAZA: 2010, 53 or).

4.3. San Salvatore inguruko lursailak

Hurrengo pasarteak Altzora garamatza berriro ere, bertan aurkitzen baitira *Ugarte, Zuaznabar* eta *Ossavio*.

Mazaneto de Ugarte, Zuaznabar cum Ossavio de medio mazaneto

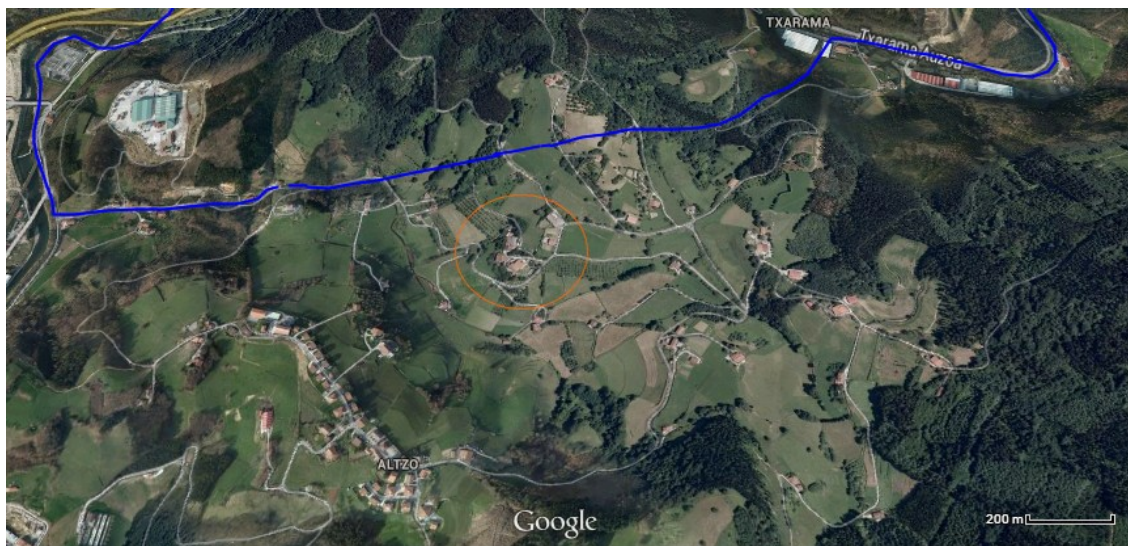
Toponimoen identifikazioari dagokion atalean ikusi dugu Ugarteren kokapena egungo Ugarbesaietsen bilatu beharko genukeela. Beheko irudiari erreparatzen badiogu, baso eremu bat dela ohartuko gara. Honi, espazio hau maldan aurkitzen dela gehitzen badiogu, bertan nekazal produktuak lantzeko eremu desegokia dela agerian geratzen da. Olazabalgo dokumentuan Ugarteko sagastiaz hitz egiten zaigu, ustiapen mota aproposagoa paraje honetan landatzeko.

49. IRUDIA. Ugarbesaiets mendi-eremua (Altzo)
Google maps (mapa moldatua)

Ikusi dugu nola egungo Zuaznabar aldea auzoak Altzoko udalerriaren eremu handi bat hartzen duen. Honetatik espazio zabal bat baso-lurrak dira, Ollagon mendiaren gehingoa eremu honetan sartzen baita. Baina XI. mendeko *Zuhaznabarrek* izan zezakeen kokapena ulertze aldera, egun Zuaznabar izena daramaten etxeek okupatzen duten eremua aztertu beharko genukeela kontsideratzen dugu,

toponimoaren kokapen originala bertan egoteko aukera handiagoak eskaintzen dituelako.

50. IRUDIA. Altzoko Zuaznabar auzoko etxeen kokapena (laranjaz)
Google maps (mapa moldatua)

Goiko irudian agerian geratzen denez, Zuaznabar etxeen inguruko eremua nekazal-lurren ustiapenera bideratua dago. Zentzu honetan azpimarratzekoa da Olazabalgo dokumentuak *Zuhaznabarrek* izan zezakeen izaerari buruz ez duela aipamenik egiten:

Mazaneto de Ugarte, Zuaznabar cum Ossavio de medio mazaneto

Argi dago Ugarte sagasti bat dela eta, interpretazio konplexua eskaintzen duen arren, badirudi Otsabioko sagasti erdi bat ere aipatzen dela. Ze ustiapen mota burutzen zen *Zuhaznabarren*? Testuak ez digu aztarnarik ematen. Labore lanak burutuko ziren dagoeneko eremu honetan XI mendean? Hala ere, kontutan izan behar dugu Olazabalgo dokumentuko pasarte honetan jasotzen den esaldia ez dela batere argia eta beste interpretazio posibleak ere zilegi direla.

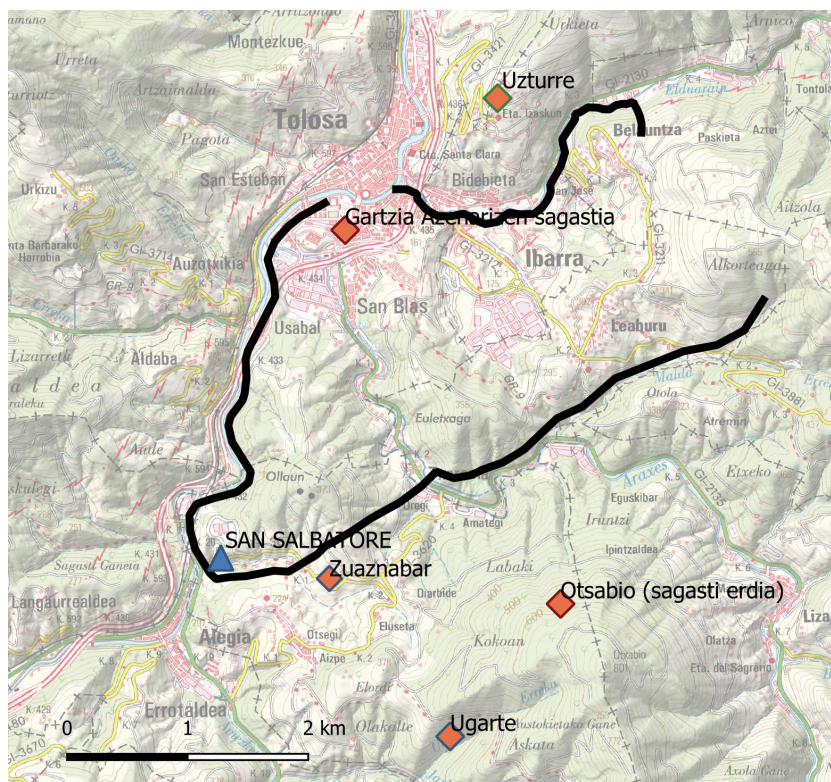
Bestetik, aipagarri da monasterioaren lurraldearen mugarekiko hurbiltasuna. Esan beharra dago proposatu dugun muga hau behin behinekoa dela, lan-hipotesi baten ondorio, eta ez dugu baztertzen etorkizuneko ikerketek zedarritze hau aldatu edo zehaztea. Hala ere, monasterioaren muga hau hegoalderago finkatzeak ez luke, gure ustez, zentzurik izango, *Zuhaznabarreko* lurak barne hartuko lituzkeelako eta, hortaz, *Zuhazanabari* egindako aipamenak ez lukeelako zentzurik izango.

Beheko irudian ikusten dugun bezala, agerikoa da nekazal-lurren eremuaren eta Otsabio mendiaren lurren arteko muga. Gauzak horrela, zentzua hartuko luke *Zuhaznabar cum Ossavio de medio mazaneto* esaldiak, Zuhaznabarreko espazio lauari, mendi eremuko sagasti baten erdia gehitzen zaiola ulertzen badugu.

51. IRUDIA. Otsabio mendiaren bista orokorra
Google maps (mapa moldatua)

Beheko mapan, aipatutako Ugarte, Zuaznabar eta Otsabioko sagasti erdiaz gain, zedarritzean zeharka aipatzen diren Uzturre eta Gartzia azenarizen sagastia gehitu ditugu ere, monasterioaren inguruko lurak bere osotasunean ulertzeko.

52. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren inguruko lurak
IGN-eko mapa (mapa moldatua)

4.4. Semeen dohaintzak

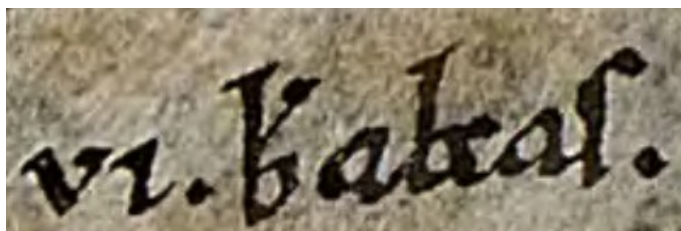
Aurreko ondasunak Azenariz senar-emazteak dohaintzan ematen baditu bere arimen salbazioa lortzeko, modu berean egingo dute hauen semeek ere, Munio eta Enekok, aztertzeraz goazen pasarte honetan. Tradizio historiografikoari begirada bat botatzen badiogu, egile guztien adostasuna lortu du semeak dagoeneko hilda daudela esaten duen teoriak eta hauen ama, andre Gailak, dela dohaintza hau haien izenean egingo duena. Hala ere, testua ez da batere argia zentzu honetan.

Senior Enneco garciaiz pro sua anima posuit partes de Munio Garziayz minore, que comparaui villa que dicitur Haya, et Helcanno, et mazanetos, bakas conparaui suo uita, tradidi dona Gailla de anime Enneco Garziayz alius mazaneto de Ezquiaga, et terra Iturrioz de Gurtia.

Aia eta Elkanori dagokionean bi herriri erreferentzia egiteko aukera proposatu dugu; *villa que dicitur Haya, et Helcanno*, esaldia hartzen badugu zaila da testuan esaten denean oinarrituz Elkanoren izaera zein izan zitekeen zehaztea, baina konplexua litzateke Haya Ethelcanno herri bakarra denaren teoria onartzea edo Llorentek aipatzen

duen “Haya de Elcano” mapa batean islatzea. Bestetik hainbat sagastiri egindako aipamena gehitzen da, baina hauek non kokatzen diren zehaztu gabe, dokumentuaren deskripzio-logika hautsiz, gainontzeko sagastiak izen batez (*mazaneto de Ugarte*, *mazaneto de Ezquiaga*...) edo jabetzaren aipamenaren bidez (*mazaneto de senior Garcia Acenariz*) zehazten baitira. Kuriosoa da, bestetik, jarraian datorren aipua, “VI bakas” bezala transkribatua izan dena, baina hainbat zalantza sorrarazi dituen.

53. IRUDIA. Liburu Gotikoan gortzen den kopian jasotzen den “VI bakas” aipua Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa, *Liburu Gotikoa*, 75v-76r.

No creemos que deba transcribirse bakas (Llorente: *sex vacas*). Aparte de que sería la única mención de ganado en el documento (limitado a indicación de territorios) existe un signo de abreviación evidente tras la *b* inicial, tanto en el Libro Gótico como en el del AHN (AGUD: 1968, 326).

Ohikoa izaten da monasterioek urrutiko ondasunak jasotzea, sarri kudeatzeko oso problematikoak izaten direnak. Hauek emalearen borondatea adierazten dute, eta baita erosketen programa bat ere, baina honi erantzuna ematetik urrun gaude oraindik.

Aia eta Elkanoren aipamena egin ondoren, Olazabalgo monasterioaren inguruan jarraitzen du deskribapenak, hemendik gertu aurkitzen baita Ezkiaga sagastia. Aurreko atalean bi kokapen posible planteatu ditugu toponimo honentzat, Lizartzaren hegoaldean aurkitzen den parajea eta Gaztelun dagoen Ezkiagaenea baserria.

Gainontzeko toponimoen kokapena aztertu ondoren, bigarren aukera iruditu zaigu aproposena, Aznabarrekiko duen kokapena oso adierazgarri iruditu baitzaigu.

Beheko mapari erreparatzen badiogu, bi espazioak, Aznabar eta Ezkiagaenea, monasterioaren muga izan zitekeela planteatu dugun Baratzerrekak banantzen dituela ohartuko gara.

54. IRUDIA . Aznabar parajea (Leaburu) eta Ezkiagaenea baserria (Gaztelu)
Goeuskadi (mapa moldatua)

Beheko irudian agerian geratzen denez, Ezkiagaenea mendi eremua da, baso eta nekazal lurrak tartekatzen direlarik. Espazio honetan kontsideratzen dugu kokatu beharko genukeela Ezkiagako sagastia.

55. IRUDIA: Ezkiagaenea baserriko (Gaztelu) mendi ingurua
Google maps (mapa moldatua)

Ondasunen deskribapenaren amaieran *Iturrioz de Gurtia* aipamena topatzen dugu. Toponimo hau besteetatik ezberdintzen da *tierra* izenaz lagunduta joateagatik, *tierra Iturrioz de Gurtia*.

Tradizionalki Aiako udalerrian aurkitzen den Iturriotz parajearekin identifikatu izan da, dokumentu honetako ondasunak transhumantzia bidearekin erlazioan jartzen duen teoria indartuz.

A pesar de la abundancia del topónimo “Iturriotz” en toda la zona vasca, y a pesar del desconocimiento que por el momento se tiene sobre la localización de “Ezquiaga” y de “Gurtia”, nos inclinamos a fijar esta tercera porción de la donación al monasterio de San Juan en la zona donde los pastores trashumantes efectúan su parada, antes de dividir los rebaños para el aprovechamiento de los pastos invernales de la franja litoral, condicionados por la bifurcación que presentan los nervios montañosos desde el Macizo de Hernio hacia el norte. La tipología de los datos que nos han inclinado a esta identificación es muy variada (BARRENA: 1989, 82-83).

Gure apustua, baina, bestelakoa izango da, aurretik ikusi dugun modura Gipuzkoako Artxibo Orokorreko hainbat agiriren azterketak Olazabalgo monasteriotik gertuago aurkitzen den Iturriotz izeneko eremu bat identifikatzea ahalbidetu baitu eta, are garrantzitsuagoa dena, espazio honetatik gertu *Gurria* izeneko paraje baten existentzia planteatzea posible egin du.

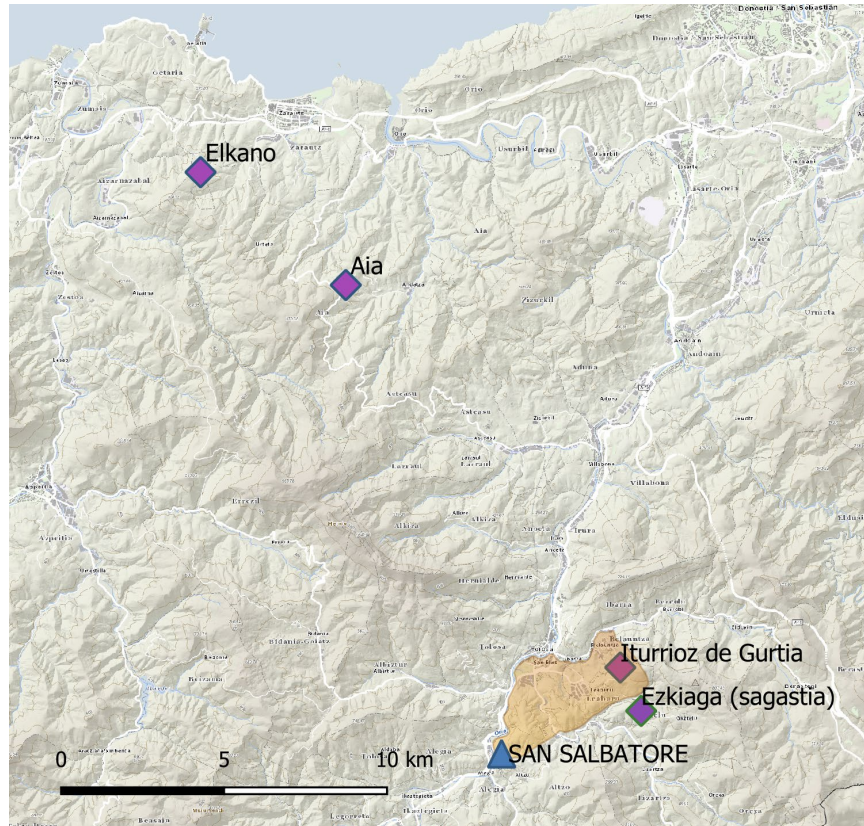
Iturrioz de Gurria bezala ezagutu zitekeen paraje hau Galarraga eta Aznabarren artean kokatuko litzateke, hau da, monasterioaren zedarritzearen goiko eta beheko parteak hasten diren lekuen artean. Espazio honetan hutsune bat legoke, monasterioaren mugak ez liratekeelarik erabat finkatuta gertatuko, baina *Iturrioz de Gurria* bertan kokatzeak arazoa konpon lezake.

56. IRUDIA. "Iturrioz de Gurtia"-ren kokapen-proposamena
Google maps (mapa moldatua)

Hala ere, esan beharra dago zaila dela honen kokapen zehatza non finkatu beharko genukeen zehaztea eta, batez ere, zein hedadura izango lukeen jakitea. *Tierra* terminoak zein errealitate ezkututzen duen ere erantzuteke geratuko litzateke.

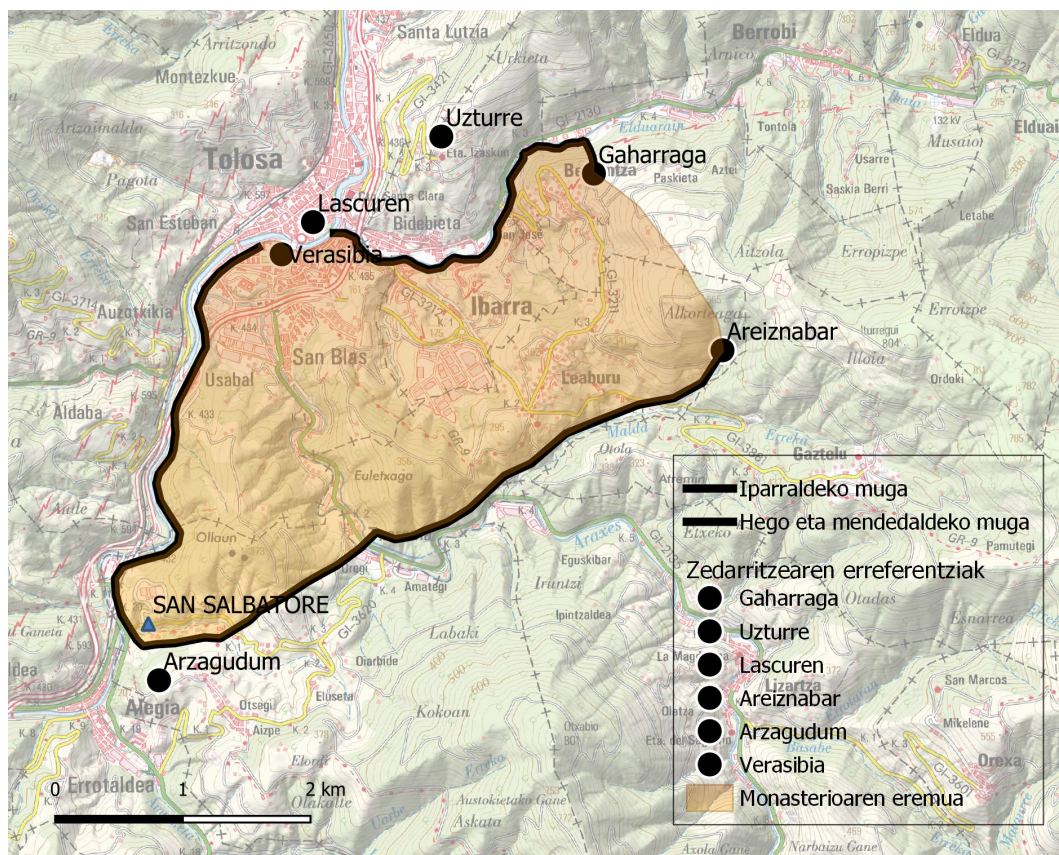

57. IRUDIA. Semeek dohaintzan emandako lurak
IGN-ko mapa (mapa moldatua)

4.5. Monasterioaren lurraldea eta inguruko ondasunak

Aztertu ditugu toponimo bakoitzak eskaintzen dituen kokapen posibleak eta hauen artean monasterioaren lurralde-logikaren barruan hoberen txertatzen direnak aukeratu ditugu.

Monasterioaren eremuaren zedarritzeari dagokionean, goiko -iparraldeko- eta beheko -hego eta mendebaldeko- muga zehazteak ondoren ikusi dezakegun espazio definitu du.

58. IRUDIA. San Salvatore dokumentuko toponimoen kokapen-proposamena eta monasterioaren zedarritze posiblea

Aipatzekoa da dokumentuak jasotzen dituen toponimo kopuru handiaren aurrean, gutxi batzuk baina ez direla monasterioaren muga definitzeko erabiltzen. Hauen artean *Galarraga* eta *Orerurte* –hau ezin izan dugu mapan kokatu– dira monasterioaren iparraldeko muga definitzen dutenak; eta *Ainarte de Areiznabar*, *Arzagudum* eta *Verasibia* monasterioaren hegoaldeko eta mendebaldeko mugak zedarritzen dituztenak. Azken hauen artean esan beharra dago *Arzadugum* ez dela monasterioaren parte, erreferentzi geografiko bezala soilik erabiltzen dela, antzekoa gertatuko litzakeelarik seguruenik *Verasibiarekin*, kokapen hau aipatzen

baita beheko mugaren azken puntu bezala, baina ez da zehazten hau ere barne hartzen duen ala kanpoan geratzen den.

Deigarria da, bestetik, monasterioaren goialde eta behealdeko mugak ez direla erabat ixten. Alde batetik *Verasibi*ko espazioa geratuko litzateke ondo definitu gabe, baina litekeena da dokumentuan aipatzen den jaun Azenarizen sagastia izatea zedarri hau finkatzen lagunduko lukeen erreferentzia. Antzekoa gertatuko litzateke *Gaharraga* eta *Ainarte de Areiznabarren* artean geratzen den espazioarekin, kasu honetan badirudi Eneko Gartziaren lursail bat izango zela eremu honetan mugarri lanak egingo zituen, *Iturrioz de Gurria*.

59. IRUDIA. Gartzia Azenarizen sagastiak eta Iturrioz de Gurtiako lursailak osatzen duten eremuaren zedarritzea
IGN-ko mapa (mapa moldatua)

Gainontzeko ondasunen artean beste hiru sagasti aipatzen dira, *Ugarte*, *Ossavio* – sagasti erdia- eta *Ezkiaga*. Hiru kasuetan egun baso-lurrak direla ikusi dugu, toki aproposak izan zitezkeelarik bertan sagastiak landatzeko. *Zuhaznabar*, aldiz, nekazal ustiapenerako egokiagoa izan liteke.

Uzturreko eremua abeltzaintzari zuzendua zegoela pentsa genezake. Honi Aralarreko saroeak gehitu beharko genizkioke, urtaroaren arabera animaliak mendi batera ala bestera eramanez. Honen harira, aipagarria da J.R. Díaz de

Durana eta J.A. Fernández de Larreak Behe Erdi Aroko Gipuzkoako abeltzaintzaren inguruan argitaratutako lana.

...el caso guipuzcoano, ejemplo representativo de las áreas de influencia cantábrica, que se caracteriza por una ganadería no trashumante, trasterminante, apoyada en movimientos de corto radio entre los seles veraniegos e invernizos, dentro del propio valle o de sus inmediaciones (DÍAS DE DURANA, FERNÁNDEZ DE LARREA: 2002, 43).

Honez gain, egile hauek, garaiko dokumentazioan oinarrituz, abeltzaintzaren oinarritzko animaliak behiak izango liratekeela kontsideratzen dute, ardiaren presentzia arraroagoa izanik.

El ganado era fundamentalmente vacuno: las referencias documentales son abrumadoras a su favor. Son abundantísimas las menciones documentales a los robos de ganado vacuno en la frontera navarro-guipuzcoana desde el siglo XIII (*Ibid.* 45 or).

Zentzuzkoa litzateke pentsatzea bi mende lehenago ere behi-azienda izatea abeltzaintzaren oinarri.

Hala ere, beti gogoratu behar da askotan lur baten gainean zenbait erabiltzaileren eskubideak elkarri gainjartzen zaizkiola. Hau da, Osabioraino iristeak, adibidez, ez du esan nahi mendiko parte batean Olazabalek soilik dituela eskubideak, baizik eta han eskubideak dituela, baina agian ez berak bakarrik. Agian Olazabalek artaldeak (edo behitaldeak) eraman ditzake, baina ingurukoek eskubidea dute egur hila eta gaztainak hartzeko, edo egurra mozteko, edo denek eraman dezakete ganadua baina batzuek ilundu baino lehen batu behar dute eta beste batzuek sarioak izan ditzakete, edo batzuek luberriak egin ditzakete eta beste batzuek ez. Milaka errealitate ekonomiko egon daitezke mugaketa baten azpian.

Hori bai, hemen horrez gain beste osagai bat badagoela pentsatu behar dugu: Olazabalen mugek badute izaera “sakratua”⁸³ ere bai, Kristorenak (San Salvatore dan lehen adbokazioa) eta santuenak baitira. Eta hori gutxi balitz, monasterioaren kudeatzaileak jende garrantzitsuak dira, lagun interesgarriak eta etsai arriskutsuak. Bada beraz eragile bat lurralde mailan gainerako nekazariak edo herriak baino zerbait gehiago daukana.

⁸³ cf. Didier Méhu, *Paix et communautés autour de l'abbaye de Cluny (X^e-XVe siècle)* (Lyon : Presses Universitaires de Lyon, 2010)

Azkenik, Olazabalgo dokumentuan herriei egiten zaizkien erreferentziak dira aipagarri. Segurua den bakarra Aiakoa da, baina aipatu dugu Elkanok ere habitat izaera izan zezakeela. Bestetik, zeharka agertzen diren *Arzagudum* eta *Lascuren* ekarri behar ditugu gogora, erreferentzia geografiko bezala soilik aipatzen direnak, monasterioaren parte izan gabe. Egun Altzo eta Tolosako herriak aurkitzen ditugu espazio hauetan baina zaila da, beste aztarnarik ezean, XI. mendean dagoeneko existitzen zirela frogatzea.

5. ALTZOKO OLAZABAL LEINUA ETA SAN SALVATORE PARROKIAREN PATRONATUA

5.1. Altzoko errotak

Altzoko Olazabal leinuaren inguruan dugun lehenengo erreferentzia 1417koa da, 1620 kopia batean kontserbatzen den arren⁸⁴. Dokumentu honetan, *Arzagudum* toponimoaren atalean adierazi dugun modura, Altzoko familia nagusiak agertzen dira bi taldetan banatuak, haietako bakoitzari dagokion parrokiaren arabera (Santa Maria edo San Salvatore). Auziaren hirugarren parteak Olazabal etxeak jaunak osatuko luke, Joan Fernandez de Olazabalek hain zuzen ere. Aipagarria da, bestetik, udalerriko bi eremuak ezberdintzeko ez direla oraindik Altzo muino eta Altzo azpi terminoak erabiltzen, parrokiak direla momentu honetan erreferentzia. Honez gain testuko pasarte batean *los dichos lugares Alço e Olaçabal* aipatzen da.

Testuan, Olazabalgo jaunak, alde batetik, eta Altzoko bi parrokiak biztanleak, bestetik, sinatutako akordio bat jasotzen da. Honen arabera, Joan Fernandez de Olazabalek errota bat eraiki zuen bere etxearen aurrean; Altzoko biztanleak errota hori baliatu nahi zuten ehotzeko, Altzon ez baitzegoen beste errotarik. Trukean Altzoko biztaleek beren ale guztia Olazabalgo errotan ehotuko zutela adostu zuten, jarduera honek sortuko zituen errentak erdibana partekatuz Olazabalgo jaunaren eta erroterra ehotzera joaten ziren biztanleen artean.

Akordioa adostu eta 43 urte beranduago, 1460an, auzi berri bat jasotzen da erroten inguruan⁸⁵. Bigarren itun hau 1506ko kopia baten bidez jaso dugu. Aldi honetan, Olazabalgo etxearen ordezkari bezala Ochoa Fernandez de Olazabal aurkituko dugu, aurreko dokumentuko jaunaren, Joan Fernandez de Olazabalen, semea. Biztanleei dagokienean, Olazabalgo San Salvatore eta Altzoko Santa Maria kolazio eta elizateko biztanle modura aurkezten dute euren burua:

...bezinos y moradores y abitantes que somos de las colaciones e anteyglessias de San Salvador de Olaçaval y Santa María de Alço, bezindades que son de la villa// de Tolossa.

⁸⁴ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10: 3r-3v. (eranskineko 5. dokumentua).

⁸⁵ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10. 21r-35v. (eranskineko 6. dokumentua).

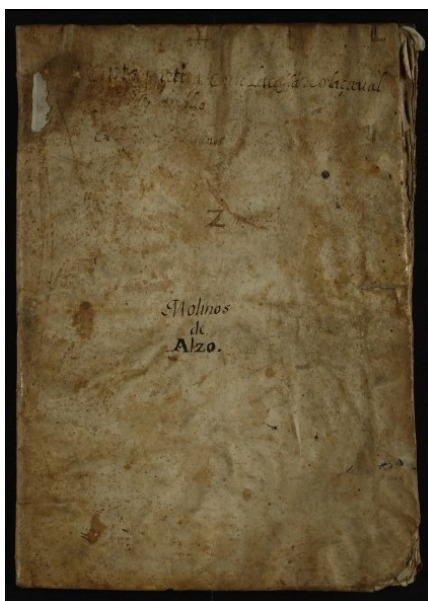

Dokumentu beraren beste pasarte batean *vnibersidades de Alço y de Olaçabal* aipatzen da.

Lehenengo akordioan finkatzen ziren baldintzen artean, Olazabalgo jaunak, egoerak hala eskatuz gero, errota gehiago eraikitzeke konpromezua hartzen du. Bigarren dokumentuan aipatzen denez, Altzoko biztanleriak gora egin zuen eta hasierako errota ez zen nahikoa jendearen eskariari erantzuteko. Gauzak horrela, Ochoa Fernández de Olazabalek bigarren errota bat eraiki zuen, Amaosina ibaian. Biztanleak, baina, kexu ziren, bertara ehotzera joateak gastu eta neke asko suposatzen zuelako eta, honez gain, Olazabalgo jauna hainbat auzitan sartuta ibili zelako errota honen kontura, Alegiko kontzeju eta jaunekin zein beste hainbat pertsonekin.

Honekin guztiarekin, Altzoko biztanleek Olazabalgo eremuan bigarren errota bat eraikitzea eskatzen dute, modu horretan haien produktuak ehotzea erraztuz. Olazabalgo jaunak eskariari erantzutea agintzen du.

Aipatutako bi agiriak (1417 eta 1460ko akordioak jasotzen dituztenak) *Molinos de Alzo* izenburutzat daraman liburu batean jasotzen dira.

60. IRUDIA. “Molinos de Alzo” izenburua daraman liburua, Altzoko patronaturen inguruko XV eta XVI mendeko dokumentuak gordetzen dituena
Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA. Relaciones con la Iglesia. 44.10)

Liburu honek hirugarren dokumentu bat ere gordetzen du, 1547koa⁸⁶. Bertan Joan Ochoa de Olaçabal-ek, San Salvatoreko patroik bakar bezala aurkeztua, bere anaia,

⁸⁶ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.10. 56r-56v (eranskineko 10. dokumentua).

Joan de Olaçabal, proposatzen du hutsik geratutako bikario postua betetzeko. Momentu honetarako, hortaz, Olazabal leinuak San Salvatore parrokiaren patronatuaren gaineko eskubidea duela agerian geratzen da, baina, ze momentutan egin ziren honen jabe?

5.2. Olazabalgo patronatua

Auzi honen inguruan kontserbatzen dugun dokumentu zaharrena 1466koa da⁸⁷. Zabala etxeko artxiboan aurkitzen da, jarraian ikusiko ditugun beste hainbat dokumenturekin zein hemen jasotzen ez ditugun beste hainbatekin batera, San Salvatore parrokiaren patronatuaren inguruko agiriak biltzen dituen dokumentu-sorta batean. Liburuaren azalean hurrengo azalpena irakur daiteke: *tratan del patronato de Alzo, y de las obligaciones del rector y del beneficiado*.

1466koa liburu honetako lehenengo dokumentua ez den arren, bertan jasotzen direnen artean zaharrena da. Dokumentu sorta 1498 agiri batekin hasten da, bertan Juan Ochoa de Olazavalek bere semea den Oger de Olazaval izendatzen du San Salvatore elizako errektore, azken honek, Pascoal de Arramele defuntuaren lekua bete dezan. Izendapena San Salvatore parrokian burutu zen, Altzoko eliztarren aurrean. Dokumentuan ukaezina dirudi Olazabaldarren eskubidea elizaren patronatuari dagokionean:

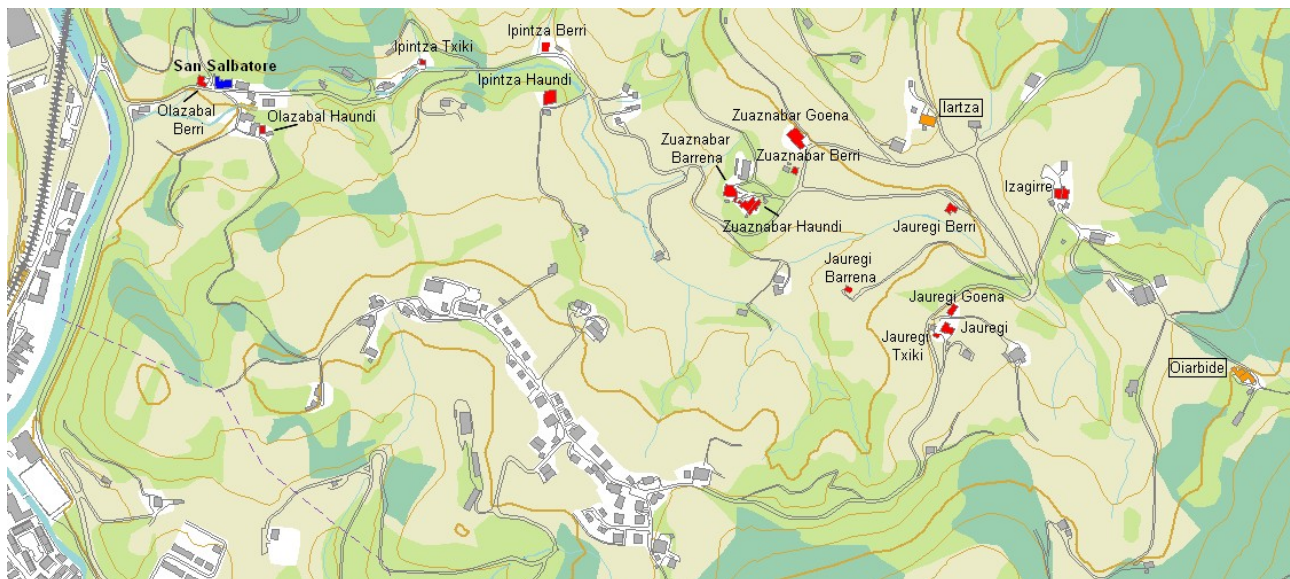
Et que al dicho Joan Ochoa, como vnico patrón et presentador de ella, competía et pertenecía la nombración et presentación del dicho rector futuro, subcesor del dicho don Pasqual, at así mismo competía et pertenecía al dicho Juan Ochoa, et a sus herederos et subcesores.

Olazabaldarren estatus hau, baina, urte batzuk lehenago zalantzan jarria izan zen hainbat Altzotarren aldetik.

Bertan biltzen diren eliztarren abizenei erreparatzen badiugu Altzoko zortzi etxe identifika daitezkeela ohartuko gara: Yzaguirre, Yarza, Jauregui, Jauregui Goyena, Jauregui Barrera, Zuaznabar, Oyarbide eta Ypentza. Gorago ikusi dugun modura, 1417an erroten inguruan sinatzen den akordioan etxe hauetako gehienak aipatzen ziren dagoeneko. Bi etxe gehituko dizkiogu 1417ko datuekin osatuta geneukan mapari: Yarza eta Oyarbide. Nagera etxea ez dugu identifikatu.

⁸⁷ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11 (eranskineko 7. dokumentua).

61. IRUDIA. Olazabalgo patronatuaren inguruko XV mendeko dokumentuetan agertzen diren eliztarren etxeak

B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Mapan agerian geratzen denez, aipatutako eliztarren zerrenda eta, ondorioz, hauen etxeak, Olazabalgo eremuan aurkitzen dira. Hala esaten da testuan bertan:

Estando ajuntados a su junta e concejo, a voz de vecindat, et universidat, et vecinos de la dicha Olazabal, et de la dicha tierra de la dicha Alzo.

Pasarte honetako daturik garrantzitsuena, aldiz, eliztar hauen inguruan egindako aipamenean dator:

...vecinos de la dicha vecindad de Olazabal et Alzo, parrochianos otrosí de la dicha yglesia de señor San Salvador, patronos que por tiempo se quisieron decir et digeron de la dicha yglesia.

Ikusten dugunez, San Salvatore parrokiaren patronatuaren inguruko auzian, dokumentuan esaten denaren arabera, Olazabal eremuko leinu garrantzitsu guztiek parte hartu zuten, eliztar hauek ere patronatua bere egin nahi izan baitzuten. Datu hau beste agiriren batekin osatu beharko litzake zehazki jakin ahal izateko zeintzuk izan ziren haien burua San Salvatoreko patronu izendatu nahi izan zutenak, baina honek erakusten du gai honen inguruan desadostasunak egon zirela eta, jarraian ikusiko dugun modura, Olazabal leinuaren nagusitasuna San Salvatoreko parrokiaren gainean ez zela XV. menderarte finkatu.

Aurreko aipamenaren ondoren, eliztarrek onartzen dute jakin badakitela afera Zaragozako artzapezpikuaren kontsistorio metropolitikora eramana izan zela, eta oraindik itxi gabea izanik, berriro ere auziari ekin zitzaiola:

...seyendo el dicho pleito reasumpto por los dichos universidad, vecindad et vecinos et parroquianos, especialmente por los que se usó por sus nombres son nombrados, et cada uno de ellos pretendiendo et diciendo ser patronos de la dicha parroquial yglesia, e de la otra parte, los dichos Ochoa de Olazabal et don Pascoal de Arramele, apelantes, todos vecinos de la villa de Tolosa.

Baina, jarraian, eliztarrek beren eskaeran atzera egiten dute:

...et por quanto digieron los sobredichos, como concejo et vecindat et vecinos, especialmente los suso nombrados por sus nombres et cada uno de ellos, que ellos, havido deliberado consejo con letrados, havían seído informados de cierta et verdadera ynformación que ellos non havían, nin les pertenesecía derecho alguno al dicho *yus* patronago, et que injusta et non devidamente litigarán el dicho pleito en el // dicho consistorio...

Ez da zehazten zein den iritzia aldatzera eramán zituen informazio hori, *havido deliberado consejo con letrados, havían seído informados de cierta et verdadera ynformación que ellos non havían*. Aurreko dokumentu batean ikusi dugunez, sei urte lehenago, 1460an, erroten inguruko bigarren akordio bat sinatzen dute Altzoko biztaneleek Olazabalgo jaunarekin, Amaosina ibaian zegoen errota lekuz aldatzeko eskatuz. Izan liteke eskaria onartzeko baldintza bat patronatua eskuratzeko auzian atzera egitea?

Bestetik, auzi honetan ez da Olazabalgo dokumentuaren aipamen zehatzik egiten, baina dokumentuan beran, AHN-ko kopiaren atzealdean, *donatio molendini de Ollazabal* agertzen da agiriaren azalpen modura. XIII-XIV mendeetan kopiatua izan zen dokumentu hau erabilia izan ote zen mende inguru beranduago erroten inguruko jabetza finkatzeko? Edo bestela, XV mende aurretik egon al zen erroten inguruko beste liskarrik?

Hortaz, irizi aldaketaren arrazoia zein izan zen zehaztea zaila den arren, argi geratzen dena da momentu horretatik aurrera aho batez onartuko dutela eliztarrek Ochoa de Olazabal dela San Salvatore parrokiako patroia bakarra, eta berak soilik izango duela eliza honetako karguak izendatzeko eskumena.

...seyendo único, solo et verdadero patrón de la dicha yglesia el dicho Ochoa por sí et por sus antecesores.

Urte bat beranduago, 1467an, Altzoko *Ollagudum* (egungo Ollagon) izeneko eremuan bildu ziren, aurreko auzian finkatutakoa berresteko asmoarekin.

...seyendo y presentes don Martín de Zuaznabar, clérigo preste de missa et Miguel de Estanga, capero, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza, parroquianos de la yglesia parroquial de San Salvador de Olazabal, que es en la dicha tierra de Alzo, patronos que por tiempo se quisieron decir et digieron al la dicha yglesia de San Salvador, de la una parte.

Kasu honetan badirudi Joan López de Legarrari eta Martin de Ypenzari egozten zaiela San Salvatoreko parrokiaren kargua bere egin nahi izatea, baina honek ez du esan nahi beraiek izan zirenik bakarrak. Ochoa de Olazabal eta Pascoal de Arramele ere bilkura honetan aurkitzen ziren.

Agirian, 1466ko dokumentuan aipatutako auzia azaltzen da berriro ere, dokumentu horretan agertzen zen edukia berriro ere jasoz. Nabaria da, hortaz, dokumentu publiko honen helburua, aurreko dokumentuan Olazabalgo eliztarrek esandakoa berrestea dela.

...don Martín de Zuaznabar , et Miguel de Estanga, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza, parroquianos de la dicha yglesia de San Salvador de Olazabal, digieron han corroboración et firmeza del reconociemiento del *yus patronago* de la dicha yglesia de San Salvador, por ellos, et por cada uno de ellos es fecho, conociendo et confesando ser único et verdadero patrón de la dicha yglesia el dicho Ochoa de Olazabal, por sí et por sus antecesores, et le pertenesce el derecho de presentar rector cada que la dicha yglesia vacare...

Momentu honetatik aurrera Olazabaldarrak San Salvatore parrokiaren patroik bakar bezala agertuko dira dokumentazioan, 1569ko agiri honetan ikusten dugun modura:

...Es a saber yo el dicho Joan Ochoa // de Olaçaval la dicha mi casa y solar de Olaçaval con su patronazgo, juro y rentas y molinos y caserías a la dicha casa principal pertenecientes en qualquier manera.⁸⁸

Parrokia honen patronatuaren inguruko auzia XIX mendean agertuko da berriro ere agiritan. 1806 urtean erretore etxearen inguruko lanak direla eta patronatuaren eskubidea zeini dagokion zehazten da dokumentu batean⁸⁹. Agiriaren egilea zein den aipatzen ez den arren, badakigu mezuaren hartzaileak San Salvatoreko eliztarrak direla. Hauei patronatua zeini dagokion gogorarazten zaie:

⁸⁸ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Administración del Patrimonio. 44.3. 294r-294v. 1569 urtea.

⁸⁹ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11 (eranskineko 11. dokumentua).

Estoi persuadido que la citación fue en nombre de los patronos de esa yglesia, y hallándome bien asegurado que, a lo menos, desde el año 1445, son los únicos, solos, y verdaderos patronos de esa yglesia, los dueños y posehedores de la casa de Olazabal...

Pasartean esaten denez, patronatua 1445 urtean edo lehenago finkatua izan zen. Guk ez dugu urte hortako dokumenturik topatu, goian adierazi dugunez patronatuaren inguruko auziari dagokionean aurkitu dugun dokumenturik zaharrena 1466 urtekoa da. Hortaz, ezin dugu ondorioztatu agiri honetan aipatzen den data okerra den ala 1445 dokumentua ez den gure eskuetaraino iritsi.

Aipagarri da, bestetik, patronatua Olazabal etxearen jabeari dagokiola zehazten dela, ez Olazabal leinuari; izan ere, momentu honetarako Villafuertes-eko kondea da Olazabal etxearen jabe. Pentsa genezake, leinu aldaketak hainbat eliztarrengan patronatua eskuratzeko nahia sor lezakeela eta arrisku honek bultzatuta gogorarazten zaiela eliztarrei zeini dagokion parrokiaren gaineko eskubidea. Honen kontra egingo lukeenak jasoko lukeen zigorra ere zehazten da agirian.

Confío que Vuestras Señorías procederán con este conocimiento y no darán lugar a la acción que en virtud de instrumento público otorgado por todos los vecinos y parroquianos de esa yglesia el año 1508, ante Sebastián de Ysasa, número de Alegría, me compete para pedir 200 doblas de oro para cada uno, y cada vez que a los dueños de Olazabal contradigan [vecinos] sobre el patronato y administración de esa yglesia.

Aipatutako leinu aldaketa nabariagoa suertatzen da 1820ko hurrengo dokumentuan, errektore aldaketa finkatzeko helburuarekin idatzia⁹⁰:

... don Manuel José de Zavala Ydiacaiz Alzolaras y Aramburu, Conde de Villafuertes, dueño de la casa y solar de Olazaval, y como tal patrono único y presentador de la yglesia parroquial de San Salvador de Alzo-abajo...

⁹⁰ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11. (eranskineko 12. dokumentua).

5.3. XII-XIII mendeetako Olazabal: toponimoa ala leinuaren adierazle?

San Salvatore parrokiari erreferentzia egiten zaionean Olazabal izenarekin batera aipatu ohi da. Hala ere, hasierako atalean ikusi dugunez, monasterio honi erreferentzia egiten dioten XI. mendeko lau agirien artean, dohaintzarenean soilik agertzen da *Ollazabal* aipua –*monasterium quod dicitur Ollazabal*–, besteetan *Sancti Salvatoris de Ippuzca* bezala izendatzen da.

Gauzak horrela, ze errealitate ezkutatuko litzateke Olazabal terminoaren atzean? Aurretik aztertu ditugun XV. mendeko dokumentuetan ikusi ahal izan dugunez, Altzo muino eta Altzo azpi izendapenak ez ziren garai hartan oraindik erabiltzen. Honen lekuan: *los dichos lugares Alço e Olaçabal* (1417), *vnibersidades de Alço y de Olaçabal* (1417), *vecinos de la dicha Olazabal* (1466), *vecinos de la dicha vecindad de Olazabal et Alzo* (1466)... Ikusten dugunez, Olazabal terminoak leku bati egiten dio erreferentzia, mugak zehaztea ezinekoa zaigun eremu bati.

Zentzu honetan aztarnaren bat eman diezagukeen XIX. mendeko agiri bat kontserbatzen dugu:

El día 20 de mayo de 1814, se entregaron para aserrar a José de Muñoa, vecino de Alegría los árboles que se hallan cortados en el monte de Olazaval, y se pagará por cada estado lo que regularé Ugartemendia padre.

...

El día 3 de abril de 1815, ajuste cuenta con el mismo Muñoa del segundo aserreo y jornales ocupados en el arreglo de la tabla. Y se pagó en cuenta total con 1.398 reales y 29 maravedís. Y quedó para hacerle la cuenta de lo que ha trabajado para la huerta. Y firmé a 4 de abril del espresado año de 1814.

La porción inmediata al río se condujo a Borda.

La porción de arriba, junto a la yglesia.

La última, en la heredad de Olazaval Aundia.

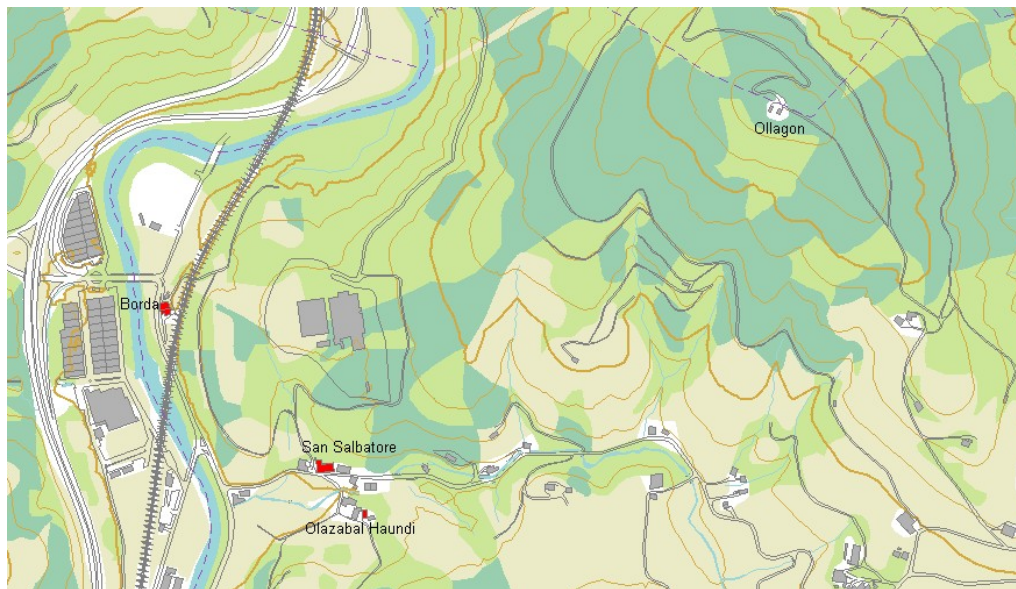
Son , en todo, 393 errados y 29 pies⁹¹

Honen bitartez Olazabal izeneko mendi baten inguruko aipamena jasotzen dugu eta baita hiru erreferentzia ere espazio hau mapa batean kokatu ahal izateko: Borda (ibaitik gertu), eliza eta Olazabal Haundiren lurrak.

⁹¹ Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Archivo de la Casa de Zavala. Zavala. Transmisión de bienes. 82.23, 8r. 1814-1815 urteak.

Ondoko mapan ikusten dugunez, badago Borda izeneko eraikuntza bat Altzon, Alegirekin muga egiten duen eremuan, eta, testuan esaten den modura, ibaiaren ondoan aurkitzen da. Olazabal Haundi etxearen kokapenak ez du arazorik planteatzen. Bi puntu hauek erreferentzia bezala hartuta, pentsa genezake dokumentuan aipatzen den eliza San Salvatore parrokia dela.

62. IRUDIA. San Salvatore eliza, Olazabal Haundi etxea eta Borda izeneko eraikuntza B5map.Gipuzkoako Datu Espazialen Azpiegitura (mapa moldatua)

Dokumentuan, ibaitik gertu zegoen egurra Bordara eraman zela esaten da, eta gaineko partean zegoena, elizara. Hirugarren zatia non zegoen zehazteko ez da daturik ematen, baina aurreko bi aipamenekin pentsa genezake, parrokiaren zein Bordaren gainaldean geratzen den eremuari deitzen zaiola Olazabal, Ollagon mendiaren magalean.

Hala ere, agiria XIX mendekoa izanik, zaila da finkatzea ze momentutik aurrera deitzen zaion espazio honi Olazabal, baina zentzuzkoa litzateke pentsatzea XII-XIII mendeko kopian San Salvador de Olazabal esaten denean, Olazabalek espazio geografiko bati erreferentzia egiten diola. XV menderarte Olazabal leinuaren nagusitasuna parrokiarekiko finkatua ez egoteak, hipotesi hau indartuko luke.

F. Guevara Ezquiagak (1949) indentifikatu zuen dagoeneko Olazabal terminoa eremu honekin, eta honez, gain, XI. mendeko monasterioa leku honetan kokatzen zela kontsideratzen zuen:

Este Monasterio de San Salvador estaba situado, al pie y al poniente, de la colina llamada Ollaon, centro del valle de Tolosa y no lejos de la actual Parroquia de Alzo, de abajo, o de Ollazabal, en el lugar donde se halla una cantera actualmente en explotación: su solar ha desaparecido y sólo se conservan la pila, el pórtico, las puertas y ventanas, repartidas entre las dos Parroquias y caserías de los dos pueblos de Alzo. (GUEVARA: 1949, 90)

63. IRUDIA. Olazabalgo parajea aurkitzen den harrobia.
Google maps (mapa moldatua)

Egile hau ez da XI. mendeko monasterioak beste kokapen bat zuela uste duen bakarra, Llorentek berak ere antzeko zerbait aditzera ematen baitu, dokumentuaren transkribapenaren ondoren gehitzen dituen oharretan:

La iglesia que se trata es san Salvador de Olazabal en la ribera oriental del río Oria, cerca de Alegría de Guipúzcoa. La parroquia de Alzo se titulaba san Salvador, acaso por traslación de la antigua de Olazabal. (LLORENTE: 1807, 353)

Egungo toponimoan ez da Olazabal terminoa kontserbatzen, baina bai Olazabalburu, kasu honetan San Salvatore parrokiaren hegoaldean:

64. IRUDIA. Olazabalburu terminoa (Altzo)
Geoeuskadi. Altzoko udal mapa toponimikoa (2009)

F. Guevara urrunago doa eta, Olazabal, aipatutako eremua baina askoz zabalagoa izan zitekeela kontsideratzen du:

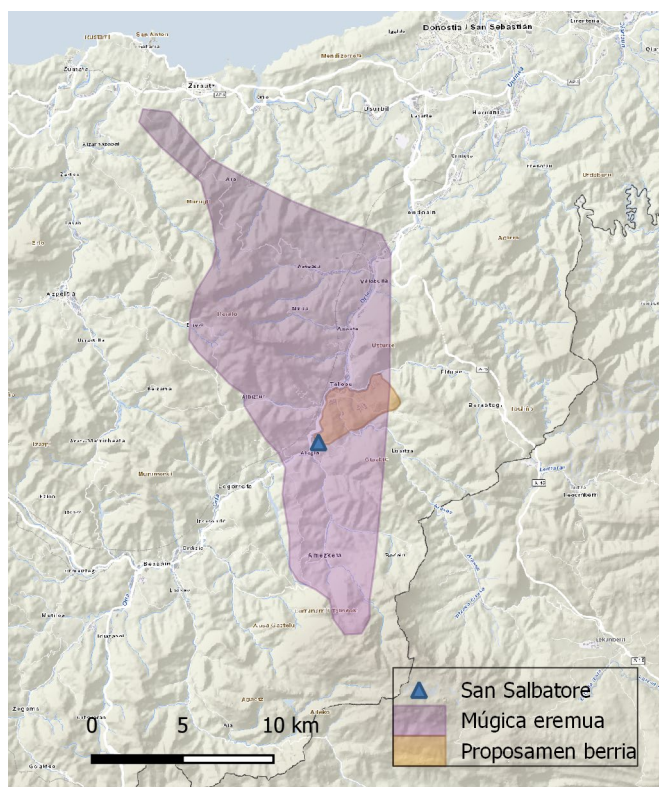
Pero, pasando de conjeturas toponímicas a terreno histórico documental, es indudable que el valle del Oria, cerca del actual emplazamiento de Tolosa, se llamó Ollaon u Ollazabal (GUEVARA: 1949, 89).

Hipotesi hau baieztatu edo ezeztatzeko zantzurik topatu ez dugun arren, aipatu beharra dago ugariak direla Altzon Ola- aurrizkiarekin hasten diren toponimoak. Lehenenik eta behin aipagarriak dira Olagon mendia eta honen gailurra den Olaun, baita izen bera daraman erreka ere. Altzo muinoren hegoaldean, Alegiko mugaren inguruan: Olaburua, Olagain (Alegia), Olabaso (Alegia) eta Olakaltealdea (Alegia). Olagon mendiaren hegoaldean: Olaeta (Olaetaldea).

6. ONDORIOAK

Hemen aurkeztu dugun ikerketa lanak Gipuzkoako Goi Erdi Aroko erreferente den Olazabalgo San Salvatore monasterioaren lehen historian sakontzea izan du helburu. Izan ere, honen egoerak, historiagintzaren ikuspuntutik, arazo asko erakusten zituen. Ikuspegi konkretutik, monasterioaren lurraldearen hedadura harrigarriro zabala izateaz gain, dislokatua agertzen zen, hau da, antzeman litekeen egiturarik gabea.

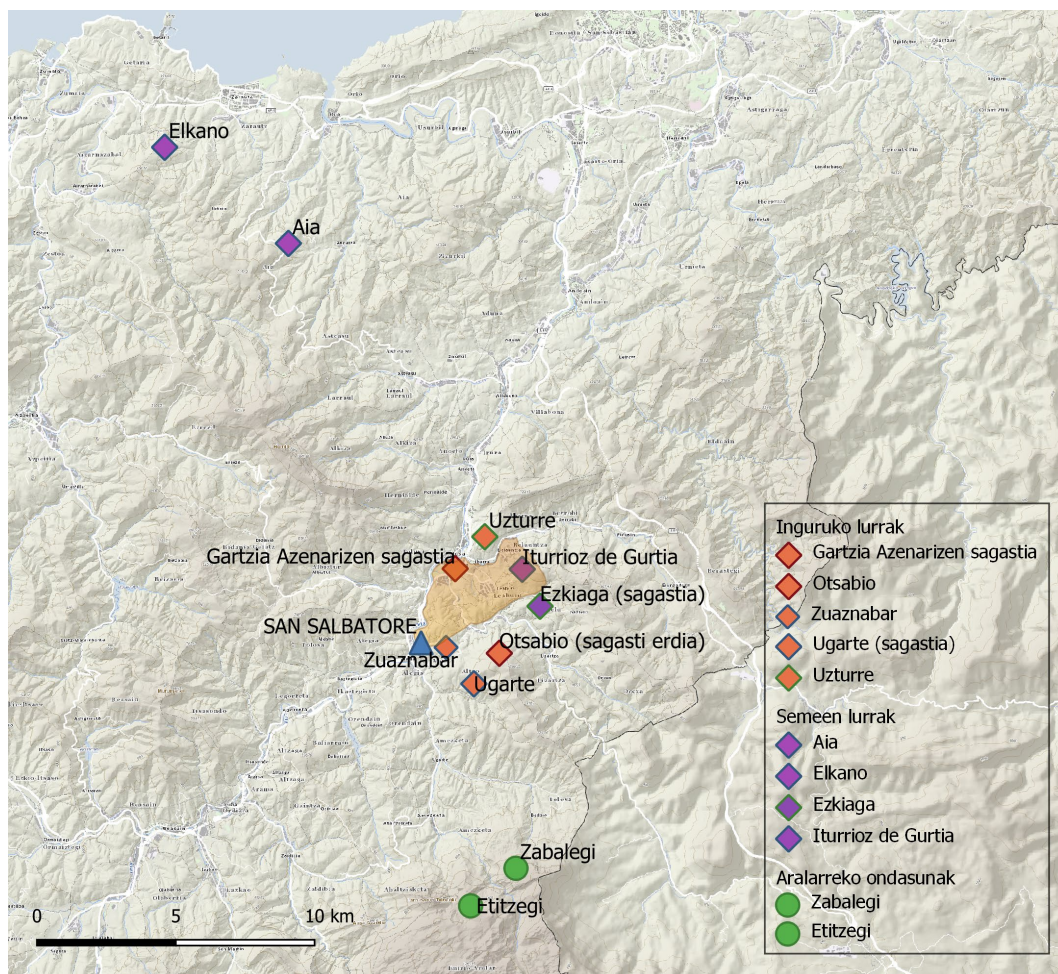
65. IRUDIA. Monasterioaren eremuaren bi proposamenen alderaketa
IGN-ko mapa moldatua

Iturrien perspektibatik, agiriaren bi bertsioen orain arteko edizioak akastunak dira. Horretan, lan paleografikoa eta diplomatikoa gauzatzen ahalegindu gara, baina gogoan izan behar da leku-izenen identifikazio zalantzarriak berak testuaren irakurketa egoki bat eragozten zuela. Azkenik, tratamendu historiografikoak ere arazoak erakusten zituen: azken azterketa sakonak zenbait urte izan ez eze, egun historiagileen kontzeptu-aparatutik desagertu den paradigma gentiliziotik egina zen.

Impasse egoera honetatik atera ahal izateko, metodo eta informazio-harrobi berri batzuen beharra agerikoa zen. Gauzak horrela, Gipuzkoako Behe Erdi Aro eta Aro Berriko agirietan kontserbatzen den informazioak ikerketa-lerro berri bat ireki zezakeela kontsideratu genuen. Espazioen zehazte egokiago batek pistak emango zituelakoan bai monasterioaren lurraldetzea ulertzeko, bai dokumentuaren beraren berrirakurketa errazteko. Aldi berean, Olazabalgo geroko bilakaerak testuinguru kronologiko berri bat emango ligukeelakoan jokatu dugu haren errealitate historikora hurbiltzeko asmoz. Uste dugu helburu hauek bete direla neurri handi batean.

Alde batetik, Olazabalgo dokumentuan agertzen diren toponimo gehienak identifikatzea posible izan da. Zentzu honetan, gure apostu metodologikoaren pertinentzia eta beraz, Gipuzkoako Artxiboetan kontserbatutako informazioa aurreko garaietako arazoak tratatzeko baliagarria dela, egiaztatuta geratu da. Identifikazioaren ondorioz monasterioaren menpeko lurraldearen zentzua hobeto ulertzen da. Aipatu beharra dago, artxiboetako agiriez gain, egungo kartografia aplikazioak berebiziko papera jokatu dutela aspektu hau lantzeko orduan. Monasterioak orain osagai bikoitzeko lurralde-egitura bat aurkezten du. Erdigunean, lurraldea nabarmen murriztu da eta aldi berean koherenteago eta bilduago agertzen da: honek euskal lurraldeen beste errebisioen emaitzekin parekatzen du (Arabako Tobillasen kasua da) eta gainera bestelako konparaketak ahalbidetzen ditu: Olazabalen hedadura ez dago oso urruti, adibidez, Nafarroako Isusako monasterioaren lurraldetik, azken hau X. mendearen bigarren erdialdeko fundazio-uhin baten adibide bezala identifikatu delarik. Erdiguneari periferia bat artikulatzen zaio, bai Aralarreko belardietan –hots, Goi Erdi Aroko ziklo laburreko trashumantzia iragarritz–, bai patrono eta klienteek ondarea zabaldu duten tokietan, Aian eta Elkanon.

66. IRUDIA. Monasterioaren menpeko lurren egitura espaziala
IGN-ko mapa moldatua

Bestetik, Olazabalgo monasterioa ikuspegi diakroniko batetik aztertu dugu. Monasterioaren ibilbidea ez delako dohaintzako dokumentuan amaitzen, hasi baino ez delako egiten, eta hastapen hauek eragina izango dutelako hurrengo mendeetan. Baieztapen hau XV. mendeko hainbat agiriren azterketatik ondoriozta dezakegu. XI. mendeko Olazabalgo San Salbatoreren atzean, azken finean, patronatu laikoaren figura aurkitzen dugu, eta berdina gertatuko da XV. mendean ere. Gainera, kasu honetan, aipatu bi mendeen arteko lotura Olazabalgo dokumentuaren kopian bertan islatzen da –*Archivo Histórico Nacional*-eko kopian-, agiriaren atzealdean idatzita datorren *donatio molendini de Ollazabal* aipuaren bitartez. Honek berebiziko garrantzia dauka transmisio dokumentala ulertzeko. Ikusi dugu XV. mendean Altzon hainbat auzi irekita zeudela, batetik, Olazabalgo jaunarenak ziren erroten erabileraren ingurukoa, bestetik, Olazabalgo leinuak San Salvatore parrokiaren patronatua eskuratzeko zuen lehiaren harira. Azkenik, Olazabalgo jaunak patronatuaren gaineko eskubidea lortu zuen eta, Altzoko biztanleek, jaunarenak ziren erroretan ehotzeko aukera. AHN-eko kopian errorei egiten zaien aipuak, kopia hau auzi honetan erabilia izan zela pentsatzera

eramaten gaitu. Bitartean ordea Olazabalen nola kontserbatu zen San Juan de la Peñarekiko harremanaren oroitzapena ez dakigu: gerorako galdera irekia da.

Izan ere, lan honek hasieran planteatutako galderei erantzutea lortu duen arren, beste hainbat ikerketa-ildo berri ireki ditu, etorkizuneko ikerlarien eskura jarri ditugunak. Honekin guztiarekin, Olazabalgo monasterioaren inguruan sortutako tokiko arkitektura-sozialera lehen hurbilketa bat proposatu dugu, mendeetan zehar izan zuen garapena ulertzeko hainbat zantzu agerian jarritz, heltzear dauden azterketa berriek osatuko dituztenak.

7. ERABILITAKO DOKUMENTUAK

Gipuzkoako Artxibo Orokorra (AGG-GAO)

AGG-GAO PT1: 141r

AGG-GAO PT4: 268r

AGG-GAO PT32: 253r

AGG-GAO PT32: 396r

AGG-GAO PT37: 551r

AGG-GAO PT39: 261r

AGG-GAO PT40: 298v

AGG-GAO PT44: 617r

AGG-GAO PT51: 603v-604r

AGG-GAO PT51: 604r-607r

AGG-GAO PT60: 518r

AGG-GAO PT 61: 103v

AGG-GAO PT68: 13v

AGG-GAO PT82: 223r

AGG-GAO PT96: 61v

AGG-GAO PT99: 1r-2r

AGG-GAO PT100: 1v

AGG-GAO PT100: 5v

AGG-GAO PT101: 793r

AGG-GAO PT102: 51v

AGG-GAO PT110: 65v

AGG-GAO PT114: 298r

AGG-GAO PT120: 66r

AGG-GAO PT122: 34v

AGG-GAO PT122: 530r

AGG-GAO PT129: 430v

AGG-GAO PT129:506r

AGG-GAO PT130: 771r

AGG-GAO PT176: 202v

AGG-GAO PT178: 187v

AGG-GAO PT179: 406r

AGG-GAO PT226: 243r

AGG-GAO PT247: 315r

AGG-GAO PT526: 88v

AGG-GAO PT608: 12r

AGG-GAO PT608: 18v-20r

AGG-GAO JDIM2/18/2:1v-3v

Gipuzkoako protokoloen artxibo orokorra (AHPG-GPAH)

AHPG-GPAH, 5. lib.,164 zenb., 102r

Ataungo Udal Artxiboa

Administración. Jurisdicción territorial. Enirio-Aralar. 179-01: 5 r.

Ordiziako Udal Artxiboa

Judicial histórico. Asuntos judiciales criminales. *Legajo* 3, 6 zbk.: 51r-51v.

Zabala Etxeko Artxiboa

Administración del Patrimonio. 44.3: 294r-294v.

Transmisión de bienes. 82.23: 8r.

Relaciones con la iglesia. 44:10

Relaciones con la iglesia. 44:11

Euskadiko Artxibo Historikoa

Irulegui-Larreta Etxeko Artxiboa

Larreta - Zavala. Zavalarreta. Expedientes judiciales y papeles de los Jaúregui.
Legajo 129, legajo zbk. 3028: 1 r

Tolosako Jabetza Erregistroa

TJE. Tomo 141, finca 49, fol. 82

TJE. Tomo 141, finca 65, fol. 170

TJE. Tomo 241, Finca 82, fol. 132

TJE. Tomo 241, Finca 89, fol. 193

TJE. Tomo 490, finca 176, fol. 72

8. BIBLIOGRAFIA

ACHÚCARRO LARRAÑAGA, M. (1984) “La tierra de Guipúzcoa y sus “valles”: su incorporación al Reino de Castilla”, *La España Medieval, IV, Estudios dedicados al profesor D. Ángel Ferrari Núñez*, Nieto, J.M. (dir.), Madril, 13-45 or.

AGUD, M. (1968) “Donación del Monasterio de San Salvador de Olazabal (Guipúzcoa, 1025)”, B.R.S.V.A.P., 24 zbk., Donostia, 323-339 or.

BALPARDA, G. de (1923) *Historia crítica de Vizcaya y de sus fueros*, 1go alea, Madril.

BARANDIARAN, I. (1975) “Novedades sobre la Alta Edad Media en Guipúzcoa. Datos arqueológicos”, *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, 10. alea, Zaragoza, 549-580 or.

BARRENA OSORO, E. (1989) *La formación histórica de Guipúzcoa. Transformaciones en la organización de un territorio cantábrico durante la época altomedieval*, Cuadernos Universitarios Mundaiz, 5 zbk., Donostia.

BARRENA OSORO, E. (1991) *Historia de las vías de comunicación en Guipúzcoa* (I.- Antigüedad y Medievo), Donostia.

BRIZ MARTÍNEZ, J. (1620) *Historia de la fundación y antigüedades de San Juan de la Peña*, Zaragoza.

CURIEL YARZA, I. (2009) *La parroquia en el País Vasco-Cantábrico durante la baja Edad Media (c. 1350-1530). Organización eclesiástica, poder señorial, territorio y sociedad*, Bilbo.

DÍAZ DE DURANA, J.R., FERNÁNDEZ DE LARREA, J.A. (2002) “Economía ganadera y medio ambiente. Guipúzcoa y el Noreste de Navarra en la Baja Edad Media”, *Historia agraria*, 27 zbk., 43-64 or.

ELOSEGUI, J. (1968) *De toponimia vasca. Dos topónimos muy usados, sujetos a revisión: Araxes y Insalus*, Donostia.

GARCÍA CAMINO, I. (2002) *Arqueología y poblamiento en Bizkaia, siglos VI-XII: la configuración de la sociedad feudal*, Bilbo.

GARCÍA DE CORTÁZAR, J.A. (1982) “La sociedad guipuzcoana antes del Fuero de San Sebastián”, *Congreso El Fuero de San Sebastián y su época*, Donostia, 89-111 or.

GARCÍA DE CORTAZAR, J.A. *et alii* (1979) *Introducción a la Historia Medieval de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya en sus textos*, Donostia.

GARCÍA DE CORTAZAR, J.A. y PEÑA COBOS, E. (1987) “La atribución del espacio ganadero en el Norte Peninsular en los siglos IX a XI”, *Estudos Medievais*, 8 zbk., Oporto.

GARCÍA DE CORTAZAR, J.A.; RUIZ DE AGUIRRE. (1975) “La economía rural medieval: Un esquema de análisis histórico de base regional”. *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas. II: Medieval*, Acuña, F. (ed.), Santiago de Compostela, 29-60 or.

GOROSABEL, P de. (1862, 2006ko ed.) *Diccionario Histórico-Geográfico-Descriptivo de los pueblos, valles, partidos, alcaldías y uniones de Guipúzcoa*, Valladolid.

GUEVARA EZQUIAGA, F. (1949) *De Yurre a Izazcum: investigación de N^a S^a de Izazcum*, Tolosa.

LAPEÑA, A.I. (1989) *El monasterio de San Juan de la Peña en la Edad Media*, Zaragoza.

LARREA CONDE, J.J. (1998) *La Navarre du IVe au XIIe siècle. Peuplement et société*, Paris-Brusela.

LARREA CONDE, J.J. (2007) “Construir iglesias, construir territorio: las dos fases altomedievales de San Román de Tobillas (Álava)”, *Monasteria et Territoria. Elites, edilicia y territorio en el Mediterráneo medieval (siglos V-XI)*, Oxford, 321-336 or.

LARREA CONDE, J.J. (2007) “La herencia vasca: acción política y arquitectura social en Vizcaya y Álava antes de su incorporación al reino de Alfonso VI”, *Alfonso VI y su época. I. Los precedentes del reinado (966-1065)*, León, 69-119 or.

LEMA PUEYO, J.A. (2004) “Evolución política de los territorios históricos: Álava, Guipúzcoa y Vizcaya en la Edad Media”, *Historia del País Vasco. Edad Media*, Donostia, 111-153 or.

LIZARRALDE, A; MILLÁN, L. (1982) *La sierra de Aralar*, Oiartzun.

LORING, M.I. (1987) “Nobleza e iglesias propias en la Cantabria alto-medieval”, *Studia Histórica, Historia Medieval* 5, 89-121 or.

LLORENTE, J.A. (1807) *Noticias históricas de las tres provincias vascongadas, Álava, Guipúzcoa y Vizcaya, III. alea*, Madril.

MAGALLÓN Y CABRERA, M. (1903-1904) *Colección diplomática de San Juan de la Peña*, Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos (eranskina). Madril.

MARTÍNEZ DÍEZ, G. (1975) *Guipúzcoa en los albores de su Historia (siglos X y XIII)*. Donostia.

MORAZA BAREA, el alii. (2010) *Enirio-Aralarko mankomunitatearen 600. urteurrena (1409-2009)*, Donostia.

MÚGICA, S., AROCENA, F. (1931) “Un documento importante, San Salvador de Olazabal”, *R.I.E.V.*, 22 zbk., 367-371 or.

MUJIKA URDANGARIN, L. M. (1989) *Euskal toponimiazko materialeak*. Donostia.

PETERSON, D. (2004) “Primeras referencias a Guipúzcoa”, *Fontes Linguae Vasconum* 36, 597-608 or.

SANTANA, A. (2003) *Igartubeiti: Gipuzkoako baserri bat: ikerketa, zaharberrikuntza, zabalkundea*. Donostia.

SARASOLA, N. eta MORAZA, A. (2001) *Erdi Aroko arkeologia Gipuzkoan*. Donostia.

UBIETO ARTETA, A. (1963) *Cartulario de San Juan de la Peña*, Textos medievales 6, Valentzia.

URTEAGA ARTIGAS, M.M. (1992) *Guía Histórico Monumental de Gipuzkoa*. Donostia.

URZAINQUI MIQUELEIZ, A. *Comunidades de montes en Guipúzcoa: Las Parzonerías*, Cuadernos Universitarios Mundaiz, 7 zbk., Donostia.

ZABALA, F. de; GARMENDIA LARRAÑAGA, J. (2007) *Monografías históricas de la villa de Tolosa*, Donostia.

ZAPIRAIN, D. *el alii* (2003) *Altzotik Altzora: ibilaldi historikoa Altzon zehar*, Tolosaldea historia bilduma, 2 zbk. Tolosa.

Argitaratutako dokumentazio funtsak

AROCENA, F. (1958) *Colección de documentos inéditos para la historia de Guipúzcoa*. Donostia.

AYERBE, M.R.; SAN MIGUEL, A. (2013) *Archivo Municipal de Ataun (1268-1519)*. Donostia.

MARTINEZ DíEZ, G; GONZÁLEZ DíEZ, E; MARTÍNEZ LLORENTE, F.J. (1991) *Colección de documentos medievales de las villas guipuzcoanas (1200-1369)*, Donostia.

ROLDÁN GUAL, J.M. (1991) *Colección diplomática del Archivo Municipal Tolosa*, 1.go alea, Donostia.

9. ERANSKINAK

1

1025, [s.l.]

Jaun Gartzzea Azenarizek eta bere emaztea den Gayla andreak Olazabalgo San Salvatore monasterioa ematen dute dohaintzan, beste hainbat ondasunekin batera.

(B) ZLU⁹², *Liburu Gotikoa*. 75v-76r. XII-XIII mendeetako kopia.

(C) AHN, San Juan de la Peña. Karp. 695, 8. zbk. XIII-XIV mendeetako trasladoo.

Iturria: AGUD, M. AGUD, M. (1968) "Donación del Monasterio de San Salvador de Olazabal (Guipúzcoa, 1025)", *B.R.S.V.A.P.*, 24 zbk., 325 or.⁹³ Liburu Gotikoan oinarritzen da.

(*Krismoia*) Sub nomine sancte Trinitatis, ego quidem, senior Garcia Acenariz et domna⁹⁴ Gayla, pro remedio anime nostre, tradimus Deo donante [ad monasterium Sancti Iohannis Baptiste de Pinna, illud]⁹⁵ monasterium quod dicitur Ollazabal, cum hereditate sua ut terminabit senior Garcia Ace\e/nariz⁹⁶ et dona Gayla. Des scilice superiore Gaharraga, Orerurte⁹⁷ alius Uzturre⁹⁸ super Lascuren; de alia parte inferiorem, vel de Ainarte de Areiznabar, sub de Arzagudum, usque Verasibia, in finem mazaneto de senior Garcia Acenariz. Haralarre: Hezizazual alia Hezizaray, cum Arrandari Sansoiz. Mazaneto de Ugarte, Zuhaznabar cum Ossauio de medio mazaneto. Ipsos tradimus pro anime nostre, senior Garcia Acenariz. Senior Enneco Garciaiz⁹⁹, pro sua anima, posuit partes de Munio Garziayz minore, que comparaui villa que dicitur Haya et Helcanno, et mazanetos, VI b'akas¹⁰⁰ comparaui suo uita, tradidi dona Gailla de anime Enneco Garziayz alius mazaneto de Ezquiaga, et terra Iturrioz de Gurtia de la imma de oblatione. Tradimus istus in atrio sanctorum Saluatoris Domini nostri Ihesu Christi et Sancte Crucis et Sancti Iohannis Baptiste et Sancte Prudencius et Sancti Saturnini et Sancti Jacobi apostoli fratis Domini et Sancti Iohannis apostoli et Sancte Columbe, Ollazabal uocitatur, ut post obitum meum

⁹² Zaragozako Liburutegi Unibertsitarioa

⁹³ Hainbat aldaketa sartu ditugu, hauen artean letra larrien eta puntuazioaren erabilera zein oin oharretan aipatzen diren beste hainbat.

⁹⁴ M. Agudek *domina*.

⁹⁵ Esaldi hau behin testua bukatua dagoenean gehitzen da, ohar baten bidez.

⁹⁶ Liburu Gotikoan ikusten da "e" bat gehiago sartu nahi izan zutela beranduago eta hitzaren gainean letra hau jarri adierazi dute.

⁹⁷ M. Agudek bi toponimo bezala transkribatzen dituen arren, toponimo bakartzat hartzea kontsideratu dugu eta, hortaz, elkarrekin idaztea.

⁹⁸ Lanean adierazi dugun modura, M. Agudek transkribatutako *Aluizturre*-ren ordeztu *aliuzturre* irakurri dugu eta ondorioztatu *aliuzturre* izan daitekeela kontsideratu.

⁹⁹ Zuzenketa bat ikus daiteke izen honetan. Hasiera batean *Garceaiz* idatzia izan zen eta ondoren, "e" bokalaren gainean "i" bat jarri *Garciaiz* bihurtu zuten.

¹⁰⁰ Transkribapen hau zalantzarik da. *B* hizkiaren ondoren interpretatzen jakin ez dugun laburdura zeinu batez doa lagunduta.

pro intercisione uestra uel omnium sanctorum merear hic elui a sorde nostrorum facinorum et misericordia Christi concedente uobiscum frui regna celorum. Si quis sane - quod fieri credo minime- hanc nostram deuocionem conatus fuerit disrum pere filiis a nepotis siue aliqua subrogata persona, sit a cetu christianorum confusus et in presenti binas careat lucernas, postquam auerni non euadat penas. Votum tanem¹⁰¹ nostrum firmum et inconuulsum permaneat in eternum. Facta Karta tradictionis era millesima¹⁰² LXIII. Prefatus ego quidem Sancio rex regnans in Pampilonia et sub inperio senior Garsia Acenariz de Ipuscua dum hoc testamentum decreuimus confirmare. Ego Comiz de Urre prefati exarabi hoc pactum et manibus meis feci id signum (*zeinua*). Testibusque¹⁰³ scilicet tradidi ad roborandum: domino¹⁰⁴ Sancio de Arrozuide, testis, senior Fortunio Gomiz, testis, Nunuso Narriateiz, testis.

¹⁰¹ *Tamen* bezala transkribatuta dago baina *tanem* izan beharko lukeela deritzogu.

¹⁰² M. Agudek *MI*. jartzen du, guk laburdura garatzea egokiago kontsideratu dugu.

¹⁰³ M. Agudek bananduta idazten ditu *testibus que*, guk elkartu egin ditugu.

¹⁰⁴ M. Agudek *domino*.

2

1048, [s.l.]

Yputzako Galga andreak San Juan de la Peñako monasterioari Lakidaingo Santiagokoa ematen dio dohaintzan.

(A) AHN, San Juan de la Peña. Karp. 695, 9. zbk. Originala edo kopia garaikidea.

(B) ZLU, Liburu Gotikoa. 41v-42r. XI-XII mendeetako kopia.

Iturria: UBIETO ARTETA, A. (1963) Cartulario de San Juan de la Peña, 96 dok.

In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego humillima Galga de Ipuçcha servorum Domini ultima ancilla, facio hanc cartam oblationis ad honorem Sancti Iohannis Bapiste de Penna, tibi Belasio eiusdem monasterii abbati, una cum fratribus omnibus tecum in timore et amore maiestatis perseverantibus atque sub vinculo caritatis simul comorantibus. Placuit siquidem michi atque devotissime convenit ut ex hoc quod Deus michi gratis contulit licet exiguum pro remedio anime mee et parentum meorum vivorum ac defunctorum libentissime concederem et offerrem hoc quod possem ad altare Sancti Iohannis Bapiste de Penna. Itaque sic offero et concedo supradicto altario illum meum monasterium quod abeo in Pampilona, quod vocatur Sancti Iacobi de Luquedeng, cum omnibus que ad illum pertinent, id est cum terris et vineis, et cum uno maluego quod ego ibi plantavi, et cum suis ingressibus et regressibus ad omni integritate, ita sicut parentes mei et germani mei omnes michi eum dederunt et inienuaverunt pro animas suas, pro eo quia sororem me ibi feci, et quia ad Sanctum Iohannem me commendavi. Sic ego nunc cum toto illo quod ipsi eum michi dederunt, sive cum omni quod ego usque hodie augmentare ibi Deo donante potui, vei deinceps ipso iuvante ganare potero, sive in domo sive in agro, sive in omni re quod ad sustentationem humane fragilitatis pertinet, tam mobile quam et immobile, sanamente puraque devotione trado atque concedo Deo et Sancti Iohannis de Penna, ad utilitatem fratrum ibidem comorantium et Deum laudantium, ut pro meis offensis iugiter. Deum exorent et si immerito quandoque merear pleniter gratulari cum Christo. Hoc itaque quod sponte vovi Deo et Sancto Iohanni cum omni auctoritate iure habendi concedo et confirmo. Si quis vero ex meis successoribus propinquiis sive nepotibus aut aliquis extraneus instinctu diabolico hanc meam conaverit convellere devotionem et oblationem, perpetuam et diram hic et in eternum obtineat damnationem et cum Datam et Abiron et Iuda traditore abeat porcionem amen, et sic meum votum rite confirmatum inconvulsum permaneat.

Facta scriptura testamenti era T. LXXX. VI., regnante Domino nostro Ihesu Christo et sub eius imperio regnante rege domno Garsea in Pampilona et rege domno Ranimiro in Aragone et rege domno Fredinando in Castella, Sancius episcopus in Irunia, et Garsea episcopus in Alava, et Gomesanus episcopus in Naggera.

3

1049, [s.l.]

Blascok, San Juan de la Peñako abatea, auzi baten ondoren, Binieseko Santa Eufemia monasterioa Blasquita andrea eta honen senarra den Sancho Fortuñones-i ematen dio, azken hauek bizi diren bitartean. Blasquitak, dokumentu honi atxikita doan bigarren pasarte batean –datarik gabea-, Santa Eufemia monasterioa San Juan de la Peñakoari itzultzen dio.

ZLU, Liburu Gotikoa. 10r-10v. XI-XII mendeetako kopia.

AHN, San Juan de la Peña. Karp.698, 13 zbk.

AHN, San Juan de la Peña. Karp.698, 12 zbk.

Iturria: UBIETO ARTETA, A. (1963) Cartulario de San Juan de la Peña, 96 dok.

De Sancta Eufimia de Biniesse et eius scedula.

Fuit quidam monachus in cenobio Sancti Ihoannis nomine Sanctius, ex vico qui appellatur Biniesse, in cuius termino edificavit ipse ecclesia in honore sancte Eufimie, quem secum subdidit sub ditione abbatis domno Paterno predicti cenovii.

Postea vero domna Galga, ex regione Ippuzka, rogavit abbatem eius ut eum dirigeret ad suam regionem, ubi erat ipsa. Et posuit eum domno Sancio in monasterio Sancti Salvatoris de Ippuzka. At ille, ubi venit, oblitus professionis sue, imposuit sibi nomen abbatis sine iussione sui abbatis; et abstulit prefatum monasterium suum Sancta Eufimia de Sancti Iohannis, et possuit eum in Sancti Salvatoris, prevaricatus ordinem regularem, quia illicitum est monacho sine sui abbatis iussum aliquid dare vel accipere. Tanem postea, penitentiam ductus, reconciliabit se suo abbati, et ad oram obitus sui, qui illi evenit in iam dicta Sancta Eufimia, iussit defunctum portare ad Sancti Iohannis; et reduxit illuc Sancta Eufimia quod ita factum est.

Mortua est et suprafata domina Galga, et succesit in loco eius filia illius domna Blasquita et senior Sancio Fertungonis suus vir; volueruntque educere Sancta Eufimia de Sancti Iohannis. Et non prevalerunt, quia resistit eis abba domno Blasco de Sancti Iohannis. Set quia erant et ipsi traditi de Sancti Ihoannis, dedit eis de sua voluntate supradictus Blasco abba Sancta Eufimia monasterium, ut tenerent tamtum in vita sua, et amplificarent illum in substantia, tam in terris quam in vineis, pascuis, aquis et pecoribus et iumentis. Et post obitum eorum reverteretur ad Sancti Ihoannis, ut ipsi teneantque eum iure perpetuo.

Facta kartula era T. LXXX.VII., regnante in Aragone rex Ranimiro, et in supradicto monasterio abba domno Blasco, episcopo domno Garsea in Aragone.

In Dei nomine. Hec est carta quam facio ego domina domina (sic) Blasquita de Sancta Eufimia, quam tenui pro manu de abbate don Blasco et de illos seniores de Sancti Iohannis cum sua hereditate de terris et vineis. Pro anima mea et de meo seniore Sancio

Fertungonis et de meos parentes, redo illam ad Sanctum Iohannem, ut neque ego, nec ullus de mea tribu, requirat illam, ut abstrahat illam de Sancti Iohannis. Et illu malquelo de saso et illut aliut malquelo de Sancta Cruce de Tolosana, de post meos dies, pono illos ad Sancti Iohannis, ut non ex parentella nostra, neque ullus abstrahat illos de Sancti Iohannis; et sunt fermes Mango Garcianes de Vinies et Garsea Fertungones.

4

1056-1064, [s.l.]

Sancho Fortuñones-ek eta bere emaztea den Blasquitak, Agoncillo herria (Errioxa) eta beste ondasun batzuk dohaintzan ematen dizkiote San Juan de la Peñari. Honez gain, Gipuzkoako San Salvatoreko dohaintza berresten da.

(B) ZLU, *Liburu Gotikoa*. 41r. XI-XII mendeetako kopia.

(C) AHN, San Juan de la Peña. Karp. 699, 7. zbk. XIII. mendeko kopia.

Iturria: UBIETO ARTETA, A. (1963) *Cartulario de San Juan de la Peña*, 175 dok.

Et ego Sancio Furtunionis, simul cum uxore mea domna Blaskita, propter redemptionem animarum nostrarum, facimus hanc cartam ad Sanctum Iohannem de Penna de ista populatione Sagonzello quam emimus de nostro seniore rege domno Sancio de nostro proprio abere, et de illos palazos quos comparavimus in Luquiange, cum illa vinea de Zamaka, et cum illo campo de Zerrato, et omnia que pertinent ad ista populatione supra scripta, sic dimitimus eam ad istum Sanctum Iohannem supra nominatum, sine ulla voce de nullo homine, et sine nulla querela; et ingenua permaneat ad istum locum supra scriptum, ut faciant de ea sicut facit homo de sua propria alode. Et similiter istos palazos supra nominatos, et omnia que ad eos pertinent, ita dimitimus in potestate de hoc locum supra scriptum Sancti Iohannis.

Et ego Blasquita, filia de domna Galga et de senior Garcia Azenarez, confirmo et auctoritatem pono ad istum locum Sancti Iohannis de monasterio Sancti Salvatoris de Ipuzka de nostra propria hereditate, ut quomodo dimiserunt eum meus pater et mater, ita laudo et confirmo ego eum adhuc locum Sancti Iohannis, cum spontanea voluntate et firma karitate. Si autem aliquis ex nostra progenia aut alius homo hanc cartam voluerit disrumpere aut disrumperit, non habeat partem in regno Christi, sed cum Datam et Abiron et Iuda traditore habeat portionem in inferno inferiori, in secula seculorum.

5

1417, Tolosa.

Joan Fernandez de Olazabal jaunak, alde batetik, eta Altzoko Santa Maria eta Olazabalgo San Salvatoreko biztanleak, bestetik, jaunarena zen errota erabiltzeko akordio bat sinatzen dute, hainbat baldintza zehaztuz.

(C) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10: 3r-20v. 1620ko traslado kontserbatzen da, aldi berean, 1506ko beste traslado batetik kopiatua izan zena.

En el nombre de Dios y de Sancta María, su madre, amén. Sepan quantos esta carta de contrato público vieren e oyeren como yo Garçía de Ypença, señor de la cassa de Ypença; e yo Lope Garçía de Çuaznabar, señor de la cassa de Çuaznabar; e yo Joan Lopez de Orendain, señor de la cassa de Çuaznabar; e yo Lope de Seyçaguirre, señor de la cassa de Seyçaguirre; y Joan Lopez de Jauregui, señor de la casa de Jaureguigaraicoa; e yo Miguel Martínez de [Orazperro], señor de la cassa de Jaureguiartecoa; e yo Joan Lopez de Alço, señor de la cassa [Ila]mada Jaureguibeheracoa, bezinos que somos de la villa de Tolossa de Guipuzcoa, moradores en la colaçion de la parrochial yglessia de San Salvador de Olaçaval; e yo Joan Iniguez de Ayzpe, hijo legítimo, esento heredero de Ynigo Lopez de Ayzpe, señor de la cassa de Ayzpe; e yo Joan Lopez de [Alço], señor de la cassa llamada Echeverria; e yo Martín Lopez de Abalivide, señor de la casa llamada Yriarte; e yo Ochoa de Arrechea, señor de la cassa llamada Arrechea, e yo Ynigo de Arzasudum, señor de la casa llamada Arzasudum; e yo Ynigo de Ayzpe, señor de la cassa llamada Arzasudum, //(3v) ottrosi vezinos que somos de la dicha villa y moradores que somos de la colaçion de la parrochial yglessia de Sancta María de Alço. Nos, todos los sobredichos de las sobredichas colaçiones, de la una parte, e yo Joan Fernandez de Olaçaua, señor de la cassa solar de Olaçaua, ottrosi vezino de la dicha villa de Tolossa y morador en la colaçion de la / sobredicha parrochial yglessia de San Salvador de Olaçaua, de la otra.

(....)

(4v) Por ende nos los sobredichos de susso contenidos ottorgamos y conozemos que entramos a nos y a todos nuestros herederos y subcesores y toda nuestra voz y de cada uno de nos // (5r) y a nuestros vienes y solares de las nuestras cassas y cassserías, y de a uno de nos que los abemos y obieremos de aquí adelante en los dichos lugares Alço e Olaçabal, y los dichos nuestros herederos y subçessores sean e obieren en los dichos lugares perpetuamente, y a los nuestros solares de las nuestras cassserías e cassas de cada uno de nos perpetuamente, y por *secula quenta* (*sic*) so cargo y carga de todo lo que en este contrato será contenido, combiene a saber por razón que bos el dicho Joan Fernandez de Olaçabal fazedes un hedificio de un molino nuevo dentro de vuestra heredad por delante la dicha vuestra cassa solar de Olaçaval, sictuado dentro de las dichas vuestras heredades propias, el qual dicho molino es vuestro proprio y por quantro nos los sobredichos de susso nombrados nin alguno de nos non abemos \ni tenemos/ de nuestro propio molino, ni molinos, nin rueda, nin ruedas algunas para moler nin en que moler las

nuestras çeberas para nuestro mantenimiento e proviisión de nuestras //(5v) cassas, para nos y nuestras compañías, y nos es de neçessidad y nezessario a nos los sobre dichos de susso nombrados, y cada uno de nos para nos e para lo que con cada un año de nos tubieren, los ovieren de hazer su bida e abitación en nuestro tiempo, e eso mismo será nezessario a los herederos y subcessores de qualquier de nos que subcedieren empués de nos y heredaren las dichas cassas y bienes en su tiempo, aber molienda en el dicho vuestro molino a los que al pressente fazemos nuestra morada y abietacion en las dichas colaçiones. mientras que busquieremos¹⁰⁵ esso mismo les sera nezessario, y los descendientes de nos y de cada uno de nos que obieren de heredar las dichas nuestras cassas y bienes en su tiempo aber la dicha molienda y el dicho vuestro molino y cada uno en su tiempo.

Por ende, beyendo o entendiendo que nos cumple mucho y nos es nezessario y todos los que en las dichas colaçiones y en cualquier de ellas fazemos e ovieremos e ovieren de hazer bida y avitacion en ellas //(6r) y en qualquier de ellas aber la dicha molienda del dicho vuestro molino, a esso mismo que sea probecho común para ambas las dichas partes assí para los que haora somos como para los que enpués de nos fueren en las dichas colaçiones y heredaren en los dichos nuestros bienes como sobredicho es. E por ende, bos, el dicho Joan Fernández, dándonos el dicho vuestro molino, todo bien bien (sic) fecho y acabado e bien adrezado, de manera que podamos bien moler las nuestras ceberas, nos, todos los sobredichos de susso nombrados y cada uno de nos, que seamos tenidos y obligados de moler y fazer moler todas las çeberas que tovieremos menester de moler para nuestro matenimiento y provisión de nuestras cassas y de todas las perssonas que con cada uno de nos fazen e ovieren de fazer su bida y morada desde el día que bos el dicho Joan Fernandez dieredes assí el dicho vuestro molino fecho y acabado de manera que puedan bien moler las nuestras ceberas que nos fueren nezessarias.

(...)

(8v) Y las maquillas y moleduras y rentas que Dios diere e [] al dicho molino, que las ayamos a medias, bos el dicho Johan Fernandez la mitad parte en vuestro tiempo e enpués de vuestro días los que heredaren el dicho vuestro molino, y nos, los sobredichos molederos, la otra mitad en nuestro tiempo e empués de nos los nuestros herederos y subcessores e descendientes de nos que los dichos nuestros bienes heredaren en su tiempo, y por el tiempo que el dicho vuestro molino oviere [o quisso] pedaçado o quebrantado o en otra qualquier manera embargado de manera que non pueda bien moler, puedan moler en otra parte las nuestras çeberas hasta tanto que sea bien adrezado y adobado el dicho vuestro molino, de manera que pueda bien moler las dichas nuestras çeberas, non caygamos nin cayan en pena alguna, pero luego que el dicho vuestro molino fuere adobado y bien adrezado, de manera que pueda bien moler las dichas nuestras ceberas, estamos e se\an/ tenidos y obligados de moler//(9r) y fazer moler las dichas nuestras çeberas, estamos \e/ sean tenidos y obligados de moler y fazer moler las dichas nuestras çeberas en el dicho \vuestro/ molino.

¹⁰⁵ Agian kopia akatsa: *biviéremos*.

1460, Tolosa

Ochoa Fernandez de Olazabal jaunak, Joan Fernandez de Olazabalen semea, erroten inguruko bigarren akordio bat sinatzen du Altzoko Santa Maria eta Olazalbago San Salvatore elizateetako biztanleekin. Altzoko biztanleriak gora egin duenez bigarren errota baten beharra dute baina Ochoa Fernandezek Amaosina ibaian eraikitakoak hainbat traba ditu. Olazabalgo lurretan beste errota bat eraikitzea adosten dute.

(C) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la iglesia. 44.10: 21r-35v. 1620ko traslado kontserbatzen da, aldi berean, 1506ko beste traslado batetik kopiatua izan zena.

En el nombre de Dios, amén. Sepan quantos este público ynstrumento de pussición e ygoala, unión y asiento bieren, como nos, Joan de Ypença, señor de la cassa de Ypença; y Miguel de Ypença, señor de la otra cassa de Ypença; y Joan López de Çuaznabar, señor de la cassa de Çuaznabar; y Martin de Yarça y Ochoa //(21v) de Yarça, su hijo, señores de la cassa de Yarça; y Joango de Yçaguirre, señor de [la cassa de] Eyçaguirre, por sí, y Joan de Oyarvide, su amado; y Joan López de Legarra, señor de la casa de Legarra; y [Michel] de Goycoechea, señor de la cassa de Goycoechea; y Joan de Jauregui Goyena, señor de ella; y Pedro de Nagera, señor de la cassa de Nagera; y Sancho Amate, señor de la casa de Jauregui de medio; y Joan [] de Jaureguibarrena, señor de ella, e Pedro, su hijo, y Joan de Yryarte señor de la cassa de Yriarte de arriba; [y] Joango Çamarguin, señor de la cassa de Yryarte; y Joan Martínez de Yriarte, señor de la cassa de Yriarte; y Martin de Arreche, señor de la cassa de Arreche; y Joan de Arzassudum, señor de la cassa de Arzassudum; y Joan Iniguez Arssudum, señor de la cassa de Arzassudum; bezinos y moradores y abitantes que somos de las colaciones e anteyglessias de San Salvador de Olaçaval y Santa María de Alço, bezindades que son de la villa//(22r) de Tolossa.

Por el pressente ynstrumento público contratamos y assentamos y fazemos juro de perpetuo contra, por nos mesmos e por nuestras cassas y por nuestros decendientes y herederos que subcederán he heredarán y abrán [derecho] uniberssal y particular de subceder en las dichas nuestras cassas y casserías con bos, Ochoa Fernandez de Olaçaval señor del solar de Olaçaval para en buestro tiempo y después de bos con buestros hijos y herederos y descendientes que ouieren heredar y subçeder la dicha buestra cassa y solar de Olaçaval, por quanto por mengoa y deffecto de non tener molino nin molinos propios nuestros donde podamos moler nuestras çeberas, abemos passado y passamos muchos y continuos trabajos en todos los tiempos y así vien pasaron nuestros antezessores dueños y señores que fueron de las dichas cassas y casserías y bezinos y moradores de las dichas uniberssidades, fasta que ffizieron çierto contrato y assiento sobre ello con Joan Fernández de Olaçaval, vuestro padre, cuyo [] dicha cassa //(22v) e ssolar de Olaçaval en

[cierta] manera y so ciertas condiciones, que por estensso ello parescía por contrato signado que en la dicha razón y sobre el dicho moler que passó el dicho contrato por fieldad y pressencia de Lope Iniguez de Areiznia, escrivano del rey nuestro señor.

Y aora por la gracia de Dios las dichas unibersidades de Alço y de Olaçabal ban aumentando y muplicando¹⁰⁶ de gentes, e estamos haora en más y mayor nezessidad de procurar y aber reparo e assiento de aber molino y molinos donde podamos moler nuestras çeberas, e para ello vos, el dicho Ochoa Fernandez de Olaçaval, tenéis lugar e derecho de hedificar e assentar molino e molinos en vuestros términos y tierras propias, de donde nos podemos baler e aprobechar e moler ende más çeberas, porque el molino que fizo Joan Fernandez de Olaçaval para sí y para las dichas universidades non basta para cumplir a moler las dichas çeberas que a nos pertenezen.

Para ello bos, el dicho Ochoa de Olaçaval, abedes fecho otro molino en el río mayor donde [en el] //(23r) lugar llamado Amaosin[], e el dicho molino de Amaossina es gastosso e trabajosso de su tenor, especial porque pierde e daña los caminos públicos comarcanos y también porque vos, el dicho Ochoa, abedes passado muchos y continuos pleitos con el conçejo y omes buenos de la villa de Alegría y con otros muchos, y a nos, los dichos avitantes y moradores de las dichas universidades, es trabajosso e enojosso la molienda del dicho río de Amaossina, y como quiera que conozemos que el dicho contrato que los dichos nuestros antezessores, bezinos de las dichas universidades, contraieron y asentaron con el dicho Joan Fernandez, comprende e ssomete e liga a que ayamos de moler en los molinos y molinos de la dicha cassa de Olaçaval.

Pero queríamos y nos hera mas uttill y probechosso, que el dicho molino y molinos fuessen asentados y fechos en los términos y lugares y pertenencias de la dicha cassa de Olaçaval, donde sin tanta fortuna e trabajo e gasto pudiessen estar hedificados los dichos molinos en que pudiessemos moler. Y assí, encargamos y rogamos a vos, el dicho Ochoa Fernández, que si nezessario es partiendo //(23v)-nos del primer contrato y contratos que nuestros antepassados fizieron con los vuestros, y ayamos de assentar y asentemos nuevo e perpeetuo contrato sobre la dicha molienda, por nos e por nuestros descendientes y herederos de un acuerdo y de una boluntad para que los dichos molinos se hagan en el lugar y término de Olaçaval.

E yo, el dicho Ochoa Fernández, condeçendiendo a buestro ruego e yntercessión, por el bien común e utilidad de amas partes, quiero e me plaze consentir el contraer con vosotros el dicho perpetuo durable contrato de sobre los dichos molinos de moler qualesquiera çeberas en la manera y en la forma siguiente.

(...)

¹⁰⁶ Agian kopia akatsa: *multiplicando*.

7

1466, Olazabalgo San Salvatore parrokia.

Olazabalgo biztanleek, Ochoa de Olazabal onartzen dute San Salvatoreko patroai bakar modura eta, bide batez, baita honek izendatutako Pascoal de Arramele errektorea ere. Horrela, uko egiten diote patronatuaren jabetzaren inguruan irekita zuten auziari.

(B) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11.

En el nombre de Dios. Dentro, en la yglesia parroquial de Señor San Salvador de Olazaval, que es situada en thérmino y territorio de la casa y solar de la dicha Olazabal et de la tierra y vecindad de Alzo, estando ajuntados a su junta e concejo, a voz de vecindat et universidat, et vecinos de la dicha Olazabal, et de la dicha tierra de la dicha Alzo, et parrochianos de la dicha yglesia, a campana tañida et repicada para la dicha su junta et concejo, según que lo han de uso et de costumbre de se juntar, especialmente seyendo presentes en la dicha junta et concejo Joan Pérez de Yzaguirre, et Martín de Yharza, et Ochoa de Yharza, et Joan de Jauregui Goyena, et Joan de Jauregui, et Pedro de Jauregui Barrena, et Pedro de Nagera, et Domingo de Zuaznabar, et Joan de Oyarbide, et Miguel de Ypenza, et Joan de Lonu, vecinos de la dicha vecindad de Olazabal et Alzo, parrochianos otrosí de la dicha yglesia de señor San Salvador, patronos que por tiempo se quisieron decir et digeron de la dicha yglesia, et estando presentes Ochoa de Olazabal, señor de la dicha casa et solar de la dicha Olazabal// et don Pascoal de Arramele, rector de la dicha yglesia, por el dicho Ochoa nombrado et presentado, a once días del mes de noviembre, año del nascimiento del nuestro Salvador Jesu Christo de mil et quatrocientos e sesenta e seis años, en presencias de mí, Lope López de Alegría, escrivano de nuestro señor el rey, et su notario público en la su Corte, et en todos los sus reinos et señoríos, et de los testigos de yuso escriptos.

Todos los sobredichos parroquianos, como concejo et universidad et vecinos, especialmente los sobredichos suso nombrados por sus nombres et cada uno de ellos, todos a una concordia dijeron a los dichos Ochoa, señor de la dicha casa et solar de Olazabal, et don Pascoal, que presentes estaban, que bien sabían en como litigio y pleito había seído et hera pendiente en el metropolitico consistorio del señor arzobispo de Zaragoza, que por vía de apelación fue hido hallá, al dicho consistorio metropolitano, y allí co//-menzado et agitado et estava pendiente et indeciso, el qual primeramente fuera inquado, et comenzado entre los sobredichos vecindad et vecinos, los suso nombrados por sus nombres et cada uno de ellos, et don Joan Ruiz de Yhurremendi, apel/-lado es de una parte, et después de la fin et muerte del dicho don Joan Ruiz, seyendo el dicho pleito reasumpto por los dichos universidad, vecindad et vecinos et parroquianos, especialmente por los que se usó por sus nombres son nombrados, et cada uno de ellos

pretendiendo et deciendo ser patronos de la dicha parroquial yglesia, e de la otra parte, los dichos Ochoa de Olazabal et don Pascoal de Arramele, apelantes, todos vecinos de la villa de Tolosa; et por quanto digieron los sobredichos, como concejo et vecindat et vecinos, especialmente los suso nombrados por sus nombres et cada uno de ellos, que ellos, havido deliberado consejo con letrados, havían seído informados de cierta et verdadera ynformación que ellos non havían, nin les pertenescía derecho alguno al dicho *yus* patronago, et que injusta et non devidamente litigarán el dicho pleito en el// dicho consistorio, et non haviendo derecho alguno al dicho patronago contra el dicho Ochoa nin contra el dicho don Pascoal, rector de la dicha yglesia, por el dicho Ochoa presentado, et seyendo único, solo et verdadero patrón de la dicha yglesia el dicho Ochoa por sí et por sus antecesores, et otrosí, nin contra el dicho rector, seyendo canónicamente nombrado et presentado el dicho don Pascoal, a presentación de el dicho Ochoa, único et verdadero patrón de la dicha yglesia, el dicho don Pascoal, rector de la dicha yglesia presentado, et seyendo canónica et justa et devídamente fecha la dicha su presentación et nombración al dicho don Pascoal así fecha, et que vexar así costas et trabajos a los dichos Ochoa et don Pascoal, et non les reconocer su derecho, que ellos encargavan sus conciencias, assí en general como en especial cada uno de los sobredichos, por ende, queriendo descargar sus conciencias, et de cargas et de costas //et trabajo al dicho Ochoa, único el verdadero patrón de la dicha yglesia, et al dicho don Pasqual, por le dicho Ochoa, patrón, presentado et nombrado a la dicha rectoría, escusar de todo ello, todos de una voz, et de una concordia unanimamente de su espontanea voluntad, et porque digieron que a ellos así placía, que ellos non inducidos por dolo nin engaño alguno, decían et confesavan et reconocían et reconocieron et confesaron el dicho Ochoa ser único et verdadero patrón de la dicha yglesia parroquial de San Salvador, et assí, por tal patrón se haver seído único et verdadero de la dicha yglesia, por sí et por sus antecesores a quien él subcediera, et haver estado et estar quasi en posesión de todo canónicamente, et bien assí que reconocían et reconocieron et confesavan et confesaron todos juntamente, el dicho don Pascoal haver seído et ser verdadero rector, et canónicamente nombrado et// presentado en la dicha yglesia et a presentación del dicho patrón, et que confesavan et confesaron, et reconocían et reconocieron, la dicha vecindad et universidad et los sobredichos suso nombrados, por sus nombres nin sus antecesores, non haver havido en tiempo alguno nin haver a presente derecho nin acción alguna, nin les pertenescer cosa de ello a ellos, salvo al dicho Ochoa, único patrón de la dicha yglesia, al dicho *yus* patronago de la dicha yglesia, nin a su quasi posesión, non haver derecho de presentar a rector alguno quando quien que la dicha yglesia vacase, salvo solamente el dicho Ochoa, et a sus antecesores únicos patronos de la dicha yglesia, et por ende digieron que todo esto que dicho es, assí reconociendo et confesando no haver nin les pertenescer acción nin derecho alguno al dicho *yus* patronago de la dicha yglesia, et ser verdadero todo lo contenido en el dicho livello apelatorio, ofrecido et presentado en// la dicha causa et pleito por parte de los dichos Ochoa et don Pascoal, et assí verdadero en fecha que ellos vien renunciaran et renunciaron al derecho, et litigio, et pleito, et instancia et acción, et causa que así havía seído et hera pendiente en el dicho metropolitico consistorio entre los dichos Ochoa et don Pascoal, apelantes de una parte, et entre la dicha vecindad, et universidad, et vecinos parroquianos de la dicha yglesia, et los sobredichos suso nombrados por sus nombres et

cada uno de ellos apelados de la otra, et que de todo ello se partían et se partieron de su libre et espontanea voluntad, et así se partiendo, que sí ellos derecho o acción alguno havían o podían haver por sí o por sus antecesores parroquianos de la dicha yglesia, que todo ello renunciavan et renunciaron, et cedían et traspasavan, et cedieron et traspasaron en el dicho Ochoa, apelante, único patrón de la dicha yglesia, de su espontanea et libre voluntad, // porque digieron que assí querían et les placía de todo ello para descargo de las dichas sus conciencias, et que prometían et prometieron por sí et por sus herederos, perpetuamente por siempre, de non vesar, nin gozar de el dicho *yus* patronago, de la dicha yglesia nin de presentación alguna, assí como patronos nin de quasi alguna de el dicho *yus* patronago, nin que todo ello así cediendo en el dicho Ochoa, bien de agora prometían de guisar manera cómo el dicho Ochoa único patrón poseyese et quasi poseyese por sí et por sus herederos al dicho *yus* patronago como único et solo patrón de la dicha yglesia, et lo ellos defender et amparar et reparar et la dicha quasi posesión de el dicho *yus* patronago, arrediendo et quitándole toda contrariedad, et contraste, et embargo de qualesquier persona o personas que le contrariasen o estorbasen la dicha quasi posesión de el dicho *yus* patronago, para lo qual todo assí tener et goardar et cumplir et non hir nin venir en contrario di//gieron et obligavan et obligaron sus vienes muebles et raíces, havidos et por haver; et digieron más, que por el presente suplicavan et suplicaron a los señores juez o jueces de el dicho metropolitico consistorio que conocían et havían consocido de la dicha causa de apelación que quisiesen et les ploguiese de pronumpciar et declarar todo lo contenido et deducido en el dicho livello apelatorio de los dichos apelantes, et cada uno de ellos ofrescido et presentado haver seído et ser assí verdad en fecha et pronunciar et declarar según la petición contenida en el dicho livello de los dichos apelantes, et que assí lo pidían; et luego, los dichos Ochoa et don Pasqual et cada uno de ellos, digieron ambos juntamente que a ellos placía et aceptavan et aceptaron todo lo que suso dicho hera et les placía de todo ello, de lo qual las dichas partes pidieron testimonio, a lo qual todo lo suso dicho es fueron testigos rogados para ello el señor// Martín Pérez de Yzaguirre, señor de Yharza, et Lope Ochoa de Olazabal, et Sancho de Muguerza, et Joan de Gorostarazu, et Lope de Arburueta, vecinos de la dicha villa de Tolosa.

Va escripto entre renglones o diz “Ochoa”, et o diz “et trabajos”, et o diz “al dicho *yus* patronago de la dicha yglesia”, non la empezca, porque yo el dicho Lope López escrivano corrigiendo lo emendé.

E yo, Lope Lopez de Alegría, escrivano et notario público suso dicho del dicho señor rey, que a lo que sobredicho es, fui presente en uno con los dicho testigos, por otorgamiento de los dichos parroquianos que se suso van nombrados, que a voz de universidad se ayuntaron, et por ruego et petición de el dicho Ochoa escriví esta escriptura pública en estas dos planas de pergamino de cuero, et en fin de cada plana van señaladas de una señal de mi nombre, et me aquí subscribí et fice este mío signo a tal, en testimonio: Lope López.

1467, *Ollagudum*¹⁰⁷ mendia.

Olazabalgo zenbait eliztarrek, garai batean parrokiaren patronatua eskuratu nahi izan zutenak, Ochoa de Olazabal San Salvatore parrokiako patroik bakarrik dela berretsi eta honek izendatutako errektorea, Pascoal de Arramele, onartzen dute, modu honetan, patronatuaren inguruan irekitako auziari uko eginez.

(B) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11.

En el nombre de Dios. En el thérmino et// monte de Ollagudum, thérmino de las universidades de Alzo et Alegría, que es en la villa de Tolosa de la noble et leal provincia de Guipúzcoa, en el camino público que va la dicha tierra de Alzo para la dicha villa, seyendo y presentes don Martín de Zuaznabar, clérigo preste de missa, et Miguel de Estanga, capero, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza, parroquianos de la yglesia parroquial de San Salvador de Olazabal, que es en la dicha tierra de Alzo, patronos que por tiempo se quisieron decir et digieron de la dicha yglesia de San Salvador, de la una parte; estando presentes Ochoa de Olazabal, señor de la casa et solar de la dicha Olazabal, et don Pascoal de Arramele, rector de la dicha yglesia, de la otra, todos vecinos de la dicha villa de Tolosa. A trece días de el mes de julio, año del nascimiento del nuestro Salvador Jesu Christo, de mil et quatrocientos et// sesenta et siete años.

En presencia de nos, Joan García de Elduarayen, et Lope López de Alegría, escrivanos de nuestro señor el Rey, et sus notarios públicos en la su Corte et en todos los sus regnos et señoríos, et de los testigos de yuso escriptos, los bachilleres don Martín, et Miguel, et Joan López, et Martín, parroquianos de la dicha yglesia, y cada uno de ellos, todos en una concordia, digieron a los dichos Ochoa, señor de la casa et solar de Olazabal, et don Pascoal, que presentes estavan, que bien sabían en como litigio et pleito havia seído et hera pendiente en el metropolitico consistorio del señor arzobispo de Zaragoza, que por vía de apelación hido hallá, al dicho metropolitico consistorio, et hallí comenzado et agitado, et estava pendiente et indeciso, el qual primeramente fuera incoado et comenzado entre los sobredichos nombrados por sus nombres et entre otros parroquianos de la universidad et parroquia de la otra yglesia et cada uno de ellos, et don Joan// Ruiz de Yhurremendi, que santo paraíso haya, apellados de una parte, et después de la fin et muerte de el dicho don Joan Ruiz, seyendo el dicho pleito reasumpto por los dichos universidad et vecinos et parroquianos, especialmente por los sobredichos por sus nombres nombrados, et cada uno de ellos pretendiendo et deciendo ser patronos de la dicha yglesia; et, de la otra parte, los dichos Ochoa de Olazabal et don Pascoal de Arramele, apelantes, et por quanto digieron los sobredichos nombrados por sus nombres et cada uno de ellos, que ellos havido deliverado consejo con letrados, havían seído

¹⁰⁷ Egun Ollagon mendia.

informados de cierta et verdadera información que ellos non havían nin les pertenescía derecho alguno al dicho *yus* patronago, et que injusta et non devidamente litigavan en el dicho consitorio, non habiendo derecho al dicho patronago contra el dicho Ochoa// nin contra el dicho don Pasqual, rector de la dicha yglesia, por el dicho Ochoa presentado.

[7. dokumentuko eduki berdina jasotzen da idazkera aldaketa txiki batzuekin]

Et que con todo ello pedían testimonios, a lo qual fueron presentes, para lo que dicho es rogados, don Martín de Ormaechea, clérigo preste de de missa, morador en la tierra de Orendain, et Domingo de Nágera, clérigo morador en la tierra de Abalcisqueta, et Sancho Muguerzasasoa, morador en el lugar de Alegría, et Beltrán de Ypenza, clérigo estolar, morador de la dicha tierra de// Alzo; et yo, el dicho Joan García de Elduarayen, escrivano del dicho señor Rey, et su notario público suso dicho, que en uno con el dicho Lope López, escrivano, et con los dichos testigos, presente fui, a todo lo que susodicho es, por ende, por autoridad et consentimiento de los dichos don Martín de Zuaznabar et Miguel de Estanga, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza; et a pedimiento de el dicho Ochoa de Olazabal, fiz escribir et escribí esta escriptura pública, en dos planas de piel de pergamino, et más en esta que va mi signo, et va una plana señalada de mi rúbrica, et por ende fiz aquí este mi acostumbrado signo en testimonio de verdad. Joan García.

Et yo, el dicho Lope López de Alegría, escrivano et notario público de el dicho señor Rey susodicho, que en uno con los di//-chos testigos y con el dicho Joan García, escrivano, presente fui a lo que suso dicho es, por otorgamiento et authoridad de los dichos don Martín de Zuaznabar, et Miguel de Estanga, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza; et por ruego et petición del dicho Ochoa de Olazabal, escribí esta escriptura pública en estas tres planas de pergamino de cuero con esta plana en que va puesto mi signo.

Con una emendadura o diz “et sesenta”, et con un interlíneo o diz “queriendo non le empezca”, et en fin de la primera plana va señalada de una señal de mi nombre, et por ende fiz aquí este mío signo a tal. In testimonio de verdad: Lope López.

Et después de lo sobredicho, en el dicho lugar, thérmino, et monte de Hollagudun, en el sobredicho día, trece días del dicho mes de julio del dicho año del nascimiento de nuestro Salvador Jesu Christo de mil et quatrocientos et sesenta et siete años.// Luego en siguiente de lo sobredicho, en presencia de nos, los dichos Joan García de Elduarayen, et Lope López de Alegría, escrivanos de el dicho señor rey (en todos¹⁰⁸), et de los testigos de yuso escriptos, los dichos don Martín de Zuaznabar, et Miguel de Estanga, et Joan López de Legarra, et Martín de Ypenza, parroquianos de la dicha yglesia de San Salvador de Olazabal, digieron han corroboración et firmeza del reconocimiento del *yus* patronago de la dicha yglesia de San Salvador, por ellos, et por cada uno de ellos es fecho, conociendo et confesando ser único et verdadero patrón de la dicha yglesia el dicho Ochoa de Olazabal, por sí et por sus antecesores, et le pertenesce el derecho de presentar rector cada que la dicha yglesia vacare, et así mismo, conociendo el confesando el dicho

¹⁰⁸ “En todos” parentesi artean azaltzen da. Horretaz gain, susmatzen dugu kopia honetan “los sus reynos y señoríos” esamoldea falta dela.

don Pascoal ser rector de la dicha yglesia a presentación del dicho Ochoa, único patrón de la dicha yglesia, // canónicamente instituído et colado, et que ellos, et cada uno de ellos, havían litigado contra el dicho Ochoa et contra el dicho don Pascoal, pretendiendo ser patronos de la dicha yglesia, non les pertenesciendo derecho alguno al dicho *yus* patronago de la dicha yglesia, por sí nin sus subcesores, et seyendo el dicho Ochoa único et verdadero patron de la dicha yglesia, et el dicho don Pascoal , a presentación del dicho Ochoa, instituído et colado a la dicha rectoría, et si algún derecho al dicho *yus* patronago les pertenescía renunciaron todo ello en el dicho Ochoa, según que todo ello parecía por más estenso de el público instrumento que sobre la dicha razón pasó, que juravan et juraron a Dios verdadero, et a la señal de la cruz (*gurutzea*), que con sus manos derechas corporalmente tocaron et a las palabras de los santos evangelios doquier estavan de tener et guardar et haver por firme // et valedero para agora et para todo tiempo por siempre jamás, todo lo contenido en el dicho instrumento público, que sobre lo que dicho es pasó por et en presencia de nos, los dichos escrivanos, que de suso va signado de nuestros signos, et de non hir nin venir contra ello, nin contra parte de ello, por sí nin por otro alguno, en tiempo alguno nin por alguna manera, so pena de caer en caso de perjuros, et infames, et personas de menos valer, et que renunciavan et renunciaron todo venficio de solución et relaxación que de este dicho juramento pudiesen haver de el Santísimo Padre, o de otro qualquier perlado que para ello hoviese poder, para que non pudiesen usar nin gozar de la tal solución, nin relaxación contra lo que dicho es, nin contra cosa alguna nin parte de ella en tiempo alguno, nin por alguna manera aunque fuese dada et concedida a petición del parte, et que daban et otor // -gavan, dieron et otorgaron cumplido poder et plenaria jurisdicción, sobre sí et sus vienes a todos los jueces et perlados de Santa Yglesia, que de lo que dicho es en toda casa, et parte de ello, pudiesen et deviesen conocer para que los costreñesen, apremiassen, et compeliessen et pudiesen constreñir et compeler a la obserbancia et cumplimiento de lo que sobredicho es, et de toda una casa, et parte de ello, procediendo contra ellos, et contra cada uno de ellos, por todo rigor de derecho et censura eclesiástica, de que todas las dichas partes mandaron facer ynstrumento firme a nos, los dichos escrivanos, et rogaron a los presentes de ello fuesen testigos, a lo qual fueron presentes testigos los dichos don Martín de Ormaeche, et Domingo de Nágera, et Sancho Muguerza, et Beltrán de Ypenza; et yo, el dicho Juan García de Eldua // -rayen, escrivano del dicho señor rey et su notario público susodicho, que en uno con el dicho Lope López, escrivano, et con los dichos testigos, presente fui a todo lo que susodicho es, por ende, por autoridad et consentimiento de los dichos don Martín, et Miguel de Estanga, et Juan López, et Martín de Ypenza, et , a pedimiento de el dicho Ochoa de Olazabal, fiz escribir et escribí, este público instrumento de juramento en las dos planas de papel de pergamino, do va mi signo, et por ende fiz aquí este mi acostumbrado signo, en testimonio de verdad: Joan García.

Et yo, el dicho Lope López de Alegría, escrivano et notario público susodicho, de el dicho señor Rey, que a lo que susodicho es, en uno con los dichos testigos et con el dicho Juan García, escrivano, presente fui por otorga // -miento et autoridad de los dichos don Martín de Zuaznavar, et Miguel de Estanga, et Juan López de Legarra, et Martín de Ypenza, et por ruego et a petición del dicho Ochoa de Olazabal, escriví este ynstrumento público

de juramento, en estas dos planas de pergamino de cuero, et, por ende, fiz aquí este mío signo a tal, en testimonio: Lope López.

1498, Olazabalgo San Salvatore parrokia.

Joan Ochoa de Olazabalek, San Salvatore parrokiako patroï bakarra, Oger de Olazabal izendatzen du Pascoal de Arramele errektorearen heriotzaren ondoren hutsik geratu den postua betetzeko.

Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11.

Dentro, en la iglesia parroquial de San Salvador de Olazaval, que es en la tierra de Alzo, jurisdicción et vecindad de la villa de Tolosa, de la noble et leal Provincia de Guipúzcoa, de la diócesis de Pamplona, diez et ocho días del mes de noviembre del año del nascimiento del nuestro Salvador Jesu Christo del mil et quatrocientos et noventa et ocho años, día domingo, después que dixo la misa mayor don Juan de Mendivar, clérigo, estando dentro de la dicha yglesia los parroquianos y parroquianas d'ella, especialmente // Joan López de Legarra, et Martín de Legarra, su fixo, et Joan de Oyarvide, et Pascual de Yzaguirre, e su hermano Martín de Yzaguirre, et Joan de Yharza, et Joan de Zuaznavar, et Pedro de Zuaznavar, et Joan Martínez de Urquidi, et Joan de Jaureguigoyena, et Cathalina de Jaureguibarrena, et Martín de Ypenza, et Joan de Ypenza, hierno de Miguel de Ypenza, et Martín de Zuaznavar, et Martín de Mendizaval, et muchas parroquianas de de la dicha yglesia, estando así juntos en la dicha yglesia los dichos parroquianos et parroquianas, et tanida la campana en presencia de mí, Juan López de Alegría, escribano del rey et de la reyna nuestros señores, et su notario público en la su// Corte et en todos sus reinos et señoríos, et escrivano de el número de la dicha villa de Tolossa, et de los testigos de juso escriptos; pareció y presente, Joan Ochoa de Olazaval, dueño et señor de la casa et solar de Olazabal, único patrón et presentador la dicha yglesia, et luego, el dicho Joan Ochoa en presencia de los dichos parroquianos et parroquianas, a altas voces, de manera que todos los que estaban en la dicha yglesia entendían, dixo que la dicha yglesia parroquial de San Salvador vacaba de rector de ella por fin et muerte de el honrado señor don Pascoal de Arramele, clérigo defunto que en gracia sea, rector que fue de la dicha yglesia, et que al dicho Joan Ochoa, como único patrón et presentador de ella, competía et pertenecía la nombración et presentación del dicho rector futuro, subcesor del dicho don Pasqual, at así mismo competía et pertenecía al dicho Juan Ochoa et a sus herederos et subcesores, // dueños et señores que serán de la dicha su casa et solar de Olazabal, cada et quando contescerá vacar la yglesia de rector; por ende, como único patrón et presentador de la dicha yglesia que nombrava et presentava, et nombró et presentó et dio su presentación a don Oger de Olazaval, preste de missa, que estaba presente e que pedía, suplicaba et postulaba, pidió, postuló e suplicó, al Reverendísimo Señor Obispo de Pamplona et a su vicario general, et a qualquier su lugartheniente que para ello tubiese poder et jurisdicción, que toviesen colar et instituir et intitular al dicho don Oger por rector de la dicha yglesia parroquial de Olazabal, et por mayor complimiento, para facer

la dicha presentación et postulación a los dichos Reverendísimo señor Obispo, su vicario general, o a qualquier su lugarteniente, o a otro qualquier juez que para ello tenga poder et jurisdicción (...)

10

1547, Olazabalgo San Salvatore parrokia.

Joan Ochoa de Olazabalek, San Salvatoreko patroï bakarra, bere eskubideaz baliatuz, bere anaia den Joan de Olazabal parrokiako errektore izendatzen du, modu honetan, hutsik geratu den postua betez.

(A) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.10. 56r-56v

Noctorio et magnifiesto sea a todos los que este público instrumento e carta de presentación vieren leyeren y oyeren como en la yglesia parrochial de Sant Salvador de Olaçabal, que es en la Muy Noble et Muy Leal Provincia de Guipuzcoa, diócesis de Pamplona, día de Sant Martín que se cuenta a honze de nobienbre de mill y quinientos y quarenta y siete años, en presencia de mí, el notario, y de los testigos de juso escriptos, paresció presente Joan Ochoa de Olaçabal, señor de la casa y solar de Olaçabal, y verbalmente dixo que por quanto a él como ha único patrón *mere* lego de la dicha yglesia de Olaçabal, conbenía y pertenescía, conbiene y pertenesce, presentar y proveer para el servicio de la dicha yglesia y administración de los sacramentos, así el rector o rectores, veneficiado o veneficiados en vacantía, como en ausencia de los tales dichos rector y veneficiado posseyentes, el proveer y presentar el vicario y vicarios y serbidores ayñales a quien o a quienes a él vien visto le fuesse y paresciese, fuere y paresciere, con que el tal o los tales fuessen y sean ydóneos y suficientes. E así, usando y gozando del uso, costumbre y possesión de que los señores de la dicha casa de Olazaval, sus antepassados de ynmemorial tienpo aquá usaron y posseyeron y hubieron de costumbre como vuenos patronos y él, al presente como tal señor de la dicha casa y patrón de la dicha yglesia, usa y acostunbra y possee, porque don Pedro de Jauregui, rector, de la dicha yglesia de Olaçabal que al presente es, no puede serbir la dicha su rectoría personalmente por causas que da para ello, sin perjuizio de la litispendencia que pende ante el juez metropolitano entre el dicho Joan Ochoa de Olaçabal y don Lope de Ypença, clérigo, segunt consta y paresçe más largamente por el processo de la causa. Este dicho día de Sant Martín que es uso y costumbre y ay constitución sinodal de poner en los tales días los vicarios y servidores de los beneficios eclesiasticos, él en la mejor forma, vía y manera que podía y puede, y de derecho debía y debe, como unico patrón *mere* lego de la dicha yglesia de Olaçabal, segunt dicho es, probeya y presentaba, probeyó y presentó a don Joan de Olaçabal, su hermano presente, que presente estaba, como a hijo oriundo y natural de la dicha casa de Olaçabal, y como para semejante cargo a ydóneo y suficiente en sçiencia, vida y costumbres, para que en la dicha yglesia, en ausencia del dicho rector, sirba y pueda serbir como tal vicario presentado, y use y pueda usar de todos los autos en la dicha yglesia a semejantes vicarios pertenescentes, así en divinos officios como en la dicha administración de los sacramentos dentro en un año contando, y corriendo el dicho año desde el dicho día de Sant Martín del año de mill y quinientos y quarenta y siete, fasta el día de Sant Martín del año de mill y quinientos y quarenta y ocho. Y para effecto de lo suso dicho, dixo que suplicaba y suplicó a todos los juezes eclesiásticos y superiores que

para ello poder tubiessen y tienen, manden dar comission para ello al dicho don Joan de Olaçabal, su hermano, como a persona presentada conforme a derecho y de quien poder tenga y tiene para ello. E a mí, el dicho notario infraescrito rogaba e rogó e, si neçesario hera, requería et requirió le diesse testimonio de todo lo susodicho probeyéndoles a él y al dicho don Joan, su hermano, de uno, dos o tres público o públicos instrumento o instrumentos o de quantos ellos tubiessen necesidad, y tanbién a los presentes rogaba e rogó le fuessen testigos, e luego, el dicho don Joan de Olaçabal, dixo que él admitía o admitió la dicha presentación hecha en su //(36v) persona por el dicho Joan Ochoa de Olaçabal, su hermano, como patrón de la dicha yglesia, y en quanto al cunplimiento, él estaba presto para hazer lo que un semejante vicario debe, probeyendose de comission para ello de quien de derecho debe. A todo lo qual fueron presentes por testigos para ello llamados y rogados, y que por tales se dieron, García de Ypença, molinero, y Pedro de Olaçabal, hijo de la dicha casa de Olaçabal. Ello pasó día, mes año e lugar susodichos. E yo, Julian de Luçuriaga, clérigo de la dicha diócesis de Pamplona y notario por autoridad appostólica, público en uno con los dichos testigos a los quales bien conozco, presente fui a la dicha presentación et a todo lo sobredicho, et así presentar, probeer, dezir, ablar et admitir, vi et oy y en nota rescebí, del qual con mi propia mano este público instrumento saqué, y en esta pura forma reduzí, en el qual, a petición de los dichos Joan Ochoa y don Joan de Olaçabal, puse estos mis signo, nonbre y cononbre, así usados y acostumbrados en testimonio de verdad, rogado y requerido.

(Zeinua)

Julian de Luçuriaga, nottario (*sinadura*).

11

1806, (Altzo)

Olazabalgo eliztarrei, errektore etxe berria eraikitze burutuko diren lanen harira, San Salvatoreko parrokiaren patroik bakarraren kargua, 1445. urtetik aurrera, Olazabal etxearen jabeek dagokiela gogorarazten zaie, honen kontra egiten duenak jasoko duen isunaren nondik-norakoak zehaztuz.

(B) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11.

Señores, vecinos y parroquianos de la yglesia de San Salvador de Alzo,

Mui señores míos: el mayordomo secular de esa yglesia me citó \verbalmente/ en el día de ayer para una escritura de obligación de obras de la nueva casa rectoral, que se intenta edificar en esa. Estoy persuadido que la citación fue en nombre de los patronos de esa yglesia, y hallándome bien asegurado que, a lo menos, desde el año 1445, son los únicos, solos, y verdaderos patronos de esa yglesia, los dueños y posehedores de la casa de Olazabal, me ha parecido justo hacer a Vuestra Señoría esta advertencia para que procedan con este conocimiento y con el de que los vecinos antecesores a Vuestras Señorías tienen declarado formalmente, más de una vez, no tener, ni haber tenido derecho ni acción alguna al patronato de la yglesia.

Deseo evitar toda cuestión, y este deseo me ha obligado a participar a Vuestras Señorías que los posehedores de Olazabal son los únicos patronos de esa yglesia, y los reconocidos por tales por lo vecinos y parroquianos de esa.

Confío que Vuestras Señorías procederán con este conocimiento y no darán lugar a la acción que en virtud de instrumento público otorgado por todos los vecinos y parroquianos de esa yglesia el año 1508, ante Sebastián de Ysasa, número de Alegría, me compete para pedir 200 doblas de oro para cada uno, y cada vez que a los dueños de Olazabal contradigan [vecinos] sobre el patronato y administración de esa yglesia.

12

1820, Tolosa.

Villafuerteseko Kondeak, Olazabal etxearen jabea eta, ondorioz, San Salvatore parrokiaren patroia bakarra, Pedro de Echevarri jauna izendatzen du hutsik geratu den errektore posturako.

(B) Zabala Etxeko Artxiboa (ZEA). Relaciones con la Iglesia. 44.11.

En la villa de Tolosa a [...] de noviembre de 1820, ante mí, el escrivano, y testigos, don Manuel José de Zavala Ydiacaiz Alzolaras y Aramburu, Conde de Villafuertes, dueño de la casa y solar de Olazaval¹⁰⁹, y como tal, patrono único y presentador de la yglesia parroquial de San Salvador de Alzo-abajo, dixo: que la dicha yglesia parroquial de San Salvador está vacante por fallecimiento de don Agustín de Haro, último rector, acaecida el día 18 de octubre del corriente año, y para que no falte persona que cumpla con las cargas y obligaciones de rector de la espresada yglesia parroquial de San Salvador, usando de las facultades que le corresponden como a único Patrón y Presentador, en la forma que más haya lugar en derecho otorga, que nombra y presenta por rector de la mencionada rectoría a don Pedro de Echavarri, presbítero, actual rector de la parroquial de San Martín de Urdaneta, persona benemérita y en quien concurren todas las circunstancias necesarias para que la obtenga y cumpla sus cargos y comparezca ante el yllustrísimo señor Obispo de Pamplona.

¹⁰⁹ Olazabal-zarra etxea 1943ko abuztuan jasandako sute baten ondorioz desagertu zen (GUEVARA: 1949, 123).

